

Каменданцкі час для ластавак

КАМУНІКАТ.ОРГ

У канверце — каляровы фотаздымак: смуглявае немаўля, ручкі-ножкі ў “перавязачках”, чорныя валосікі кучаравяцца (Карына таксама нарадзілася кучаравай і надта вялікай, — нягледзячы на апошняе, выскачыла хуценька, ледзь акушэрка паспела мой яблычак пунсовы заморскі на рукі падхапіць,— як жа ты рвалася, дачушка, ў гэтую бойню! “*¡Que niña tan linda!*”¹ А другой будзе мальчык,— казаў тады твой татка, радасна скочучы — бо ж Зайчаныя! — з іспанскай на рускую). Сын Рэйнальда — ён мог быць і маім сынам! — ляжыць на вялікім махровым ручніку (малайчына, Феліпа, захавала для ўнучыка мой колішні дарунак) і ўсміхаецца блазнавата-бессэнсоўна, як могуць усміхацца толькі немаўляты, перад якімі жыццё па правілах гульні вось-вось пачне разгортваць свае яркія цацкі-прынады, спакусліва шамацець стракатымі паперкамі ласункаў, завабліваць і гэтую даверлівую душу туды, дзе, апавітая ружамі і драпежным плюшчом, прыхавана **клетка**, — каб потым, калі чарговая ахвяра трапіць у пастку, адразу ж перастаць прыкідвацца і паддобрывацца, як той хітры палітык пасля выбараў; вось тут і ўключаецца святло, дзяжурны кіна механік, пазяхаючы, адкідвае прэч стужку з прывабнымі карцінкамі, а тое месца, куды зачараваны глядач толькі што з захапленнем пазіраў, аказваецца прымацаванай да голай сцяны прасцінай у плямах абы-як пазамыванай мясячнай крыві і спермы, з прарэхамі, якія ён сослепу — ах! — прымаў за зоркі, — але гэта калі яшчэ будзе, гадоў праз ...наццаць, а пакуль што ён, небарака, усміхаецца так, быццам бы можа ўсяго гэтага пазбегнуць. (Зрэшты, цалкам магчыма, што і пазбегне, бо, як ягоны бацька, мае шанец так і

застацца ва ўзросце немаўляці да скону: тады ён — шчасліўчык, бо пражыве жыццё ў клетцы і не заўважыць гэтага.) На фотаздымку бачны вугал камоды, на ёй ляжыць ракавіна, та самая, спіралепадобным рогам дагары, — малюнак, нанесены на яе адпаліраваную паверхню разцом мастака, вядома, адсюль не разгледзіш, але я цудоўна памятаю яго: плошча Далорэс з пальмай, што трымціць на адной назе, як Алісія Алонса ў віртуозным па, каланіяльных часоў кавярня з выявамі даўно памёрлых ідальга. Мы часцяком сядзелі там з мастакамі з *Comunidad Artística*², — менавіта ў гэтай кавярні ў хуткім часе пасля майго прыезду чарнаскуры Куэльяр і падарыў мне тую ракавіну (“*¡Esa cosa bella — para tuchacha hermosa!*”³), Рэй проста ашалеў ад рэўнасці і дарунак адабраў, а раніцай паімчаў у Парке-дэ-Сэспедес і купіў там яшчэ адну ракавіну Куэльяра, з дакладна такім жа малюнкам: “Если ты меня бросаешь, мы будем смотреть одинаковый эль пайзахе”. Не, *mi vida*, ты памыляўся, *mi corazón*⁴, зусім не аднолькавы мы будзем бачыць пейзаж. Прасціна ў кінатэатры камунальная, а праектар у кожнага свой, партатыўны, так бы мовіць, ужыўлены ў падкорку пры нараджэнні — не, раней! Бачыць адзін і той жа пейзаж мы, каханы, асуджаны з табой па-рознаму, як былі асуджаны па-рознаму вымаўляць гукі, вітацца з сябрамі, гатаваць снеданне і вячэру, выказваць радасць і адчай, і тыя словы пяшчоты, якія мы шапталі адно аднаму, з галавой выдавалі нашую чужароднасць. Мы былі замураваныя кожны сам у сябе, як твой сын — у сваё маленства, як гук — у спіральныя выгібы ракавіны. Я падношу яе, шурпатую, халаднаватую, да вуха.

Роў дагістарычных пачвар, спевы анёлаў, енк з берагоў падземных рэк гудуць у ёй. Вецер, які гайдае залаты човен Месяца, што плазам, рожкамі дагары, апускаецца ў Атлантычны акіян, лятучыя крокі прывідаў у сярэдневяковай крэпасці з напаўсатлелымі пірацкімі сцягамі гудуць у ёй. Што яшчэ? Пазыўныя “радыё гусанас” за шчыльна зачыненымі дзвярыма, тупат маршыруючых і крыкі “¡Viva!”⁵, стогны цяжарных, што трацяць прытомнасць у цісканіне хлебных чэргаў, гудуць у ёй. ¿Que mas? ⁶ Не то скрыгат зубоўны, не то нажом па шкле — гук брутальна ўрываецца ў мой сон, але ён, гэты гук, спаталяе мой слых больш, чым усе мелодыі свету...

Гэта скрыгоча колцамі па асфальце вазок паштальёна, патутэйшаму — *cartero*, у якім ён развозіць газеты і лісты; гук той, пачуты яшчэ здалёк, штورانку кідае мяне да верхняй паловы дзвярэй, якая складаецца з гарызантальных дошчачак, прымацаваных да драўлянае рамы на манер жалюзі (ніжня, шкляная частка дзвярэй, матава пафарбаваная, як у лазні), — рывок, дошчачкі тырчма, у прарэзы адразу ж сігае чорны кудлаты дымішча: малюпасенькі дом наш — ну, далібог, ластаўчына гняздо! — лепіцца дахам да балкона іншага будынка, а з усіх трох бакоў заціснуты паміж мужчынскай цырульняй, фотасалонам ды нейкім складам (і сцены з тымі мае агульныя — глухія), — дом наш адзіным сваім вочкам, тым самым, па-турэмнаму закратаваным дошчачкамі, утрапёна глядзіць на вар’ятню аўтамабільнай дарогі, ад якой адасоблены ўсяго толькі вузенькім, двое ледзь разыдуцца, тратуарчыкам; і калі я,

захінаючы далонню вочы ад нясцерпнага сонца, чакаю таго паштальёна з ягоным вазком, літаральна ў двух кроках ад мяне ўверх па Апілера з ровам і віскатам нясуцца аўто — іржавыя, пакамечаныя, з выбітым шклом і страчанымі на нейкіх фантастычных рысталішчах дзверцамі, бразгочуць усімі фібрамі сваіх цудам ацалелых душ, але галоўнае, галоўнае — дымяць, халера іх бяры, рухавікі ў іх не ў парадку ці паліва абы-якое (тут ачышчанае паліва каштуе фантастычных грошай), ці тое і другое разам, але а восьмай гадзіне наш гараж-альтанка-гняздо перапоўнены ўжо густымі клубамі дыму, у гэтым “букеце” хіба толькі O_2 і няма; я ўжо не кажу пра тое (падумаеш, дробязь!), што, пачынаючы з той жа восьмай гадзіны раніцы, трэба напружваць галасавыя звязкі, перакрываючы ашалелы роў матораў (потым, у Беларусі, я даволі доўга буду пераадольваць звычку размаўляць крыкам), — і так да прыцемкаў.

Дзякуй Богу, паштальёны тут выходзяць на працу рана, пакуль той інфернальны аркестр яшчэ толькі настройвае інструменты дзесьці па аўтазапраўках. Праціснуўшы руку паміж дошчачкамі, я магу, добрая сеньёра, паляпаць па плячы Арланда, пабалакаць з ім пра цэны на рыс і фасолю ў магазінах *venta libre*⁷, адначасова прагна назіраючы за павольнымі рухамі яго цёмных і вузлаватых, быццам карэнішча юкі, рук. Але, на жаль, вазок зноў коціць не Арланда, а маладзён у белай *гуайяверы*⁸, — пэўна, ён нарадзіўся не пад паштальёнскай зоркай, і яна яму не спрыяе, бо пакуль ён замяшчае Арланда, я не атрымала ніводнага ліста з дому — ніводнага! І сёння хлапец толькі

разводзіць рукамі. Што ж, грэх вінаваціць зоркі ў тым, што на маёй радзіме, якую я пакінула **назаўсёды** (слова, у якое немагчыма паверыць), на маёй радзіме, дзе прастору крояць размахыста і няскупа, даючы велічэзныя прыпускі на швы, а будынкi не налязаюць адзін на другі нібы дэкарацыі з пап'емашэ ў правінцыйным тэатры, — на маёй радзіме пра мяне забыліся.

Ад гэтага горка, як ад здрады.

У калысцы заварушылася Карына, — я ўкладваю ў яе ручку *viveron* — здаецца, менавіта так Феліпа называе бутэлечку з соскай — і раптам снуючы, уражаная жывым прамяністым пульсаваннем чужой мовы: “*vivir*” азначае “жыць”, таму “*viveron*”, пэўна — крыніца жыцця? Ці можна даць лепшае найменне рэчы для дзіцячага кармлення? (Потым, ў час вучобы ў *Escuela de Idiomas* — школе моў для інашаземцаў, — я зразумею, што маё “адкрыццё” было вынікам мясцовага акцэнта: класічнае іспанскае “*beberon*” паходзіць ад “*beber*” (піць), а не ад “*vivir*”; але прыгажосць гэтай памылкі застаецца са мной надоўга, як, дарэчы, і чароўнае фанетычнае падабенства тых дзеясловаў). У чужой хуткай гаворцы, дзе словы гарача дыхаюць адно аднаму ў патыліцу, як навабранцы на ганку ваенкамата, такое вось мільгаценне сэнсаў і фанем, як ні дзіўна, заўважаеш куды часцей, чым у роднай мове; урэшце, так яно і мае быць, бо фраза засціцца туманнай слядою звычкі, і толькі ўдумаўшыся ў якое-небудзь слоўка, знаёмае, як блакітная жылка на скроні ва ўласнага дзіцяці, раптам адчуеш усёй скурай яго зіхоткую спрадвечнасць (так-так, менавіта — скурай, пад паверхняй

якой струменіцца кроў ў сасудах; я на ўсё рэагую вегетатывай, у мяне можа ўзняцца тэмпература ў адказ на геніяльны радок, а сэрца ад якога-небудзь чароўнага дыялектызму пачынае біцца, бы рыбіна ў руцэ; магчыма, вегетатывная нервовая сістэма і вібрыруючая тканка мовы — рэчы аднаго парадку, і з’яўляюцца ўсяго толькі знешняй абалонкай чагосьці *іншага*.)

— *¡Alésia, abre!*⁹

Феліпа ўваходзіць у дом са сваёй палатнянай сумкай, — ажно з пяці гадзін штورانку яна выпраўляецца ў прадуктовыя чэргі, інакш тут не прыдбаеш нават жменькі сухога гароху, з якога мы гатуюем суп-чычара. Свякроўка, аднак, заўсёды выглядае вясёлай; нешта спяваючы, яна выкладвае на стол наш тыднёвы *мандада*: прадукты і тавары першай неабходнасці, якія адпускаюцца па *тархеце*, гэта значыць, картцы (тархета тут — асноўны дакумент, без яе проста аддасі Богу душу ад голаду): адну лібру рыса, невялічкія пакункі з чорнай фасолляй і гарохам, пачак цыгарэт, пачак запалак, трошкі цукру, трошкі кавы — маці Божая, і з гэтым мы маем пратрымацца тыдзень?! Але тое яшчэ не ўсё: Феліпа ўрачыста разгортвае асобную паперку — маўляў, вось яно, глядзі! — нашы з ёю два танюткія, напайпразрыстыя, быццам пялёсткі ружы, нармаваныя “біфштэксы” памерам з дзіцячую далоньку, — віртуозы, нічога не скажаш, напратыкаваліся адразуць мяса! І, нарэшце, ласунак для Карыны — самотны апельсін на дне сумкі.

— *La vida es la lucha*¹⁰, — уздыхае свякроўка і пачынае распавядаць, як цяжка было ўгаварыць Розу з лаўкі прадаць

ёй гэты апельсін — бо толькі для цяжкахворых! Па спецыяльных таргетах!

На донцы нашага з Феліпай “віверона”, у сэнсе — кававаркі (вось дзе сапраўдная крыніца жыцця, без жартаў!) засталася яшчэ кропля, аддаю рэшткі кавы свякрусе (заслужыла!), а сабе заварваю другі раз гушчу: тут не снедаюць, кава мусіць падтрымаць нашыя сілы да абеду, які складаецца звычайна з талеркі рысу і жменькі фасолі альбо гароху. Нават запалкамі тут карыстаюцца не так, як дома: калі будзеш чыркаць запалкай аб пачак, нічога не атрымаеш: тонкая, што рыбіна костка, запалка проста зломіцца, — напачатку я такім чынам звяла іх багата, потым прыстасавалася прыціскаць падушачкай пальца галоўку запалкі да бакавіны пачака. Пакуль я з руплівасцю пітэкантрапа намагаюся здабыць агонь, газніца астывае. Уф! Усё трэба пачынаць з пачатку. *¡La vida es la lucha!*

Ніколі не думала, што звычкі адыгрываюць такую значную ролю ў жыцці. Дык вось чаму людзі баяцца перамен: яны ўчэпіста трымаюцца за свой уласны вобраз, сатканы са звычак. Разарві, пераблытай гэтыя ніці, — што застанецца ад чалавека? Варта паставіць пытанне: ці існую я насамрэч?

Феліпа раскладвае ежу па бляшанках і слоіках: у паперы нічога захоўваць нельга — зжаруць прусакі, па-тутэйшаму — *кукарачы*, яны тут велічэзныя, бр-р, каля пяці сантыметраў у даўжыню, у доме іх — процьма, трэскаюць усё, нават ношанае, з пахам чалавечых выпарэнняў адзенне; калі пачвара ўпершыню выслізнула з маёй бялізны, падрыхтаванай для мыцця, — закрычала нема, а зараз нічога,

прызвычайчалася. Каштуючы светла-карычневую “каву” (*mierda* яно і ёсць *mierda*, адпаведна — дзярмо), спрабую зразумець, чаму ў бананава-цукрова-кававым раі апельсіны атрымліваюць толькі цяжкахворыя, кава і цукар — па тархетах, але загаварыць пра гэта з Феліпай — значыць абразіць яе патрыятычныя пачуцці, градус якіх, я заўважыла, расце адваротна прапарцыянальна зніжэнню карткавых нормаў. Вось і зараз рука свякроўкі са стараннасцю выдатніцы выводзіць “самапіскай”, зробленай з пластмасавага футарала для тэрмометра, дату чарговага ліста да сястры ў вёску:

“29 de Julio Año 30 de la Revolución”¹¹.

Ішоў апошні год дзесяцігоддзя, што змяніла свет, у якім мы выраслі. Ноч перад адпльццём “Тараса Шаўчэнкі” на Кубу мы з Рэйнальда правялі ў ленінскім пакоі адэскага рабочага інтэрната; літары з пенапласту, з якіх калісыці складаўся вялізны, на ўсю сцяну, тэкст “маральнага кодэкса”, часткова паадклеяваліся і валяліся ў калідоры ўпакат, як і самі п’яныя “СРОИТЕЛИ МУНИЗМА”, — нікчэмныя літары, што раптам выпалі са звыклага ім слова. Якое ж новае слова можна было скласці з гэтых самотных літар? СВАБОДА!

Нам здавалася тады, што той, хто гаворыць пра яе, ужо свабодны чалавек (гэта сёння, 25 лютага года 12-га ад абвяшчэння Незалежнасці, я не магу лічыць свабодным таго ўрача, які тыдзень таму стаяў ля майго ложка і, замест выканання сваіх абавязкаў, пырскаючы слінай, лаяў урад і

мас-медыя (асабліва — газеты!), праецыруючы свой архетып ворага на пацыентку, што таксама недзе там друкавалася, а на той момант ляжала з тэмпературай пад сорок і лімфавузламі быццам арэхі, — але доктара тое мала цікавіла: ён дэманстраваў, што ён — чалавек свабодны.) Тады мы яшчэ не разумелі, што па-сапраўднаму свабодны чалавек проста не заўважае гэтага, бо свабода з’яўляецца натуральным станам ягонага арганізма. Але нават тое каламутнае, з падазроным пахам чагосьці знаёмага (тыпаграфскай фарбы? гумы першамайскіх шарыкаў і айчынных прэзерватываў?) паветра — якім асвятляючым яно было пасля задушлівых балотных выпарэнняў, чым мы дыхалі ў сценах школы, універсітэта, рэдакцый беларускае “Глыбіні”, куды раз’язджаліся на практыку! “Кураторы на месцах” патрабавалі ад нас дзелавітага пустабрэхства, узведзенай у ранг прафесіі крывадушнасці; нашыя металізаваныя лінатыпам радкі мусілі быць падобнымі да маршыруючых па асфальтавых дарожках стадыёна шэрагаў дзябёлых цёткаў з павязаным пад дубальтовым падбароддзем у кожнай піянерважацкім галыштукам. Тлусты шрыфт загалоўкаў нагадваў прусакоў, укармленыя статкі якіх пасвіліся на пажыццях нашага “Другога Інтэрнацыянала”, у сэнсе — універсітэцкага інтэрната-“двойкі”, дзе жыло шмат студэнтаў з замежжа; тэкставыя — петыт і часопісны рублены — прыпадабняліся ланцужкам добрасумленых мурашоў, апантаных месіянскай ідэяй узвядзення сусветнага мурашніка; нанпарэль глядзелася лічынкамі мух, — параўнанні множыліся да бясконцасці, але лягчэй ад гэтага не становілася. Я знайшла паратунак у

вершах, якія пісаліся пераважна ў стол; калі б псіхіятру давялося пабачыць мае тагачасныя тэксты, ён, пэўна, адзначыў бы прагрэсіруючы аутызм, які пышна квітнеў за наглуха зачыненымі аканіцамі рымскае вілы маёй свядомасці, — я неслася на крылах шызафрэнічных вобразаў у нейкія крывава-чорныя нябёсы, дзе жыццё было, па сутнасці, немагчымым. Вердыкт, вынесены рэдакцыяй аднаго саліднага часопіса, куды я адважылася даслаць свае творы, быў справядлівы: “Паэзія, заснаваная не на рэальнасці.” Але засноўваць што б там ні было на той псеўдарэальнасці, якая раілася навокал, размнажаючыся з хуткасцю насякомых, я не жадала. Усе каштоўнасці гэтага свету былі мёртвыя, нібыта праспіртаваныя вантробы ў слоіках, якія грувасціліся на стэлажах кафедры хірургіі, куды нас ганялі адпрацоўваць “ваенку”. Самым страшным было тое, што і на сабе я пачынала адчуваць тую ж маску, нябачную плеўку, у якую было герметычна запакавана ўсё — ад бацькоўскіх павучанняў да па-правінцыйнаму нявіннай гульні ў “бутэлечку”, якой мы цешыліся на вечарынках у гонар нашых паўналеццяў, і нават тыя нясмелыя пацалункі, якія ўсхвалявання гульцы дарылі адно аднаму за зачыненымі дзвярыма, не пранікалі ў нашыя сэрцы з-за той плеўкі. Свет, у якім мы былі абавязаны стаць шчаслівымі, быў забруджаны крывадушнасцю, як радыяцыяй. І мне любой цаной хацелася здерці абрыдлую маску, нават калі б дзеля гэтага спатрэбілася сарваць з сябе і самую скуру.

І вось плеўка пайшла трэшчынамі і пачала адвальвацца, нібы сырая тынкоўка. Нам здавалася — не, мы былі ўпэўнены! — што пасля гэтага пачнецца новае жыццё, якое не можа, не мае права быць падобным да мінулага. Якія недапушчальныя абагульненні намі рабіліся! Памятаючы са школы, што “ў кроплі вады адлюстроўваецца сонца”, мы не прынялі да ўвагі, што па кроплі нельга меркаваць аб памеры сонечных плям. Гэта быў сумленны ўзлёт расійскае прэсы, якая прачытвалася да выхадных дадзеных і прозвішча рэдактара. І раптам аказацца ў краіне, дзе “Маскоўскія навіны” і “Спадарожнік” былі забаронены за абразлівы, з пункту гледжання мясцовых улад, выпад супраць Брэжнева, гэтага блазна, пра якога мы яшчэ ў школе склалі вершык: “Бровы мае ён густыя, словы шамкае пустыя...”! У краіне, дзе амерыканскае “Радые Марці” (“радые гусанас”, як зняважліва называлі яго тутэйшыя функцыянеры) слухаюць у навушніках, каб суседзі не данеслі ў CDR¹²! Аднак найбольш ужывальным словам і тут аказалася... так-так, тое самае, зашмальцаванае, як мясцовыя грашовыя паперкі з надпісам “Куба, свабодная ад Амерыкі,” — але што можна было купіць за гэтыя тугрыкі?! Тады, у васьмідзiesiąтых, мы мелі звычку, досыць беспадстаўную, як высветлілася, кідаць не задумваючыся: “У нашых крамах нічога няма”, — нам і прыроіцца не магло, што ёсць краіна, дзе тую метафару трэба разумець **літаральна**. Ну, хіба можна назваць крамай месца, дзе пасярод мармуровага (а то ж! тыя, хто будаваў на пачатку стагоддзя, разлічвалі на **іншае**) прылаўка, быццам тая біблейская авечка, што адбілася ад статка, самотна пасвілася талерка з брутальнае гліны ды на

драцяных “плечыках” боўталася нейкая рабочая адзежына? Урэшце, прадуктовыя крамы ўражвалі яшчэ мацней: на паліцах стаялі — па картках дзецям! — адно бляшанкі савецкай згушчонкі. Прадаўчыцы спакойна спалі, уладкаваўшыся ў куточку: скрасці ўсё роўна не было чаго. За любой драбязой — ад шнуркоў да пялюшак — адразу ж выстройваліся кіламетровыя чэргі, ачэпленыя паліцыяй. Былі, праўда, крамы *venta libre* — так звананага свабоднага гандлю, дзе лязо для галення каштавала 25 песа, наручны гадзіннік — 60, вентылятэр — 600, а лядоўня больш за паўтары тысячы, пры сярэднім заробку кубінца ў дзвесце песа. Існавалі яшчэ спецыяльныя крамы, дзе рэчы прадаваліся ў абмен на золата. Толькі тады я ацаніла запаслівасць Рэйнальда, якая дома так раздражняла мяне: за некалькі месяцаў да ад’езду ён пачаў цягаць мяне па мінскіх крамах, прымушаючы скупаць усё запар. Мы набылі: лядоўню “Саратаў”, электраплітку, пасцельную бялізну, прас, чайны сервіз, каструлі, патэльні, падушкі, а таксама у неверагоднай колькасці розную драбязу: гаспадарчыя сумкі, адрэзы таннага паркалю, наборы для шыва, шпількі, заколкі для валасоў, пластмасавую біжутэрыю і г.д. Прадаўчыцы гаспадарчых аддзелаў гастраномаў збывалі нам заляжалы тавар; згараючы ад сораму, я прасіла фанабэрлівых прыгажунь ГУМа адмераць мне па дваццаць метраў нейлонавых стужак — “чырвонай, калі ласка, сорок” — і па дзесяць — танных карункаў. У ЦУМе я набыла велічэзнага, з залаціста-крэмавай поўсцю, мядзведзя (менавіта такога росту, па маіх меркаваннях, мусіла быць Карына). “Зачем ты тратила столько денег на этот *oso*¹³? Нам

еще надо купить детский обувь, много обуви разных размеров”. — “Паслухай, куды мы збіраемся? Мо на якую ненаселеную выспу?” — “Увидишь.” Вось і пабачыла, гаротніца...

Наш “Тарас Шаўчэнка” прышвартаваўся ў гаванскім порце якраз 26 ліпеня, у найвялікшае нацыянальнае свята. У гэты дзень у 1953 годзе адбыўся штурм легендарных казармаў Манкада пад кіраўніцтвам Фідэля Кастра — уверцюра рэвалюцыі 1959-га. “¡Viva Fidel!”¹⁴ — гэта былі першыя словы, якія я прачытала, сышоўшы з трапа парахода на цвёрдую зямлю. Лозунг вісеў на сцяне будынка, які, пэўна, ужо не адно дзесяцігоддзе знаходзіўся ў аварыйным стане. Пакуль мы ехалі з порта ў таксоўцы — неверагодная калымага вытворчасці пяцідзсятых (далібог, як у старых замежных фільмах, вось толькі без шкла і дзверцаў!) пагражала разваліцца — я паўсюдна бачыла натоўпы маршыруючых, дарослых і дзяцей: апранутыя ў форму колеру хакі, пад шалёны барабанны дробат яны шчоўкалі затворамі стрэльбаў, нешта гучна крычалі. Выпадкова зірнула на іхнія ногі — у чым дзеці абуты... “Вот, смотри сюда, — мой муж, відавочна шчаслівы і горды, тыцнуў пальцам у вялізны партрэт, які несла негрыцянка, апранутая — Госпадзі! — у адну толькі празрыстую камбінацыю — такія мы дома носім пад сукенкамі. — Это Хосе Марти, интеллектуальный автор штурма казарм Монкада!” Высокі лоб з залысінамі маладога Леніна, пышныя вусы Карла Маркса, халодныя вочы. А вось і ахвярныя ягняты: як заўсёды, вельмі маладыя, як заўсёды, з прыстойных сем’яў. Вось гэты, Хасе дэ Хесус Мадера

Фернандэс (трэба ж — Хесус! І гэтая абавязковая прыстаўка “дэ”!), яму было ўсяго дзевятнаццаць — чыста паголены, з мяккай хваляй валасоў і тонкімі рысамі твару, а вочы, вочы — так глядзіць чалавек, ужо гатовы прынесці сябе ў ахвяру... Альбо вось гэты — Оскар Альберта Артэга Лора, ён пражыў трохі больш — дваццаць пяць год. Пра што яны думалі, ідучы на верную пагібель? Пра бедны народ, яны заўсёды думаюць пра народ, гэтыя гераічныя хлопчыкі, толькі чаму іхнія ахвяры абарочваюцца ў будучым мільёнамі ахвяр, іх кроў — рэкамі крыві? Урэшце, можа, тут усё па-іншаму? Пажывем-пабачым...

Не адпускаючы рукі Рэя (ён рэгістраваў свой дыплом фізіка-ядзершчыка, хадзіў па павестку ў войска), я шпацыравала па вуліцах рэвалюцыйнае Гаваны, шырока раскрытымі вачыма пазірала на аварыйныя “ролс-ройсы” без шкла і дзверцаў, на апранутых у вульгарна-яrkія крымпленавыя штаны і такія ж кашулі азызлых кубінак з бігудзі на галаве, на дзяцей, нягледзячы на спапяляючую спякоту, абутых у чорныя, мілітарысцкага тыпу чаравікі мясцовай вытворчасці, і ўва мне расло пачуццё нерэальнасці ўсяго гэтага, — нібыта мы, штодзень пераводзячы гадзіннік назад у нашым плаванні па Атлантыцы, нейкім непапраўным чынам **зрушылі час**, сталёвы вінт “Тараса” скамечыў кволяя косткі стрэлак, звар’яцелья орды даўно адышоўшых у небыццё дзён узялі цыферблат штурмам, Зямля дала зваротны ход, — і мяне нейкім ветрам занесла ў каланіяльную дзірку на досвітку навукова-тэхнічнай эры.

La libertad. Пэўна, яе, свабоды, дамагаюцца дзеля адзінай мэты: адразу ж апынуцца ў палоне новай залежнасці. І што чакае маю Радзіму, якая свабодай трызніць?

На трэці дзень знаходжання ў Сант’яга-дэ-Куба (радзіма майго мужа і — “калыска рэвалюцыі”: недалёка ад нашага дома, што па вуліцы Агілера, знаходзяцца славутыя казармы Манкада) я пачала пакутаваць ад “сіндрому зняволенага”, добра знаёмага па студэнцкіх будатрадах: немагчымасці пабыць у адзіноце. Унутраных дзвярэй у большасці кубінскіх дамоў няма, як няма і аніякіх агароджаў звонку: усё расхінута насцеж, пранізана духам сумеснага вулля. Мая “спальня” адгароджана ад “залы” толькі шырмай з кавалка бруднае драпіроўкі; “зала” па-тутэйшаму — нешта сярэдняе паміж вітальняй і гасцёўняй, сюды ўваходзяць з вуліцы, прычым, аніякіх табе ганкаў ды прыступак: выкладзеная кафляю падлога проста пераходзіць у тратуар. Адвячоркам Феліпа ўключае тэлевізар у сваёй “зале” і расхінае верхнюю, з дошчачак, частку дзвярэй. Прахожыя спыняюцца, каб утаропіцца ў чарговы бразільскі серыял (тут ніхто нікуды не спяшаецца!), і, абaperшыся на нашу раму, шумна каменціруюць уцёкі нявесты багача Мансерата ў бардэль; парачкі мілуюцца ледзь не над галавой Феліпы, якая раскінулася на канапе пад плюшавым дыванком з безгустоўным пейзажам (гэты дыванок Рэй купіў у адэскім ГУМе, і дакладна такі ж самы, да майго жаху, вынес адтуль пад кашуляй ягоны сябра. “У вас столькі тавараў, вы не збяднееце!” — прастадушна патлумачыў ён мне; дарэчы, гэтыя

дэкаратыўна-прыкладныя лубкі ды яшчэ пластмасавыя ружы, таксама “*echo en la URSS*”,¹⁵ складаюць стандартны набор мясцовага інтэр’ера — іх можна пабачыць амаль у кожнай хаце). Цудоўнае жытло (раней тут, здаецца, быў нейкі склад) бацька Рэя (таксама Рэйнальда) атрымаў “за заслугі перад рэвалюцыяй”; зараз Рэйнальда-*viejo*¹⁶ (Божа, як ён абражаецца, калі я так яго называю!) жыве непадалёку з маладзенькай прыгажуняй, але сувязяў з дзецьмі не парывае; час ад часу сям’я збіраецца разам: прыязджае з Гаваны старэйшы сын Эрнеста і заглядвае дачка Марго, якая за выкананне інтэрнацыянальнага абавязку ў Анголе нядаўна заахвочана асобнай кватэрай (з жахам успамінаю яе расказ пра тое, як яна, хірург-афтальмолаг, рабіла ў той Анголе аперацыі пры дапамозе... манікюрнага набору, які я калісьці падарыла ёй, — бо медыцынскіх інструментаў там не было). Стары дом тады задаволена рыпіць пашкоджанымі рэўматызмам суставамі, звыкла ўдыхае смурод газніцы задымленымі лёгкімі, — але, далібог, не падабаюцца яму гэтыя чужаніцы, ластаўкі, што заляцелі сюды з невядомых краёў, асабліва старэйшая “савеціка”, ці як там яе (“Адкуль вы прыехалі?” — “З Беларусі”. — “Як-як? *Руса? Савеціка?*”¹⁷) — з ейным прыездам нешта змянілася, нешта стала не так, як трэба...

Трымаючы за руку Карыну, я ступаю на расплаўлены спякотай асфальт. Дом падазрона пазірае ўслед. Мы накіроўваемся ўніз па Агілера, да плошчы Далорэс, міма вялікіх вітрын, у якіх разгублена нікнуць убогія сувеніры, міма мяшкоў са смеццем, выстаўленых ля кожнага дома ў чаканні

*басурэры*¹⁸ — у іх ужо гаспадараць пацукі, маленькага рынку, дзе прадаюцца тыя ж нікому непатрэбныя сувеніры, плеченыя капелюшы ад сонца ды спекулянты прапаноўваюць з-пад палы вянозных куранят, міма мулаткі-марожаншчыцы з плямамі дэпігментацыі на голых руках, кавярні, аплеченай барочнымі карункамі агароджы, аперэтных балконаў, на якіх пажоўкляя матроны п’юць каву пасля сіесты, — там-сям з-пад асфальта яшчэ вытыркаюцца іржавыя рэбры рэек (да рэвалюцыі ў Сант’яга хадзілі трамваі!) — наш шлях ляжыць да кнігарні, якая, калі ўжо гаварыць пра дом, і стала ім, маім сапраўдным Домам у гэтай краіне. Калі я, зацікавіўшыся вітрынай, расфарбаванай дакладна як гастронам у нашым райцэнтры перад Новым годам (снежная баба з носам-моркаўкай, абавязковае зайчаны) упершыню ўвайшла сюды, кроў кінулася мне ў твар і на вачах выступілі слёзы (штосьці такое зрабіла гэтая чортава спякота з маёй і без таго надта лабільнай вегетатывкай) — і было з чаго: на паліцах стаялі кнігі — і якія! Песцілі зрэнка ізмурудная вокладка Крысты Вольф і графітавая — Кафкі, густы ультрамарын Цвейга плаўна перацякаў, нібы колеры навальнічнага неба, у стрыманы фіялет Пруста. Тады, напрыканцы васьмідзсятых, такія кнігі у Мінску купіць было немагчыма. Маладая жанчына з круглым, славянскага тыпу тварам і русымі валасамі да плеч звярнулася да мяне: “Заходзьце, пажалста!” Няўжо родная трасянка?! Як яна абражала мой слых у Беларусі! А тут — тут я гатовая была кінуцца на шыю Лідзіі Руцэвіч, сінёры-адміністрадоры гэтай суверэннай Касталіі ў дзяржаве перманентна ўзбуджанай плоці.

Ліда аказалася родам з Магілёва. Муж, высокапастаўлены кубінскі *funcionario partido*¹⁹, прывёз яе ў Сант’яга восем гадоў таму. Праца, якую ёй перадала, ад’язджаючы ў Гавану, такая ж, як мы, *сайкубінка* беларускага паходжання, аказалася проста фантастычна выгаднай. Варта паўтарыць: добрая кніга ў нас на радзіме яшчэ заставалася дэфіцытам. Тыя жаданія выданні Бродскага і Пруста, па якіх сумавалі згаладнелыя чытачы на прасторах дажываючага апошнія гады СССР, ляжалі тут, на паліцах схаванай паміж Парке-дэ-Сэспедес і плошчай Далорэс невяліччай крамы амаль свабодна (“амаль” — таму што “вяршкі” Лідка-такі прыхоўвала і размяркоўвала “па сваіх каналах”), і купіць іх можна было за цану, пазначаную ў верхнім вугле вокладкі, толькі не за рублі, зразумела, а за мясцовыя песа, бо прызначалася ўся гэтая раскоша “для ўмацавання дружбы з братнім кубінскім народам”. Урэшце, “браты-кубінцы” зазіралі сюды хіба што па непаразуменню (побач знаходзілася тытунёвая лаўка). Затое Лідка з ейнай “кропчай” была добра вядомая сярод савецкіх спецыялістаў, што працавалі на Кубе, і маракоў з гандлёвых суднаў. “Што прывезлі, хлопчыкі? Грэчка, кансервы ёсць? Альбом эратычнага масажу маю, пяцітомнік Алданава, даведнік рыбалова — каму што трэба?” — плыла яна насустрач “сваім” пакупнікам, віхляючы сцёгнамі, бразгочучы завушніцамі-ракушкамі.

У кнігарні я пазнаёмілася з Вольгай: падумаць толькі! — вырасці ў адным райцэнтры Беларусі і сустрэцца тут, дзе дваццаць дзевяць тамоў супердэфіцытнай медыцынскай энцыклапедыі прапаноўвалі дваццаць дзевяць тысяч прычын

жыць у суцэльным кашмары (калі, зразумела, іх прачытаць) і сваёй шэра-шызай вокладкай нагадвалі колер неба над нашымі роднымі абсягамі. “Тут неба зусім іншае, — задуменна адзначыла Вольга, страшэнна худая, з па-хлапечы вузкімі сцёгнамі і калісьці вогненна-рыжым, а цяпер напаўсівым вожыкам над рабаціністым тварам. — Тут неба такое, быццам яго вымылі да бялюткай чысціні, а потым шчодро дадалі сінькі”. Мы абмяняліся адрасамі: Вольга мела кватэру ў новым, нядаўна пабудаваным мікрараёне Абель-Сантамарыя, дзе жыла з дачкой Кацяй. На пытанне пра мужа аджартавалася: тут, на Кубе, сёння ён твой, а заўтра — суседчын...

— Уф! Зранку зноў цыклон пранёсся, — рапартуе Лідка, падлічваючы вырубку. — Ні храна сабе, 345 песа! Ад’езджалі дадому кароткатэрміноўцы з *рэфінэры*²⁰, змялі ўсё падчыстую, нават залеж, Дастаеўскага з Гогалем. Дарэчы... — Лідка паніжае голас, хаця ў краме, акрамя нас, толькі две прадаўшчыцы-кубінкі, Ана і Анабель, абедзве *кампрэндэн*²¹ толькі адну мову — іспанскую, — я тут для гранд-мадам з консульства Набокава пакідала, дык яна мне тушонкі падагнала, па пяць песа, браць будзеш? У крамах па восем, і тое днём з агнём...

— Не, Лідуся, дзякуй. У мяне ўсяго пяць песа, я лепш кніжку куплю.

— Ну, як сабе хочаш, — Лідка кладзе грошы ў касу і цікавіцца голасам

строгай настаўніцы: — Мо вучышся паціху, га?

— Чаму?

— Гледзячы ў калюжыну, не бачыць бруду, а бачыць адлюстраванне сонца.

— Я стараюся. Але не вельмі атрымоўваецца.

— Гэта натуральна, — паблажліва заўважае мая сяброўка. — На

першым этапе прывыкання нікому з дзяўчат не ўдаецца пазбегнуць крыткі. Галоўнае — не параўноўваць. Быццам ў нас на радзіме мала свінства. Жыць, у рэшце рэшт, можна ўсюды.

— Згодна, усюды, але — так?! Сёння Феліпа вымыла падлогу і,

апаласнуўшы трохі таз, збіралася памыць у ім Карыну. Я залямантавала, дык яна з нейкім нават, ведаеш, гонарам адказала: “У маім доме таз усяго адзін!” Ён сапраўды адзін, іржавы, з пазаклейванымі дзіркамі. Пытаюся: “Чаму новы не купіце?” Аказваецца, апошнія трыццаць год, гэта значыць пасля перамогі іхняй рэвалюцыі, тазы ў продаж не паступалі. А газніца! Гэта ж жах! Феліпа добрая і шчыра клапоціцца пра Карыну, але — дзікунствам сваім ганарыцца?!

— Ты маеш рацыю, яны любяць дзяцей, — Лідка быццам недачула

ўсяго папярэдняга. — Я неяк распавяла ім, — ківок у бок Аны і Анабель, — пра нашыя дамы-малышоўкі, куды здаюць нашчадкаў жывыя бацькі, дык яны проста не зразумелі, пра што ідзе гаворка: у іх нічога падобнага і ўявіць сабе немагчыма.

— Святая прастата. Мой свёкар, прыкладам, проста не зразумеў, чаму я

не іду неадкладна ў карпункт “Правды” і не ўладкоўваюся на працу. Учора ён прывалок у дом Феліпы здаравенны камень. Я запыталася, навошта. Высветлілася, што такая вось камянюка — рэч першай неабходнасці ў хатняй гаспадарцы, яна замяняе кавамолку, мясарубку, малаток і г.д. Усе гэтыя рэчы зніклі з продажу пасля перамогі рэвалюцыі.

— Затое ў іх медыцына — не параўнаць з нашай!

— Медыцына выдатная, спрачацца не буду. Але ж калі б людзі

нармальна харчаваліся ды жылі ў больш-менш прыстойных санітарных умовах, не спатрэбілася б столькі лекараў.

— Затое ў іх...

Гэтая гульня можа цягнуцца бясконца. Любую маю карту Лідка гатова пабіць прыхаваным у яе казырным тузом. Яна бярэ пад сваё крыльцо ўсіх новенькіх і вучыць жыць па метадзе “рэальнай ілюзіі” (аўтар тэрміна — яна сама, асноўны прынцып — “гледзячы ў калюжыну, не бачыць бруду...” і г.д.), а пакуль мы спасцігаем курс выжывання, падкормлівае прадуктамі з савецкіх суднаў. Мо такім чынам яна прымушае саму сябе паверыць у тое, што прапаведуе?

— У Гаване жонка Рэйнальдавага брата, заўваж, у мінулым — чэмпіёна

Алімпійскіх гульняў, — не здаюся я, — спытала мяне, ці часта ў Беларусі бывае *dia de la agua*²², і так і не дала веры, што ёсць краіны, дзе вада цячэ з крана кожны дзень, а не раз

у тры-чатыры дні, як тут. Яны проста жывуць пад каўпаком, як мы калісьці.

— А мы з Арманда, — уздыхае Лідка, — год жылі наогул без вады.

Гэтыя лайдакі не спяшаліся рамантаваць, а Арманда, ты ж яго ведаеш: “Рэвалюцыянер павінен трываць цяжкасці”, — ён дык, бляха-муха, цэлы дзень на працы, рэвалюцыянер доўбаны, а “цяжкасці трываць” даводзілася мне, на карку тую ваду на пяты паверх цягала... Эх, хадзем у падсобку, хлопнем па маленькай, га? — раптам прапаноўвае яна.

У мяне няма ніякага жадання піць (на вуліцы — 32 па Цэльсію, валідол у кішэні), але чужая настойлівасць, як заўсёды, бярэ верх над маёй слабай воляю. На сталае ў Лідкі — пачатая бутэлька “Пшанічнай”, кіслая капуста, рыбныя кансервы — усё сваё, родненькае, нібыта толькі што з гастранома ля нашае “абшчагі”! Гаспадыня запальвае “сцервадэску”, па-змоўніцку падміргвае:

— Сярожа, памочнік капітана з аднаго судна, прывалок...ну, мы бачымся калі-нікалі...дык ведаеш, як ён нашых дзяўчат тутэйшых называе? Інтэрпапялушкамі. Бо пасля цудоўнага балю кахання спяшаемся, хе-хе, да газніцы з кукарачамі...

— А я б параўнала нас з ластаўкамі...

— Гэта чаму? “Ласточка с весною в сени к нам летит”, ці што?

— Ластаўкі робяць гнёзды не з галінак, як іншыя птушкі, а, лічы, з

бруду — з гліны ды зямлі, змешаных са слінаю, і лепяць іх зноў жа не на дрэвах, а прымацоўваюць куды заўгодна: да балконаў, карнізаў. Яны здольныя нарадзіць і выхаваць патомства практычна ў любых умовах. Вось толькі ў клетцы жыць не могуць...

— Да таго ж ластаўкі — добрыя летуны, — падхіхіквае Лідка. — Бач,

куды мы з табой заляцелі...Э-эх! Іншы раз сама дзіву даюся, як я тут апынулася.

Гісторыя Ліды, расказаная ў кнігарні на вуліцы Энрамада

Мне яшчэ ў Саюзе на месцы не сядзелася. У белакаменнай вучылася, а працаваць дзе толькі не давялося! “Ты — што тое пустаземле, — казалі маці, — усюды прыжывешся”. Адукацыя ў мяне для Кубы самая, хе-хе, “падыходзячая”: пушніна-футравы тэхнікум, потым інстытут скончыла на таваразнаўцу. З чырвоным дыпламам, прашу ўлічыць! Першая практыка — у Стаўрапольскім краі, у нарыхтоўчай канторы. Час поўсці. Чабаны прывозяць па дванаццаць тон. “У-ть, понимаешь” — гэта мы дырэктара канторы так звалі, улюбёная ягоная прымаўка была, — краў бязбожна, пасадзілі яго ў васьмідзiesiąтым; але тады я была яму ўдзячная, бо ганяў мяне на Нявінамыскую фабрыку пярвічнай апрацоўкі поўсці назіраць за якасцю. А я па жыцці надта цікаўная. Потым вох як тое спатрэбілася!

Размеркавалі мяне ў Калінінградскую вобласць, у самы адстаючы раён. За два гады вывела сваю нарыхтоўчую кантору ў перадавыя. З Масквы спецыяльна прыязджалі — вопыт пераймаць. “Вось дык беларуска! Ну і малайчына! Як табе ўдалося?” — “Прапагандай сярод мясцовага насельніцтва,” — адказваю. А якое там насельніцтва? Хеўра зладзеяў ды алкашоў. На самай справе рабілася ўсё гэтак. Наводзіла кантакты з літоўцамі суседніх абласцей. Сыравіну яны везлі мне з задавальненнем: здаў пятнаццаць тон бульбы — атрымай даведку на “жыгуль”! Але па закону здатчык павінен жыць у нашым раёне. Я знаходзіла ў вёсцы дзядулю: “Дзеда, на тваё імя афармляю кантракт. Вось табе дзвесце рублёў”. Дзед, Божы дзьмухавец, рукі мне ад шчасця цалаваў. Рызыкавала, канечне. Альбо вось яшчэ выпадак: гандлююць грузіны памідорамі. “Хлопчыкі, хочаце японскі магнітафон, скураное паліто?” Увесь свой тавар яны мне оптам здавалі, танней, канечне, але грошы адразу плюс дэфіцыт-с. Кантора ўверх пайшла — аб’явіліся зайздроснікі. А як жа ж! Загадчыца аддзела па якасці абспажыўсаюза Філатава ўсе мае кантракты асабіста праездзіла. Ніхто, дзякуй Богу, не раскалоўся. А мяне, прыкінь, запрасілі працаваць у аблвыканкам старшым інспектарам па якасці! Філатавай я, дарэчы, адпомсціла: праехалася па ўсіх ейных нарыхтоўчых канторах — я ж гэтую фісгармонію знутры ведаю! — знайшла процьму парушэнняў. Дык, казалі, ёй проста ў кабінце з сэрцам блага рабілася. А не капай іншаму яму!

Жыла я — не бедавала! Кватэру далі. Званок зазвініць, адчыню дзверы — стаяць скрыні з памідорчыкамі адборнымі,

яйкі двухжаўтковыя, языкі...быццам самі, хе-хе, прытупалі. Я тым часам па прадпрыемствах шнарыла ў якасці арбітра паміж вытворцам і гандлем. Абласная газета “Калінінградская праўда” артыкул мой надрукавала пра нарыхтоўкі скурсыравіны — “Чалавек мяняе скуру”, хі-хі. Эх, ці ж думала, што ў хуткім часе сама буду скуру, бы тая змяя, мяняць?! Усяго ў мяне было ў дастатку, а вось шчасця — не мела! Мужыкі трапляліся — цюхцяі, пусці-павалюся, маці мая такіх апоўзлікамі называе. Ні ў ложку не могуць рады даць, ні карысці ад іх у доме. Паехала неяк у сталіцу “залатую” у камандзіроўку, там у рэстаране і пазнаёмілася з Арманда. Адразу ж пасля вячэры і падняліся да яго ў нумар... Зусім іншай жанчынай у Калінінград паехала. А ён за мной услед. На працы адпачынак узяла, тыдзень з ложка не вылазілі... Што ты кажаш? Не гэта галоўнае? Ну, як яшчэ паглядзець! Усё кінула, сытае жыццё на “абалдзены” секс ды гарохавы суп-чычара прамяняла. Дзярма тут насёрбалася — крый Божа! Пяць год працавала ў прыгараднай школе, як той рамонак палявы сярод мясцовых. Зараз трошкі лягчэй, але ўсё роўна...Свякруха кроў п’е, кішкі вымотвае. Але я ўмею атачыць сябе ў думках суцэльным белым спектрам, чаму і вас, дурненькіх, вучу. Нейкі мудрэц казаў: хіба мае значэнне, як табе живецца, калі ты лічыш, што добра? Вось толькі, в-о-ох, не трэба той спектр на колеры раскладваць. А яно ж часам, зараза, само так атрымоўваецца. Прыкладам, іду праз той прыгарад, дзе настаўнічала. Сярэдзіна працоўнага дня, а пасярод вуліцы мае былыя вучні “раслабляюцца”, танцуюць пад гукі мясцовага шлягера “*Café del campo*”²³. Маці мая, што

ў Магілёве, за ўсё жыццё хвіліначкі днём не пасядзела без справы, у шэсцьдзесят год — выпрацаваная, знямогая. А гэтыя здаровыя лбы адно ведаюць: скокі ды блядкі. Але калі зусім ужо хранова стане тут, я ў Іспанію звалю. Бач, што на паперцы напісана... чытай! Гэта адрас мі-лі-я-не-ра! З Канарскіх астравоў! Сам мне ручкай з залатым пёркам зрабіў ласку напісаць. Так што пустаземле — яно нідзе не прападзе!

Día de la agua. Стоячы ў клубах пары, мы з Феліпай змагаемся з распухлай змяёй прасціны. Ні ваннага пакоя, ні душа ў доме няма: ў закутку нашай “спальні”, амаль побач з ложкамі, ёсць нічым не адгароджаная ніша ў сцяне, так званае *lavadero*, дзе падведзена вада, зразумела, халодная, якая цячэ з крана раз у тры дні, гэта і ёсць сьлінны “дзень вады”, якога чакае ўся Куба. Астатнія справы адкідваюцца дзеля галоўнай — мыцця бялізны. Проста ў падлозе даволі вялікая адтуліна (аніякіх табе дэкаратыўных рашотак), куды сцякае брудная вада. У Феліпы ржавая савецкая “Аурыка”, якая плюецца пенай і грукоча, як трактар. У нашым доме бялізна імгненна робіцца чорнай ад дыму і сажы, таму трэба прыкласці шмат намаганняў, каб прывесці яе ў прыстойны выгляд. Уф! Хіба дзеля гэтага я скончыла універсітэт? На што траціцца жыццё! Але кубінская жонка далёкая ад падобнага вобразу мыслення, — як, урэшце, і беларуская.

— *¡Felipa, hija mía!*²⁴

Гучна грукоча ў дзверы Марго — коратка пастрыжаная, цесна ўпакаваная, як усе кубінкі, у сінтэтычныя штаны, са спартыўнай сумкай “Дынама-Мінск” цераз плячо. Чымсьці

мая куньяда²⁵ вельмі незадаволеная. Дарэчы, “*hija tia*” — “дачка мая” — мясцовы зварот да любой асобы жаночага полу, незалежна ад узросту і роднасных адносін (так мяне кліча суседскае дзяўчо, абражацца бессэнсоўна). Паспрабавала б я сказаць сваёй маці нешта накшталт: “Галіна, дзяўчынка мая...” — не, не магу нават уявіць рэакцыю. Або гэты іх зварот да незнаёмага — *оуе*, вымаўляецца з расцяжачкай: *вой-е*, у Саюзе Рэйнальда напачатку рабіў з яго моўную кальку, ледзь адвучыла ад гэтага правакацыйна-пагрозлівага “паслю-ючай”, на якое беларускія хлопцы вокамгненна рэагавалі баявой стойкай, а ён, дурненькі, лічыў іх занадта агрэсіўнымі.

Ага, вось і прычына незадаволенасці мужавай сястрыцы: сёння раніцай ў лаўцы давалі рыбу, а Феліпа, заняўшыся бялізнай, правароніла гэты сапраўды ўнікальны шанец. Працуючая Марго мусіць трымаць прадуктовыя карткі ў маці. Не кожная жанчына можа дазволіць сабе чатыры-пяць гадзін штодзённага стаяння ў чэргах. Мне шкада свякроў, і я пытаюся спачувальна:

— А чаму Марго не робіць пакупкі ў магазінах *venta libre*?

— У *venta libre* можа купляць толькі буржуазія, такія там цэны,—

адразае Феліпа.

— Хіба на Кубе ёсць буржуазія?

— Ёсць. Гэта тыя, каму недастаткова нармаваных прадуктаў.

Мой слабы розум, размораны спякотай, міазмамі газніцы ды голадам (калі нахіляюся, перад вачыма мільгацяць іскры ў чарноцці), усё ж аказваецца здольным адсачыць недвухсэнсоўнасць намёку.

— У цяжкі для Рэвалюцыі час, — павучальна працягвае Феліпа, — трэба ўмець абыходзіцца найменшым. Ёсць у табе сёння талерка рысу — *бьен*,²⁶ няма — таксама бьен. Усё астатняе — мяса, яйкі, масла — гэта буржуазная раскоша. *Камандантэ*²⁷ заклікае зацягнуць рамяні на апошнюю дзірку — і кожны кубінец павінен гэта зрабіць!

— А калі Камандантэ запатрабуе наогул нічога не есці? Феліпа гнеўна ўскідвае галаву ў белых паперках (і навошта везла ёй з Саюза найлепшыя бігудзі ў падарунак?):

— Камандантэ варта толькі загадаць! Асабіста я хачу аднаго:

памерці раней, чым сканае Камандантэ!

Неадпаведнасць паміж дзіцячай жыццярадаснасцю кубінцаў і фанатычнай гатоўнасцю да смерці дзеля мёртвай схемы — вось што найбольш здзіўляе. Смерць узгадваецца тут пастаянна і менавіта ў палітычным кантэксце. “¡SOCIALISMO O MUERTE!”²⁸— велічэзны лозунг, які вісіць насупраць нашага дома на фасадзе школы, штورانку прымушае мяне ўнутрана ўздрыгваць і паскараць крокі, калі я а шостай гадзіне іду за малаком для Карыны. Гэта самы папулярны лозунг на Кубе, якая толькі што адсвяткавала трыццатую гадавіну рэвалюцыі; яго можна ўбачыць паўсюдна: на першых палосах “*Гранмы*” і “*Хувентуд Рэбельдэ*”, нават над уваходам у радзільню “*Los*

Angeles” (што значыць, між іншым, “Анёлы”). Разам з братам-блізнюком “¡MARXISMO-LENINISMO O MUERTE!”²⁹ яго нясуць на дэманстрацыях школьнікі, наўрад ці здольныя ўсвядоміць крыважэрнасць прапанаванай ім альтэрнатывы. Калі я гляджу на дзіцячыя ручаньты, якія з гонарам узнімаюць уверх, да аргіястычнага сонца, брутальна збіты транспарант, мне хочацца закрычаць. Няўжо яны не разумеюць — не дзеці, вядома, а тыя, хто вучыць іх хорам скандзіраваць: “¡Nu-es-tro de-ci-sión — so-ci-alis-mo o tuer-te!”³⁰, што ўсё гэта ўжо было, было — два словы палымнелі ў адным радку, гучаў дробат маршаў, плылі над натоўпам сцягі колеру крыві — і колькі яе ў гонар тых слоў сцякло ў зямлю! Калі б дрэвы маглі піць кроў, якая пачварная расліннасць, здольная засланіць нават мясцовую трапічную, узышла б з чарназёму і гліны, са снегу ды вечнага мязлоцця! “У нас такого просто не может быть”, — бесклапотна адмахваўся Рэй, а я — я паўтарала, бы радкі мартыралога, фразы, якімі перанасычаны падручнік роднае гісторыі: заколаты штыкамі, забіты прыкладамі, пасечаны шаблямі, павешаны, расстраляны, расстраляны, расстраляны... Ад лозунга патыхала крывёю, як ад падзёртага, у барвовым пераплёце, “Кароткага курса гісторыі ВКП (б)” 1938 года выдання, які я, ахвочая да старых папер, што хавала маці ў кніжнай шафе, вывудзіла неяк з самага дна яе. Так, ёсць памяць крыві, пэўна, яна адклалася ў костках, струменіла па жылах дзяўчынкі, чыя калыска стаяла ў тым самым пакойчыку дома на ціхай вулачцы райцэнтра, дзе за дзесяць год да яе нараджэння паміраў, адплёўваючы сухотную кроў, ейны прадзед пасля сібірскага лагера. Бабуля

неахвотна пераказвала па маёй просьбе дзікую гісторыю пра тое, як яе бацька, прыкладны, між іншым, калгаснік, спазніўшыся неяк з-за гаспадарчай патрэбы на сходку, — а мароз стаяў градусаў трыццаць пяць, — увайшоў быў у памяшканне, дзе сяляне, ахінутыя бюстам “правадыра народаў”, у мёртвай цішыні слухалі матэрыялы чарговага партз’езда, і, на змерзлыя рукі хукаючы, здзіўляючыся халадэчы, выдыхнуў: “Ну і дзянькі надышлі!” Ноччу яго забралі. Гэты аповед усялякі раз выклікаў у мяне слёзы шалёнага пратэсту: як жа вы не разумееце, крычала я дарослым, гэта ж было не абы-што — **чалавечае жыццё**, бессэнсоўна затаптанае, бы пустазелле на нашым гародзе! Я трэсла бабулю за плечы, я патрабавала, каб яна пацвердзіла, што такога **проста не магло быць** у краіне, дзе я нарадзілася для радасці і шчасця, а то ж, я ўжо ведала са школьных урокаў літаратуры, што чалавек нараджаецца для шчасця, — і каб знішчыць вось так, нізашто? У чымсьці ён мусіў быць вінаваты?! Але бабуля сумна маўчала, і мне даводзілася прымірыцца з тым, што гэта — **было**, і рэкі не перасохлі, і лясы не сатлелі, і неба не абрынулася на зямлю. У маёй мадэлі свету ўтварыўся пралом, які зеўраў пад нагамі, — скразняком прасочваўся паўз яго холад небыцця, гэты пралом трэба было недкладна залапіць, інакш немагчыма было жыць далей. Залапіць — але чым? Што магло спатрэбіцца мне ў якасці будаўнічага матэрыялу? “Рачоўкі”, сцягі, бяздумныя фразы пра гатоўнасць “отдать жизнь за дело партии”, якія лёгка вымаўляліся маімі аднакласнікамі? Але я — я не адчувала ў сабе такой гатоўнасці, так я і сказала тады класнай кіраўніцы,

калі дзяўчынка з “Г” класа здрадзіла мне. У сваіх самотных прагулках па горадзе я аднойчы выпадкова аказалася ў дзівосным месцы. Гэта быў Свята-Уваскрэсенскі Сабор, — я ступіла за жалезную агароджу, і невядомае дагэтуль адчуванне чагосьці **сапраўднага** агарнула мяне. Зыходзіла яно ад васковых лікаў вялікапакутнікаў на іконах; тут не было нуднай муштры, абрыдлых хатніх скандалаў, вечнай няшчырасці дарослых, — я палюбіла хадзіць туды, і аднойчы, са спагады, ці што, узяла з сабой дзяўчынку з паралельнага класа, мне хацелася з кім-небудзь падзяліцца нечакана знойдзенай мною асалодай, — яна і расказала пра ўсё класнай. Потым я стаяла на мосце паміж старым і новым горадам, у старым квітнеў купаламі Сабор, у новым гняздзілася мая школа, — пазірала скрозь закіпаючыя слёзы на чорную, ашчэраную Беразіну, якая ўжо вызвалялася ад лёду. “Сацыялізм або смерць!” — лозунг аказаўся зусім не прапанаваным мне свабодным выбарам, гэта была жорстка зададзеная формула: ці ты з намі, ці цябе НЯМА. Вядома, ты дзесьці там ёсць, з кіркай ці мятлой, растлумачыла настаўніца, але на тое, каб *рэалізавацца*, можаш забыцца. На тым мосце я ўзважыла кожную частку альтэрнатывы і адхіліла абедзве. Я выбрала трэці кампанент, які ў формуле адсутнічаў: ЖЫЦЦЁ.

Барочная вітая брамка гудзе і павольна ад’язджае ўбок. Пранізліва-барвовыя кветкі азаліі нацэлены на мяне ва ўпор, нібыта бяссонна-пільныя зоркі маёй радзімы, — тут я на яе

тэрыторыі. Даволі буйная яшчарка нахабна перабягае мне дарогу. Што ж, хутка высветліцца, ці добрая гэта прыкмета.

Віцэ-консул СССР у Сант'яга-дэ-Куба Дзмітрый Уладзіміравіч разглядвае мой недарэчны замежны пашпарт, ганарліва ўпрыгожаны дзвюма візамі: кубінскай — на пастаяннае месца жыхарства, і савецкай — на тры месяцы, — разглядвае так грэбліва, быццам перад ім тлустая яшчарка. Залатая фікса ў ягоным роце пагардліва паблісквае.

— Ну и что? Срок вашей частной поездки истек. Почему вы до сих пор здесь?

— А дзе ж мне быць?

— Как это — где?!— роблена здзіўляецца дыпламат. — В СССР, конечно.

— І што ж, дазвольце спытаць, мне там рабіць?

— Как это — что?! Ожидать разрешения советской стороны на постоянное проживание на Кубе.

— Але ж тое даўно мне дазволена. Гэта кубінская віза на ПМЖ

спазнілася, яна дагнала мяне ў Адэсе, за гадзіну да адплыцця парахода, — а без гэтай візы АВІР не мог выпусціць мяне з краіны інакш, чым у госці на тры месяцы, хаця адпаведныя паперы на пэ-эм-жэ аформіў.

— Однако ответ на наш запрос, действительно ли вам разрешен выезд

из СССР на постоянное место жительства, до сих пор не получен. Так что поезжайте домой и ждите.

— Але ж лагічней пачакаць тут, ці не так?

— Но ведь ваши три месяца истекли!

Мы абое цудоўна разумеем, што ўсё тое — гульня, і я не магу адмовіць сабе ў прыемнасці крыху падкалупнуць чужую маску за краёчак, які незнарок адклеіўся.

— Добра, — згаджаюся з прытворнай пакорлівасцю. — Я гатовая ехаць

дадому, — за кошт консульства, вядома?

Кадэбэшнік расцягвае губы ў нарматыўна-плакатную ўсмішку, якая павінна выявіць, што ён змяніў гнеў на міласць. Залатая фікса паблісквае ўжо досыць прыязна.

— Мой долг был вас предупредить.

— Дзякуй. Можна ісці?

Апошні пагляд на інтэр’ер кабінета, дзе самое кандыцыянаванае паветра прасякнута эманацыямі абавязку — як заўсёды, паказушнага. Аднак, калі трымацца набору недарэчных альтэрнатыў (варыянтаў “¡SOCIALISMO O MUERTE!”), віцэ-консул не жартуе: яны маюць права мяне дэпартаваць. Гэта можа значыць — хто ведае? — развітанне з маёй маленькай, з Карынай. Яшчэ адно развітанне.

Дзікунская жарсць кубінцаў да нейлонавых стужак і пластыкавых кветак (пры неверагоднай, да вар’яцтва даводзячай прыгажосці жывых!) дазволіла мне купляць трохгадовай Карыне раскошна ілюстраваныя кніжкі. Але ж...

да казак пра Папялушку і сястрыцу Алёнушку патрабаваўся сінхронны пераклад на іспанскую.

Карына год пражыла на Кубе з Феліпай. Загарэлае чарцяня, якое адразу ж ўшчаперылася наманікюранымі кіпцямі ў поўсьць ГУМаўскага мядзведзя, не звяртаючы асаблівай ўвагі на матчына ўзрадаванае квахтанне, мала нагадвала бледную, вечна прастуджаную дзяўчынку, якую летась Рэй адвёз у Сант’яга. Менавіта яе квітнеючы выгляд прыводзіў ён у сваё апраўданне, калі я накінулася на яго з папрокамі. “Ты ні слова не сказаў тады, у якіх умовах мусіць жыць нашая дачка! Без глытка свежага паветра! Без нармальнай ежы!” — “Но она живой и здоровый!” О, гэтая кубінская логіка! Першая наша буйная сварка, на жаль, несла ў сабе насенне ўсіх наступных.

Карына з ранку да вечара насілася па доме (не пад калёсы ж аўтобусаў яе выпускаць!), — Феліпа называла яе *terremoto* — землятрэс; зухавата танчыла ламбаду і конга; падкладала сабе пад сукню рыззё, робячы грудкі, як у танцоўшчыц “*Tropicana*” — слыннага мясцовага мюзікла; фарбавала вусны памадай і — ані слоўка не разумела з маіх “дочанька-даражэнькая”. Затое па-іспанску яна гаварыла правільна і хутка. “*Oye*”, звярталася яна да мяне, за год забыўшыся на самое слова “мама”. Калі з ёй спрабавалі завесці гаворку па-руску ці беларуску, яна смяялася, бы з дзіўнае гульні. Спачатку я ліла слёзы над моўнай безданню, што тая сястрыца Алёнушка над цёмнай ракою; Рэй склаў для мяне штосьці накшталт размоўніка, пераважна з ужываннем лексікі забараняльна-дазвольнай; была завучана і

дальнабойная фраза, якая выкатвалася, нібы антыбіётык рэзерву, у безнадзейных выпадках: “Мама з татам забяруць мядзвездзя і паедуць назад у Беларусь”. Карына хітравата паблісквала вочкамі і прыціскала да сябе *el oso* з досыць парадзелай ужо поўсцю.

Менавіта Карына дала мне першыя ўрокі іспанскай мовы. Спыніўшы яе хуткую гаворку на незразумелым слове, я патрабавала: “*¡enseña!*”³¹ — і пальчык дачушкі паказваў на адпаведны прадмет. “*¿Como se llama?*”³² — пыталася я, тыцнуўшы, у сваю чаргу, на кубак ці чаравік, і атрымлівала правільны адказ. Дзяўчынцы відавочна падабалася гэтая гульня з дурнічкай-матуляй, якая не ведала, як называюцца самыя простыя рэчы. “*Mami*, трэба казаць не “*acostate*”, а “*acuéstate*,”³³— папраўляла мяне мая маленькая настаўніца, беспамылкова арыентуючыся ў граматычных формах дзеясловаў. У хуткім часе я ўскладніла заданне: “*Vamos a llamar eso...*”³⁴— і паўтарала па складах назву прадмета на роднай мове. І дзівосная ж у яе была памяць! Ці ўсе дзеці без выключэння валодаюць такім скарбам? Прайшло два месяцы нашых рэгулярных заняткаў, і Карына загаварыла на своеасаблівай трасянцы, якая вельмі хутка ператварылася ў два правільныя моўныя патокі. Надышоў дзень, калі я рызыкнула абмеркаваць з ёю праблему грамадзянства. “Хто ты: *кубана* альбо *савеціка*?”— “*Yo soy cubana-cubanita-cubano*,”³⁵— пасля такога гарэзлівага, але досыць ўпэўненага адказу маленькая гітана з распушчанымі па плячах валасамі заспявала тутэйшы нацыянальны гімн, а потым, раскідаўшы свае кніжкі, выцягнула часопіс з

партрэтам на вокладцы: “*¡Mira, mira! ¡Eso es Fidel! ¡Patria o muerte!*”³⁶ Я не прыдумала нічога разумнейшага, акрамя як запытацца, раскрываючы на першай старонцы рускі буквар: “А **гэта** хто?” — “*Abuelo...*”³⁷ — няўпэўнена зірнула на мяне мая ідэалагічна падкаваная ў іншай кузні дачка.

Не абыходзілася і без казусаў. “Цёця, вось гэта — твая цёця”, — унушала я, — у вуснах Карыны, якія мелі ўжо звычку да іншай артыкуляцыі, гэта гучала як “тота”, Марго абражалася: па-іспанску “*tota*” — жаночы полавы орган. Каб не турбаваць сваякоў, мы перанеслі ўрокі пад адкрытае неба, у *паркесіта* — маленькі скверык на вуліцы Энрамада. Месца гэтае было мною абрана яшчэ з тых меркаванняў, што давала рэдкую магчымасць размаўляць нармальным чалавечым голасам, а не крычаць, як на пажары: пасля сіесты Энрамада ператваралася ў вуліцу пешаходаў, паліцыя пільна за гэтым назірала, — бо сапраўднае жыццё кубінцаў пачынаецца а шостаі гадзіне вечара, калі спадае спякота, жанчыны здымаюць бігудзі, дзяўчынак апранаюць у пышныя карункавыя строі і завязваюць ім тыя самыя стужкі, якімі мы забяспечылі паўтузіна бліжэйшых кварталаў; закаханыя, узяўшыся за рукі, пакідаюць дамы, каб хадзіць па горадзе, удзельнічаць у *фіестах*, якія ладзяцца тут жа, у скверах: музыкі, танцы да раніцы, мімалётныя секс-прыгоды; з карнавальнай лёгкасцю ўспыхваюць раманы, якія так жа лёгка гаснуць пад промнямі сонца. Ну, а працоўны дзень, — так, сумны, але непазбежны дадатак да вечнага свята жыцця, якому не перашкаджаюць ні пустыя страўнікі, ні адсутнасць вады і электрычнасці.

Няўжо нарэшце-такі ажыццявілася спрадвечная мара ўсіх **узломшчыкаў клеткі**, у якой асуджаны пакутаваць зняволены чалавек, усіх гэтых “духоўных тэрарыстаў” — ад Хрыста да Оша, — якія прапаноўвалі трымцячаму ад страху і агіды двухногаму “выскачыць” з вязніцы, прабіўшы адтуліну ў столі, і, далібог, няважна, што тленнае цела пры гэтым заставалася стаяць на каленях ці сядзець у позе лотаса (гэта як каму падабаецца) ля парашы, — ну, цела яно і ёсць цела, кветка смерці, покрыва *майі*, ці як там яшчэ, нічога не паробіш. А былі яшчэ іншыя ўцекачы, іх, дарэчы, непараўнальна больш (амаль усе мы), якія спрабавалі і спрабуюць вызваліцца ад брыдоты паўсядзённасці праз чары сексуальнасці, — дык тыя ўцёкі наогул смеху вартыя, бо зводзяцца да банальнага ўколу наркатыку ў вену, каб часова не бачыць кратаў ды кайданкоў. І ўвогуле, тое лепш за нас рабілі старажытныя фракійцы на сваіх дыянісіях, і куды больш удала робяць зараз люмпены. А справа ў тым, што ніхто (амаль ніхто!) не ў стане працяглы час заставацца **цвярозым**, сам-насам з агідным фактам існавання клеткі. Аднак тутэйшае дыянісііства — зусім асаблівага гатунку. Ніякіх уцёкаў ад жыцця! Наадварот — суцэльная ад яго асалода. Іх цалкам задавальняе тое, што ёсць, яны нічога лепшага не жадаюць (“Вы, савецкія, хочаце *жыць лепш*, а гэта ганебна!” — пяць балаў, Феліпа!), не рамантуюць свае жытло, не спрабуюць пазбавіцца ад пацукоў і прусакоў. Яны кладуцца спаць галоднымі, але вясёлымі. Яны не памятаюць мінулага, не баяцца будучага. Для шчасця ім дастаткова гукаў

афрыканскага тамтама, бутэлькі піва ды хуткацечнае злучкі пад адкрытым небам.

Я ведала адну кубінку, ёй проста фантастычна пашанцавала: у яе закахаўся заходні немец, пачуцце быццам бы сталася ўзаемным; пераадолеўшы неверагодныя перашкоды з дакументамі, ён здолеў-такі выцягнуць яе з пацучынай нары, дзе яна жыла, і зvezці ў сваю Баварыю. Цераз паўгода я сустрэла гэтую жанчыну на вуліцы. “А-а, я кінула яго, — бесклапотна махнула яна рукой. — Уяўляеш, ён папрасіў мяне *вымыць падлогу!* І ў ложку ён мала на што здатны, дый тое не кожны дзень”. І яна пашыбавала, віхляючы сцёгнамі, пад руку з чарнявым ілбом, у сваю пацучыную нару, дзе на шасці квадратах размяшчаюцца: ложка, газніца, лядоўня ды адтуліна ў падлозе, якая служыць клазетам і над якой прымацавана да столі бляшанка з-пад тушонкі з прадзіраўленым дном, што імітуе душ, — пайшла, пакінуўшы мяне стаяць пасярод вуліцы ў літаральным сэнсе з адвіслаю сківіцай.

Не, гэта шчасце, далібог, шчасце. Навучыцца яму немагчыма, як немагчыма зблажэць па ўласным жаданні. А, між іншым, шкада.

...Над галавой, у кронах акацый, робіцца дробная работа перашэптвання і перастуквання. Гіганцкі барвовы стручок, падобны да крывой, па ручку скрываўленай пірацкай шаблі, падае на мармуровую лаўку паркесіта. Карына дае яго мне ў левую руку, — у правай я ўжо трымаю свінню-скарбонку. “*¡Mami, toca!*”³⁸ Высахлае насенне грукоча ў струку, як

кастаньеты; манеткі па пяць і дзесяць сентава звіняць ў скарбонцы, быццам бразготкі. Карына вельмі хораша танчыць пад гэтую “музыку” у цэнтры сквера, да вялікага задавальнення парачак, што мілуюцца на лаўках.

Ён вырастае побач са мной так раптоўна, што я ўздрыгваю. На ім сіняя уніформа паліцэйскага. Ён з прыязнай усмешкай назірае за Карынай, пэўна, ужо даўно. Ён кліча яе да сябе. Дзеці на Кубе не баяцца незнаёмых — тут усе адно аднаму с в а е — асабліва калі незнаёмы мае дзівосную пістолу, “¡tami, mira, que grande!”³⁹ Ён сказаў... што ён сказаў спачатку? Урэшце, гэта неістотна. Ягонья вочы часта-часта міргаюць, і таму твар пад казырком фуражкі здаецца безабаронным, хаця ён і спрабуе нацягнуць на яго выраз непахіснасці. Карына бразгоча перад ім сваёй свіннёўска-скарбонкай і хутка лапоча пра тое, што мусіць назбіраць “muchos pesos”,⁴⁰ каб паехаць з маці ў Беларусь. Ён разумее не адразу. “Belarusía? Donde está eso? Ah, Unión Soviética...”⁴¹ Ён праціскае дзве манеткі ў ружовую шчылінку. “Puede ser, tú te quedas con nosotros, Carina...”⁴²— кажа ён з той жа прыязнай усмешкай, зірнуўшы ў мой бок. Ягоная думка мне цалкам зразумелая.

Па мясцовым заканадаўстве мая дачка лічыцца грамадзянкай Кубы, хаця і нарадзілася ў Беларусі. Я не маю права вывезці яе адсюль без дазволу мужа. Многія мае суайчынніцы, даўно скасаваўшы шлюб, вымушаны жыць тут, бо бацька дзяцей, найчасцей, каб адпомсціць былой жонцы, не падпісвае адпаведныя паперы на іх выезд за межы Кубы.

Застаецца адно: чакаць, пакуль сын альбо дачка дасягне паўналецця... Вось дзе сапраўдная пастка.

“Арманда ніколі не дазволіць забраць Дзімку, — неяк прагаварылася Ліда. — Таму асабліва і не рыпаюся”.

Дык вось яны, карані “рэальнай ілюзіі”. Урэшце, адзінае, у чым я ўпэўнена, як у тым, што на Кубе ніколі не выпадзе снег, — гэта каханне Рэйнальда. Хіба можа Зайчаны зрабіць мне балюча?

Здалёк Касцільё-Дэль-Мора здаецца свечкай, якая аплывае ад спякоты на грувасткім кандэлябры скалы. Рэй атрымаў трое сутак звальнення з войска, і мы, нарэшце, выбраліся паглядзець наваколле Сант’яга. Ад задухі ў аўтобусе (лепш не ўзгадваць, як мы ў яго заходзілі: паліцыянты запускалі, бы жывёлу, цераз калідор, утвораны двума металёвымі бар’ерамі, але напрыканцы натоўп рушыў уперад, аўтобус не здолеў зачыніць дзверы — так і ехаў з жывымі гронкамі цел, што звісалі з падножак), ад дваінога нясцерпнага бляску мора і сонца мае бедныя зрэнкі цьмянеюць, свядомасць туманіцца прыступам мласці, і вось ужо скалы па збочынах дарогі здаюцца мне радамі рымскага цырка, а гнуткае лісце пальмаў у прыпарнай смузе — апушчанымі долу вялікімі пальцамі сенатараў, што аддаюць загад неўтаймаванаму сонцу дабіць мяне, пераможанага гладыятара. “Крепость Дель Морро, — амаль крычыць мне ў вуха Рэйнальда, — у аўтобусе шум, віскат, бы сапраўды вязуць скаціну, — быў построен в средневековье, чтобы защищать владения испанцев от пиратов, а теперь стал

единственный в мире — о, да-да, единственный! — музей пиратов”. Па стромкім схіле ўверх між тым караскаецца, чапляючыся каранямі і голлем за голы камень, падбіраючыся да крэпасці ўшчыльную, нейкая звар’яцелая расліннасць, — не іначай, як душы старажытных карсараў, што ўвасобіліся ў сухапутнае воінства пальмаў і кактусаў, паўсталі з марскіх глыбіняў і працягваюць штурм цытадэлі, каб, у рэшце рэшт, узяць яе і завалодаць сваёй, цяпер ужо музейнай, зброяй.

Скала навісла над намі, як выпнутае ўперад падбароддзе легіянера. Чорны, гарачы, як негрыцянская падпаха, калідор — і мы ў крэпасці. Дзіўная зброя, цудам ацалелыя сцягі, пазелянелыя манеты. Драўляны Хрыстос з кроплямі драўлянае крыві ў малельні. Партрэт піраткі з русалчынымі валасамі, у белых брыджах і з карабінам, што яшчэ дыміцца ад стрэлу. Бляск мора ўсюды гоніцца за мной, зрэнкі паражоныя ім скрозь шчыліны байніц, і зноў я, знямогая, слепну, быццам ад бялюткага снегу, што ляжыць нескрануты на ўскрайку беларускага лесу, і не ведаю ўжо, ці сапраўды існуюць: каменны правал калодзежа з барочным, у завітушкі, крыжом над ім (крыкні ўніз што-небудзь! ну, крыкні ж! чый дзівосны голас табе адкажа?), паўнаважныя, як гарбузы, гарматныя ядры, чарнаскурая нявеста ў бялюткім строі, шлейф ейнае пышнае сукні нясуць двое негрыцят, хлопчык ды дзяўчынка, дзеля зручнасці прымацаваўшы ягоны край да абруча, з-за гэтага нявеста ў абручы вымушана драбнютка перабіраць нагамі побач са сваім, колеру безмесяцовае ночы, жаніхом. Пэўна, іхнія продкі, вечнасць таму прывезеныя сюды з Афрыкі ў труме карабля, вось так жа ўважліва пазіралі

навокал, аглядаючы каменную выспу, ву-унь яна, праваруч ад крэпасці, там быў калісьці рынак рабоў (адсюль, дарэчы, і ідзе перавага чарнаскурага насельніцтва над белым у арыентальнай правінцыі Кубы), — але з тых часоў усё перамяшалася ў адным, гатовым вось-вось узарвацца тыглі: наскальны жывапіс і камп'ютэрная графіка, плашчаніца Хрыста і гуманітарныя прасціны хоспісаў, пот канкістадораў і пыл атамнага распаду, хутка марнеючыя, як чалавечае жыццё, садзікі Адоніса і апельсінавыя гаі вострава Хувентуд, набраныя буйным шрыфтам перадавіцы “Гранмы” і кабалістычныя знакі, якія чэрцяць на сценах цытадэлі вецер ды час, сонца Сант’яга-дэ-Куба і асляпляючы снег Беларусі, Саціа-Юга і жалезнае стагоддзе... Калі хімічная рэакцыя, нарэшце, адбудзецца і ўсё закруціць небывалы смерч, я, пэўна, не здолею выбрацца з гэтай касмічнае варонкі, так і буду ашалела насіцца па коле, як матацыкліст на забаву публіцы носіцца па вертыкальнай сцяне балагана. Тады, Рэйнальда, адшукай мяне ізноў, як ты ўжо зрабіў аднойчы, пераадолеўшы тысячы марскіх міль, — хіба не дзеля таго, каб вызваліць мяне з майго стэрыйнага, як нелюбоў, дзявоцтва, у якім я пакутавала, шчыльна спавітая страхамі ды комплексамі? Дапамажы мне знайсці сябе. Вызвалі мяне ад мяне самой. Адкажы мне: чаго я хачу на самай справе?

Хутка аглядаем апошнюю залу. Адзін элемент экспазіцыі відавочна выпадае з агульнага стылю: мілітарысцкага тыпу здаравенныя чаравікі. Няўжо рамантычныя карсары перасякалі Атлантыку ў гэтакім *небайранічным* абутку?

— Гэта чаравікі Камандантэ, — голас экскурсавода
дрыжыць ад

хвалявання. — У іх ён з групай *кампаньерас*⁴³ змагаўся за
свабоду Кубы.

Мяне душыць недарэчны смех. Ён лезе з усіх пор, як
дзікая зеляніна з любога кавалка зямлі пад гэтым вар’яцкім
сонцам. Гід спалохана азіраецца, муж балюча сціскае маё
запясце.

— Не могла держать за себя! — будзе казаць потым
Рэйнальда (калі ён

нерваваўся, няправільнасць ягонаў рускай мовы рабілася
асабліва відавочнай). — Что подумал этот люди? Кого я привез
на Кубу?

— Няўжо не разумееш, які гэта ідэалагічны крэтынізм:
змясціць

абутак вашага дарагога Камандантэ ў музеі пі-ра-таў!
Вось дык “піраты дваццатага стагоддзя”! Я думаю...

Эх, дарэмна я гарачылася, толькі вегетатыку сваю, і без
таго пашкоджаную трапічнай спякотай ды вільготнасцю,
ушчэнт дабівала.

— Мине пливать, что ты думаешь, — груба перапыніць
Рэйнальда, —

если думаешь, старайся молчить!

Адсюль, з маленькай лагуны ля падножжа скалы,
цытадэль яшчэ больш нагадвае дагарэлую свечку. *Agua
mala*⁴⁴, празрыстая медуза, боўтаецца ў вадзе; па беразе
ходзіць самотны цень — лоўца васьміногаў са сваёй
дагістарычнай зброяй. Выцягнуты даўгім жалезным крукам

на пясок васьміног нечакана аказваецца агіднага сыра-мяса-барвовага колеру.

А ці ведаю я, уласна кажучы, чалавека, што ляжыць на пяску побач са мной, ад якога зачала і нарадзіла дзіця і з якім збіраюся быць побач *hasta la muerte*⁴⁵? І што я пра яго ведаю?

“Зайчаныя” — гэтая мянушка адразу ж прыклеілася да яго ў нашым дзевяцьсот першым пакоі “двойкі”, што на Кастрычніцкай; дзяўчат забаўляла ягоная манера вымаўляць “ч” замест “ш”, нябачаная расчоска з даўжэзнымі рэдкімі зубамі, якая тырчма стаяла ў капе ягонай шавялюры; захаплялі кіназоркавая ўсмешка — такіх перлінаў-зубоў у беларусаў не бывае — і “эстраднае” прозвішча (што ён заўзята аспрэчваў: “*Bravo*” по-іспански значыць “храбрый”!) . Ён і быў экзатычным “храбрым” зайкам, які адчайна змагаўся з лютасцю беларускае зімы, ён ніколі не насіў шапак — на ягоныя драцяныя кучары ніводная не налезіла, мёрз у балонневай куртачцы, пакуль я не звязала яму швэдар з авечае поўсці, але тое было потым, а тады — тады дзяўчаты няшчадна пясочылі мяне, бо даўно здагадаліся, дзеля чьіх вечна апушчаных у кнігу вачэй Зайчаныя штовечар прыходзіць у дзевяцьсот першы: вось ён зноў замёрз у ліфтавым пакоі, а ты, дурніца, не выйшла, на дыскатэцы толькі цябе і чакаў, а ты ўвесь вечар, ідыётка клінічная, з кніжкай правалялася, кніжкі будзеш на пенсіі чытаць!

“ЛІКВІДУЕМ ЦНАТЛІВАСЦЬ ЯК НЕПІСЬМЕННАСЦЬ!”—

лозунг гэты вісеў на сцяне ў нашым пакоі, з усіх жыхарак якога толькі я ды Валька з глухой палескае вёскі не пранікліся

яшчэ ягоным ультрарэвалюцыйным зместам. “Нет, этого просто не моджит бытъ”, — шаптаў ён, ад хвалявання блытаючы гукі, ды і было чаму здзіўляцца: калі абысці ўсю Кубу з газавай лямпай (імітацыя дыягенавага ліхтара, няйнакш), наўрад ці адшукаеш хаця б адну *virgin* у васемнаццаць год, так ён мне і сказаў тады, пяшчотна папраўляючы коўдру.

Каханне ёсць мацярынства: я нашу цябе ў сэрцы, як сваё вечнае, адзінае дзіця (а потым ты нараджаешся і, магчыма, забіваеш мяне, але тое ўжо неістотна); каханне ёсць радасная гатоўнасць да *ахвяры*, поўнай анігіляцыі майго трымцячага ад замілавання “я”. У сваіх фантазіях (цалкам магчыма, што і эратычных, калі сыходзіць з псіхааналітычнае сімволікі) я ўяўляла сябе распасцёртай ніцма на каменнай падлозе малельні, паражонай “божественной десницей”, а ў вершах укладвала ў руку каханаму аголены меч; я ўяўляла каханне набажэнствам, — не оргіяй тантрыкаў і не чорнай месай, што было б яшчэ зразумелым, не, я правакавала каханага на ролю Адзінабога, але наўрад ці можна адшукаць мужчыну, здольнага працяглы час на гэтай вышыні ўтрымацца, — і таму ў будучым мне пагражала скаціцца да крыважэрных паганскіх культаў, якія ахвяравалі дзяўчат божышчам з сабачымі галовамі, альбо выкалаць сабе вочы, каб не бачыць фатальнай неадпаведнасці. Але я пакахала вясёлае, смуглявае Зайчаня-Маўтлі, мне пашанцавала. Рэйнальда адразу ж разбіў ушчэнт той сцэнар, вынесены мною з пахмурна-мазахісцкага дзяцінства: акрамя радасці даваць, вучыў ён мяне, існуе яшчэ радасць атрымліваць асалоду. “Як гэта? Для сябе?!” —

“Конечно. Не только мужчине — тебе тоже должно быть хорошо”. — “Але ж мне і так добра, бо табе добра”. — “Нет, это совсем не то, *soño*,⁴⁶ как ты не понимаешь?! На Кубе это знает любая четырнадцатилетняя девчонка! Я не могу быть довольный, потому что тебе **еще** не было хорошо”. — “Але ж мне і так добра, бо...” і г.д. Аб якім-такім “хорошо” казаў мой муж, я зразумела ўжо на Кубе, вось колькі мусіла прайсці часу, перш чым я дагнала чатырнаццацігадовае кубінскае дзяўчо ва ўменні думаць пра сябе не як пра “орган”, прызначаны выключна дзеля “ягонага” задавальнення, а як пра асобна ўзятую істоту, якая можа мець нейкія ўласныя жаданні.

Адбылося тое ў час адпачынку Рэйнальда, які мы праводзілі ў *Comunidad Artística* — пасёлку мастакоў на беразе мора, у доміку, крытым пальмавым лісцем, — ягонага гаспадара, вядомага скульптара, тэрмінова выклікалі ў Гавану рабіць статую нейкага дзеяча рэвалюцыі, — увесь дзень мы то ляжалі на пляжы, то гулялі па парку гігантаў — так Рэй называў невялічкую пляцоўку паміж гор, наскрозь прадзьмутую ветрам, дзе высечаныя са скал велічэзныя дыназаўры і птэразаўры замерлі ў паставах, якія сведчылі аб тым, што містычны транс смерці выхапіў іх з самага віру жыцця: пачвара з перапончатымі крыламі ўпівалася ў загрывак звераяшчару, за іхнім паядынкам прагна назірала трэцяя істота, з выпнутымі з пашчы ікламі, — паядынак той працягваўся вечна, хаця пясок — пясок, у які ператвараецца з цягам часу ўсякая кроў, ужо сачыўся з іх пор; гэта было царства ветру і пяску, вецер па начах варушыў старонкі

каменных книг, быццам наўмысна забытых кімсьці ў нішы скалы. “Там штосьці напісана! Што? Што?” — “У нашого друга скульптора спраси”, — Рэй прыцягваў мяне да сябе. — “Пачакай, сюды нават аўтобусы не заходзяць, глядзі — вось прыпынак, вось металёвая шылдачка, а на ёй **нічога** няма!” — “И правда — совсем пустая... а позавчера в клетках были цифры...” О, я дык ведала, у чым справа: гэта вецер здзімаў з яе тэкст! Вячэраць мы хадзілі ў маленькі рэстаранчык на беразе — сангрыя з лёдам, нязменны рыс з мікраскапічнымі кавалачкамі свініны (у восемдзсят песа абышоўся нам тады той райскі адпачынак, у палавіну месячнага заробку Рэя! больш ніводнага разу так і не выбраліся на пляж — дарагавата; Куба — “адзін суцэльны пляж” толькі для турыстаў).

...Разам з намі за столікам — вядомы кераміст з жонкай-расіянкай, якая трымае на каленях васьмімесячнага Пашку, асуджанага тут называцца Пачкай (праз месяц я сустрэну гэтага кераміста ў нашым консульстве — ён будзе прасіць савецкае грамадзянства). З кампаніяй “савецікас” хоча выпіць Куэльяр, “кароль каралаў”, так называюць яго ў Парыжы, дзе ўжо двойчы выстаўляліся ягоныя эбанітавыя статуэткі афрыканскіх бажкоў, упрыгажэнні з чорнага карала і панцыра чарапахі ды распісанья мясцовымі пейзажамі ракавіны, дарэчы, ён сам за імі нырае штورانку з лодкі, — вось толькі самога мастака ў Парыж не пускаюць. “А ты застаўся б у Парыжы, Куэльяр?” — “Навошта мне Парыж, *chica*⁴⁷? Я маляю толькі на тых ракавінах, якія сам з мора здабыў. Яны жывыя.” — “Так, прырода ў вас

найпрыгажэйшая ў свеце. Вось недалёка адсюль кактусы квітнеюць, белья дамы, басейны...” — “Гэта “*Bañario-del-Sol*” — гатэль для замежных турыстаў.” — “А дзе адпачываюць кубінцы?” — “Кубінцы, *chica*, едуць у “*Kazonal*”, пяцьдзесят камэ ад Сант’яга, тыпавыя блочныя пяціпавярхоўкі без вады і электрычнасці.” — “Без вентылятара, маці Божая! Але чаму, чаму?! Садавіну вы атрымліваеце па картках, на цудоўных вашых пляжах адпачываюць іншыя. Дзе ж тая Куба для кубінцаў, пра якую крычаць газеты?” — “Баста! — Рэй пляскае ў далоні. — *¡Vamos a bailar!*”⁴⁸

Трымаючыся за рукі (нават маю вартую жалю пародыю на лацінаамерыканскі танец зычлівых кубінцы сустрэлі “бурнымі, продолжительными аплодисментами”), мы выходзім пад гарачыя трапічныя сузор’і. З шоргатам з-пад ног шугаюць яшчаркі з хвастамі дагары. Бераг усыпаны арагавельмі пласціністымі шкілецікамі нейкіх веерападобных марскіх істот. Дзе тыя зеленавокія глыбакаводныя прыгажуні, што трымалі ў жамчужных пальчыках гэтыя вееры? Даўно скамянелі, ператварыліся ў пясок і мора вынесла на бераг іхнія высмактаныя часам бясполья рэшткі. І я баюся гэтага ветру, які шапаціць у маіх венах, быццам золаташукальнік, перасыпаючы пясок марных надзей, неспатоленых жаданняў, і, раз’юшаны, нічога не знаходзіць, акрамя жменькі праху, у які ператворыцца з часам маё трапяткое цела, — захіні мяне ад гэтага ветру смерці, каханы, пакуль пясок не прасачыўся ў нашыя косці... Што за вецер вынес мяне на арбіту зусім новых, не падобных на ранейшыя, адчуванняў? Дзесьці ўнізе жывата раптоўна ўспыхнула дрыготкае святло і, працяўшы

цела балюча-саладкай маланкай, згасла. Ад глыбіннай, *перадсмяротнай* тугі, якая агарнула мяне пасля гэтага дзівоснага іскрыста-пранізлівага пульсавання, я заплакала. “Что случилось, что?” — “Ах, мне блага...” — “Дурочка, тебе хорошо! Ну, наконец-то...” Так мой лацінаамерыканскі Пігмаліён выяпіў з зашуганага саўковага падлетка жанчыну, вось толькі не ведаю, на шчасце ці на бяду, таму што ствараў ён, як сапраўдны мастак, для душы, а не для публікі, калі пад публікай мець на ўвазе тых беларускіх мужчын, з якімі, пасля нашага развітання з Рэем, мне давялося мець справу, вось тут дык і высветлілася, што мой муж няправільна мяне зарыентаваў: я і ад тых, у сэрцы вынашаных (бо кахала!), чакала трапяткой увагі да адчуванняў майго цела, да ягонага “добра”, а што атрымала, ды і не толькі ў ложку, — не варта пра тое. Пачуцці сталай жанчыны нельга скамечыць, як кавалак сырое гліны, і кінуць зноў на ганчарнае кола; тое здолее зрабіць у свой час толькі Ідэальны Каханы — Той, ад Якога я яшчэ дзяўчынкай так прагна жадала паразы.

Рэпарта савеціка — пасёлак працуючых на Кубе кантрактнікаў; тут, як прыгаворваў казачны Кашчэй Бессмяротны, рускім духам пахне. І сапраўды — рускім, хаця навокал пальмы і дрэвы гуайява, і насельнікі стандартных пяціпавярховак не расчульваюцца пры згадках пра бярозку, хіба што пра валютную (тут яна мае назву “*Cubalse*”). Я вяжу саўспецам карункавыя каўнерыкі, швэдарты з мексіканскага акрылу, пінеткі для немаўлят (нараджаюць багата). Разлічваюцца звычайна прадуктамі, і я добра адчуваю “рускі

дух”, калі ўкормленыя, **дабраякасныя** савецкія жанчыны пагардліва пхаюць пачак рафінаду альбо бляшанку тушонкі схуднелай, як дзяўчо (сорак кэгэ важыла!), саўкубінцы.

Сябруем мы толькі з узбечкай Дзінорай; перманентнае прыніжэнне, у якім жывуць “нацыянальныя кадры” тут, як і ў сябе на радзіме, робяць наша з ёю становішча амаль агульным. Смуглявы Айбек — Дзінора аддала яго ў кубінскую школу, хаця ў пасёлку ёсць савецкая (“Дзіця павінна выкарыстаць шанц вывучыць мову!”) — вітае нас з Рэйнальда па-іспанску і вяртаецца да тэлевізара: *Cuba TV*⁴⁹ круціць мультяшкі, зноў жа імпартовыя, расійскія — “са снегам”. Нарэзаны танючкімі лустачкамі сыр і чорны чай (на Кубе толькі зялёны) — сапраўдны банкет! За сталом сядзіць пара: муж — кубінец, жонка — венгерка (пазнаёміліся ў час вучобы ў Кіеве, адзіная мова зносін — руская) ды незнаёмая мне зграбная жанчына сярэдняга веку з сівой пасмачкай у кароне пышных каштанавых валасоў.

— Ірына, — працягвае яна мне вузкую далонь; прабліск срэбнага

заручальнага пярсцёнка з пяццю сапфірамі — саўкубінка!

Каштуючы ласункі, міжволі люблюся сваёй новай знаёмай: вось дзе спараўдная *careluna* — месяцалікая, як называюць нас, славянак, тутэйшыя, маючы на ўвазе акругласць твару і бялюткую скуру. Бровы Ірыны выгінаюцца, нібы лук Апалона, — так напісалі б пра яе мае ўлюбёныя паэты-рамантыкі. Як, пэўна, кахае муж гэтыя высокія бровы, дзівосныя аквамарынавыя вочы, з якой асалодай п’е ён з месяцова-срэбнага кубка яе лона!

Дзінора на днях вярнулася з паездкі дамоў.

— Жах! — распавядае яна, па-мясцовым звычайнамазваючы сыр

Джэмам. — У Ташкенце бачыла разгон дэманстрацыі, у Фергане — спалення дамы туркаў. Дык гэта і ёсць свабода? Кажуць, нам перастануць плаціць далярамі. Не можа быць, бо партыйныя ўзносы ж прымаюць толькі ў валюце.

— У мяне на працы праблемы з-за таго, што мая жонка венгерка, —

уключаецца ў размову мужчына. — Яны, маўляў, нам здрадзілі. Венгрыя здрадзіла Кубе таму, што больш не хоча абменьваць “Ікарусы” на апельсіны. Савецкі Саюз дзесяцігоддзямі ўсім забяспечваў Кубу, ад мультыкаў, — ківок у бок тэлевізара, — да тэхналогій, кубінцы развучыліся працаваць. Але я хачу працаваць і зарабляць досыць, каб адпачываць на Варадэра, жыць у пяцізоркавым гатэлі і вячэраць у лепшых рэстаранах. Мы вырашылі з'ехаць у Венгрыю, каб зарабіць грошай і вярнуцца на Кубу з кішэнямі, поўнымі даляраў!

— Я сёння адкрыла падручнік Айбека, — працягвае Дзінора. —

Ведаецца, што там напісана? Вось: *“Lu-char es bu-eno, fu-sil es bu-eno, ca-da cu-ba-no tie-ne que sa-ber fu-silar.”*⁵⁰ Давядзецца забіраць дзіця са школы.

— Не шкадуй, — Ірына папраўляе вельмі белымі гнуткімі рукамі сваю

“карону”, — хутка ў кубінскіх дзяцей пачнецца так званая школа-кампа: іх забіраюць з дому і звозяць у вёску, дзе яны

не столькі вучацца, колькі апрацоўваюць зямлю і вырошчваюць агародніну пад вельмі прыблізным наглядам выхавацеляў. Бо ў асобы перыяд, які абвясціў зараз Камандантэ, школьнікі, а ў надзвычайным выпадку і дарослае насельніцтва, мусяць пакінуць горад і заняцца агароднінаводствам, каб пракарміцца. Тым не менш у вёсцы галадэча (талерка рысу ў дзень), дзеці спяць усе разам, завашыўленыя, нярэдка там і пазбаўляюцца цнатлівасці. Пасля школы-кампа ў класе з'яўляюцца цяжарныя дзяўчынкі. Сын адной маёй знаёмай не вытрываў — збег дадому на папутнай машыне, а той грузавік сарваўся ў цясніну на горнай дарозе Сьера-Маэстра...

Памаўчалі.

— Мне здаецца, вучоба асноўную частку кубінцаў мала цікавіць, —

уступаю ў размову я. — Побач з нашым жытлом знаходзіцца галоўны паштамт Сант'яга-дэ-Куба. Дык штодня да нас заходзяць маладыя жанчыны з просьбай напісаць тэкст тэлеграмы! Уяўляеце, я, іншаземка, запаўняю ім бланк!

Ірына паціскае плячыма:

— Значная частка насельніцтва пасля рэвалюцыі так і засталася

непісьменнай. Ну, навошта мясцовым жанчынам тая навука? Яны ў большасці не працуюць, сядзяць дома ды бавяць час у чэргах. А сваю навуку, у сэнсе — як задаволіць мужчыну ў ложку, яны до-обра ведаюць...

— Можна, і ведаюць, — вох, бачу, нервуецца мой Рэйнальда, не

даспадобы яму размова, але ўсё роўна працягваю: — Кажуць, шлях да сэрца мужчыны ляжыць цераз яго страўнік. Але іхнія жанчыны не ўмеюць і не любяць гатаваць ежу, ты ж мне тое яшчэ ў Саюзе казаў, праўда, даражэнькі? Памятаеш, як ты ў маёй бабулі наварочваў кіслую капусту? І гэта не столькі іхняя галечка, колькі лянота. У продажы няма ні сокаў, ні фруктаў, а на Гран-Пьедра — Вялікім Камені — лепшыя гатункі манга спеюць і псуюцца, і ніхто іх не збірае, бо дзеля гэтага трэба далёка ісці, высока лезці. Вось ты ж захацеў мяне пачаставаць і прынёс, так, каханы?

Але каханы маўчыць, нібы вады ў рот набраўшы. Каб неяк запоўніць паўзу, пачынаю распавядаць пра музей піратаў, і, вядома ж, не ўтрымліваюся — узгадваю сьлінныя чаравікі Камандантэ...

— Ведаю, бачыла! — перапыняе мяне Дзінора. — Дарэчы, у нас адзін кантрактнік — ён усю Кубу аб'ездзіў — кажа, што тут ледзь не ў кожным музеі маюцца свае “чаравікі Камандантэ”.

— А норма на хлеб між тым штомесяц зніжаецца, — устаўляе кубінец,

абдымаючы сваю маўклівую жонку-венгерку. — У чэргах жартуюць: хутка будуць даваць адно яйка на дваіх.

— Як бы твая жарты ды не спраўдзіліся...

На днях я чытала пра суд над Чаўшэску. “Дзвесце грамаў калбасы — гэта ўсё, што вы далі румынскай сям'і?” — пытаўся абвінаваўца. Каўбаса ў былым сацыялістычным лагеры — штосьці накшталт сімвалу самасці. Цікава, аб чым спытаюць пракуроры ў мясцовых кіраўнікоў, калі скончыцца час

Камандантэ на Кубе? Як толькі я агучваю свае думкі, мой муж ускоквае, быццам уджалены.

— Усе вы нічога не разумеце! Правільна казаў днямі Камандантэ на

прэс-канферэнцыі ў Бразіліі, маючы на ўвазе СССР — былога сябра Кубы і савецкія газеты: зараз атруту нам нясе “*el spirito santo*”. Але рэвалюцыянер — не ідыёт! Таму кубінцы не павінны слухаць тое, што ім даводзіць “святы дух”. Вось так!

Рэйнальда заціскае далонямі вушы і дэманстратыўна пакідае пакой. Бразгаюць дзверы. Спачувальныя позіркi прысутных...

Вяртаюся дадому адна, у апраметнай цямрэчы: ліхтары на Ферэйра не гараць, святла ў дамах няма (эканомія электрычнасці). У торбе боўтаюцца некалькі апельсінаў — мой сённяшні “улоў”. Праваруч, пад пальмай, — невялічкая бажніца, каменная ніша, у якой да рэвалюцыі ставіліся выявы Дзевы Марыі. Зараз там гіпсавая галава нейкага дзеяча, здаецца, Хасе Марці, з гладкай, як яйка, паверхняй замест вачэй. Не, Карына не будзе вучыцца па тым падручніку, маршыраваць з плакатам “¡SOCIALISMO O MUERTE!” , не будзе спаць упокат з тутэйшымі разбэшчанымі хлопцамі ў школе-кампа. Не будзе маліцца гіпсавому балвану з пустымі вачніцамі. Не будзе. Ах, Рэйнальда, Рэйнальда! Чаму ты ў мяне такі? Чаму менавіта ты? Менавіта ў мяне? Там, у Беларусі, ты заўсёды разважна маўчаў падчас нашых хваравітых спрэчак аб усялякіх “ізмах”: маўляў, тое ваша ўнутраная справа, — і цяпер патрабуеш таго ж ад мяне. А я не магу так! Не магу, бо гэта маё дзіця збіраюцца

ператварыць у балванчыка з абкарнанымі мазгамі! Навошта тады я імкнулася вывезці яе **адтуль**? Навошта?!

Нага трапляе ў нябачную канаву вадасцёку, і я падаю. Дзікі боль, аж у вачах заскакалі аранжавыя шары. Не, гэта апельсіны, незаслужана пакрыўджаныя венгерскімі імпарцёрамі, з глухім грукатам коцяцца ўніз па Ферэйра...

Зразумела, не подзвігі ў ложку майго вогнепаклонніка, у антрацытавых вачах якога палымнелі афрыкана-іспана-індэйскія жарсці, захапілі мяне, васемнаццацігадовую; будучы рамантыкам, я паддалася салодкаму, чароўнаму ўздзеянню чужой мовы. Так, гэта быў раман менавіта з самім *El Castellano*⁵¹, і тут, у адрозненне ад зямнога ложка, я лёгка адчувала захапленне паўнавартаснага аргазму.

...Замест кніг і сшыткаў у кубінскім дзевяцьсот трынаццатым пакоі, на дзвярах якога прыклеены плакат з выявай Чэ Гевары (сюды я на трэцім курсе перабралася са сваімі рэчамі) усюды кучамі ляжаць пласцінкі; я гадзінамі слухаю галасы Хуліо Іглэсіаса, Хасе Велеса, Раберто Карласа, Мануэля Серата, Сільвіа Радрыгеса, уцягваю, нібыта праз саломінку, ўсю гэтую іспанскую і лацінаамерыканскую салодкую атруту, якая расцякаецца па маіх жылах павольным агнём, і таемная жарсць да чужаземнай ручаёвай мовы, чым больш незразумелай, тым больш чароўнай, часова засланяе спакойную, як шматгадовы шчаслівы шлюб, любоў да роднай гаворкі.

Amiga, perdona si hoy me meto en tu vida.

*Pero te estoy sintiendo tan perdida...*⁵²

Гэта была песня аб каханні і болю развітання, яе выконваў мой улюбёны дуэт — Хуліо Іглэсіас з нейкай спявачкай, Рэйнальда пераклаў яе тэкст для мяне. Як цудоўна гучалі па-іспанску словы — “*amigo*”, “*amiga*”, з таго часу мы з Зайчанём інакш адно аднаго не называлі. Акрамя песень былі і літаратурныя ўзгадкі: Лорка, Гарсія Маркес, Карпенцьер, Лопэ дэ Вега... “Объята Севилья и мраком, и сном”. Я прымярала на нічога не падазраючага Рэйнальда то адну, то другую рамантычную маску. Верагодна, размаўляй мой каханак на якой-небудзь мове пушту, нічога б не адбылося: я не заслухалася б чароўнымі песнямі сірэн і, напэўна, разгледзела б пастку, ужо гатовую зачыніцца ў мяне за спінай. “Восемь недель, — буркнула ўрач студэнцкай паліклінікі. — На аборт или как?” Гэта было цудам: ува мне як згорнуты, увесь у ліпкім млечным соку і расе, бутончык кветкі, ўтульна спала дзіця — які з маіх уяўных Дон-Жуанаў, з плашчом і шпагай, стаўся яму бацькам? Пяшчота імгненна разраслася ўчэпістымі парасткамі, апяляла, як плюшч ці павітуха, маю свабоду, ад якой я ў тое ж імгненне без ваганняў адмовілася: камандзіроўкі ад маладзёжных рэдакцый, ксеракопіі Бродскага і Мандэльштама, мае ўласныя паэтычныя творы, якімі зацікавіўся сталічны часопіс, — усё было з радасцю прынесена ў ахвяру. І ў той майскі дзень, калі мы з Рэйнальда будзем доўга ехаць на тралейбусе, а потым станем у хвост страшнай кіламетровай змяі, якая будзе канчацца на бальнічным ганку; калі ад шоргату слоў “Гомель...Брагін...Хойнікі...” мяне ўпершыню пачнуць калаціць дрыжыкі і я бездапаможна захіну кофтай досыць

вялікі жывот; калі праз тры гадзіны — дастаяліся, нарэшце, — ўрач паднясе дазіметр да маёй шчытавідкі, а потым, пахітаўшы галавой, штосьці скажа медсястры і тая зробіць чарговы, пэўна, трохтысячны за дзень запіс у журнале, — я буду ўжо ведаць, што звязу сваё зайчанятка ў казачную краіну, дзе пальмы падобныя да танцуючага Шывы і дзе ніколі не бывае радыёактыўных дажджоў.

Урэшце, выбару “ехаць — не ехаць” фактычна не засталася, пра гэта лёс такі паклапаціўся, скіраваўшы мяне на дзевятым месяцы ў родны райцэнтр, дзе ў радзільні лютаваў стафілакок. З тэмпературай пад сорок я адна купала і спавівала дзяўчынку, пакуль вялізны гнайнік у распухлай малочнай залозе не зваліў мяне на аперацыйны стол. Насілкі на падлозе ў перапоўненым аддзяленні, потым палата на дванаццаць чалавек, смурод сукравіцы і гною, якія выцэдзвалі са сваіх парэзаных цыцак (вось яна — фальклорная “кроў з малаком”!) такія ж, як я, гаротніцы; тройчы хірург узразаў на маёй левай адзін і той жа, не паспяваючы зажыць, шоў, праецыруючы ў нейкія занябёсныя сферы метафару майго жаночага лёсу (тройчы буду кахаць і тройчы спазнаю пякельны боль развітання). Госпадзі, і як жа ж багата ў маёй парэзанай грудцы было малака! Яно ўсё прыбывала і прыбывала, цякло проста з раны, якую хірургі наўмысна пакінулі адкрытай; я не спраўлялася сцэдзтвацца і скусала ў кроў губы ад болю. О, тым малаком можна было б успаіць не адно дзіця (а маё між тым галоднае, ускормлівалася Бог ведае чым)! Адкуль яно бралася? Я амаль нічога не ела, не піла. Мой лечачы ўрач штодня гучна мацюкаўся на абходзе:

роту жаўнераў тут трэба, каб усё павыдойваць! “На Кубе по законам Революции вас бы расстреляли,”— кіне потым Рэйнальда таму хірургу, але мы былі не на Кубе, а ў роднай Беларусі, дзе, нягледзячы на каньякі і палкі кілбас, — іх рэгулярна купляў на сваю пенсію і прыносіў лекарам мой дзядуля, які замяніў мне ў жыцці бацьку, — я тры месяцы правалаялася ў гарадской лякарні, дзе бесперашкодна гніў нават не загрыміраваны труп бясплатнай медыцыны.

...Любімыя дзеці не пішуць вершаў, бо кожны верш ёсць крык: “Перавяжыце мне раны!” Бінтоў у нас дома зроду не вадзілася. Прадметам асаблівага гонару маёй маці было тое, што яна ніводнага разу за час сваёй працоўнай дзейнасці не брала бальнічнага ліста. “Усе хваробы — ад ляюты! Хварэе той, хто не хоча працаваць!”— безапеляцыйным тонам заяўляла яна, пагардліва скасавурыўшыся на маю перавязаную грудку. Ёй, упэўненай у сваёй выключнай дасканаласці, патрабавалася песціць мару аб ідэальных дзецях, якія ніколі не хварэюць, не трапляюць у няшчасці, не выходзяць замуж за замежных жабракоў і не нараджаюць пасярэдзіне вучэбнага семестра. І калі мая малодшая сястра больш-менш гэтай схеме адпавядала, дык я з яе проста-такі з трэскам выламвалася. “Вось у нас на працы ў адной жанчыны дачка за араба выйшла, — паведамляла яна мне, — дык зяць усю кватэру дыванамі павысцілаў!” О, яна валодала здольнасцю прымусіць мяне пачувацца вінаватай, нават калі аб злосным намеры не магло ісці гаворкі (“З-за вашых хвароб я страціла апетыт! Я зусім дрэнна сплю!”— усё гэта артыкулявалася гучна, з добра разыгранай інтанацыяй

непадробленага трагічнага пафасу), і цень уласнай віны цягнулася за мной па жыцці, бы надакучлівы паклоннік. Журботных устаноў накшталт лякарняў яна проста не выносіла: за тры месяцы маёй хваробы была ў мяне толькі аднойчы і затрымалася роўна на столькі хвілін, колькі спатрэбілася, каб выкласці з сумкі бутэльку малака ды булку. Але затое, калі гаворка ішла пра *поспехі* — пра маё школьнае золата і срэбра на рэспубліканскіх алімпіядах па мове і літаратуры, публікацыі ў гарадской газеце, гераічна здадзеныя экстэрнам экзамены за чацвёрты курс, — пра гэта неадкладна інфармаваліся суседзі і саслужыўцы, з годнасцю, вартай каралевы-маці, прымаліся віншаванні; яна, так бы мовіць, зрывала кветкі той славы, якой я, па прыродным нутраным жаданні забіцца паглыбей у **нару** (тую самую, з Кафкі), заўсёды інстынктыўна пазбягала. Найцікавейшае: яе анітроху не бянтэжыла, што тыя перамогі мною заваёўваліся не дзякуючы, а насуперак адсутнасці такой неабходнай дапамогі з яе боку; пакуль я валялася ў лякарні з ніяк не жадаючай зажываць грудкай, клопат пра Карыну ўзяла на сябе мая старэнькая бабуля, бацькава маці, але ў хуткім часе дзядуля, той самы, які з хваляваннем чакаў у бальнічным калідоры маіх маўклівых хірургаў, зваліўся з інфарктам, і старыя больш не маглі даглядаць праўнучку, якая, дарэчы, стварала шмат праблем: у яе выявіўся вывіх тазасцёгнавага сустава, і яна суткі напалёт крычала ў сваіх распорках, не жадаючы злазіць з рук. Што тычыцца Рэйнальда, ён спакойна працягваў вучобу ва ўніверсітэце, у той час як на правінцыйнай сцэне разыгрываўся тэатр аднаго актора,

дакладней — акторкі: у адзінай асобе сумяшчаліся ролі маці і таты, а таксама віртуальныя постаці бабуль і дзядуляў з абодвух бакоў (так яно, дарэчы, і засталася потым — на ўсё жьщцё); на стала расла гара канспектаў; у ванным пакоі — гара пялюшак; давялося пачаць працаваць, каб утрымліваць сям’ю (Зайчаня, будучы грамадзянінам сацыялістычнай краіны, атрымоўваў восемдзсят рэ стыпендыі і падзарабіць нідзе не мог); з уладкаваннем Карыны ў дзіцячы садок пачалася чарада бальнічных лістоў, якая пагражала перарасці ў лавіну і г.д., — а адзіная існая бабуля роўным, добра пастаўленым голасам унушала мне па тэлефоне, калі я ў чарговы раз звальвалася з нервовым знясіленнем: “Еш арэхі — гэта добра для сэрца” альбо “Рабі морс з чорных парэчак — у іх шмат вітаміна С”. Не памятаю дакладна, як апынулася ў шкляна-храміраванай зале “Шарамецьева-2”, перад бар’ернай стойкай, за якую толькі што прайшла, кавыляючы, як медзвездзянтка, на сваіх крывававатых ножках, трымаючыся за руку Рэя, мая дачушка, — пагранічнік прыўзняўся ў сваёй будцы, каб злічыць фота ў ейным замежным пашпарце з арыгіналам; две гадзіны пасля адлёту самалёта на Гавану я бадзялася па аэрапорце, прысаджвалася да нейкіх столікаў у кавярні, замаўляла сабе штосьці, не магла праглынуць ні глытка, — “*Are you need help?*” — “*No, thank you*”⁵³, — і толькі пачуўшы праз два дні ў слухаўцы ручайковы галасок Карыны, дазволіўшы сабе сэрцам усвядоміць неверагодную адлегласць, што лягла паміж намі і ўжо ведаючы, так, дакладна ведаючы, што ніколі не дарую сабе гэтага, — упершыню за два гады

сцятых зубоў і намотаных на кулак нерваў зараўла ўголас, як баба.

Amigo, yo te agradezco por sufrir conmigo.

Intento ver me libre y no contigo...⁵⁴

Яна ўважліва глядзіць на мяне цьмянымі пацеркамі вачэй. Кубінская шушара. Яе вусы пажадна варушацца.

— Прэч! — я замахваюся на яе кнігай, якую чытала пры святле

газавай лямпы, але яна і вусам не вядзе, быццам разумеючы, што з нагой, да калена замураванай у гіпс, я не зраблю ёй шкоды. Яна сядзіць ля сцёкавай адтуліны ў падлозе, з якой выслізнула, у паўметра ад калыскі Карыны.

— Пайшла прэч!

Імкненне кінучь у начную гасцю кнігай хутка згасае, — а раптам яна адскочыць проста ў калыску? Крычаць? Пабудзіць Феліпу? Але ж Феліпы, Божа мой, няма дома, сёння ў яе начное дзяжурства ў CDR і яна са стрэльбай за плячыма патрулюе наш квартал! Асцярожна, абапіраючыся рукамі, спрабую спусціцца з ложка; мой “іспанскі боцік” бразгаецца на падлогу з глухім грукатам, востры боль прымушае на момант страціць прытомнасць. Калі я прыходжу ў сябе — пацучыхі ўжо няма.

Пералом нагі на паўтара месяца выратаваў мяне ад хлебных чэргаў, якія былі сапраўдным пеклам (*тры вочкі на падняцце*); норма — каля двухсот грамаў хлеба на душу, блізка паўдня ля булачнай, да якой прыпісаны нашыя тархеты, выстройваецца натоўп сотні ў тры (*два слупкі без накіду, адно*

вочка зняць); больш нідзе ў горадзе, акрамя гэтай булачнай, хлеба нашай сям'і не прададуць; машына, на якой прывозяць наздраватыя і надзвычай лёгкія боханы (пад скарыначкай — больш пустаты, чым мякішу), — тая машына ўсяго адна, і калі яна ад'язджае за чарговай партыяй, чарга чакае пад пякучым сонцам (*восем слупкоў з накідамі*); іншым разам замест хлеба выдаюць галеты — сухое нясмачнае пячэнне з шэрай мукі аж па пяць штук на брата (*наварочваем работу на сподні бок — колькі дадуць за гэты кайнерык?*). Не мне з маім *síndromo climático*⁵⁵, як называюць тутэйшыя ўрачы мае прыступы галавакружэння і млосці да страты прытомнасці, цягацца з мажнымі мулаткамі, якія нават час чакання ў чарзе выкарыстоўваюць для таго, каб завесці шашні з прахожымі мужчынамі альбо голасна распавесці таваркам, “як той Педра мне ўставіў”. Я заўважыла: сабраўшыся разам, кубінкі гавораць, як правіла, пра секс, а беларускія жанчыны — пра ежу і спосабы яе прыгатавання. Мне здаецца, што кулінарнае самазадавальненне маіх абдзеленых каханнем суайчынніц (у час знаходжання ў лякарнях мяне заўсёды прыводзіла ў нейкі сакральны жах колькасць ўжытай імі ежы) — проста варыянт сублімацыі. Абжорствам падсвядома замяшчаецца паўнавартасны коітус, якога многія з іх пазбаўлены па прычынах альбо фрыгіднасці, альбо адзіноты, альбо таго сумнага факта, што нашыя мужчыны сублімуюць сваё лібіда найчасцей праз алкаголь. У кубінцаў іхняя сексуальнасць выліваецца натуральным, самой прыродай прарытым рэчышчам; можа, таму ў іх столькі дзіцячай наіўнасці і даверу да жыцця (і ніводнага п'янага на вуліцах, хіба што ў дні

карнавалаў)? Я ніколі не сублимавала свой эрас праз вішнёвы кампот, а вось паспрабуй, нават маючы поўны камплект вытанчаных пяшчотаў у ложку, замест хлеба есці *банеата* (мясцовая агародніна накшталт рэпы), як гэта раіць мне свёкар, частуючы мярзотным варывам у сваім заканурку, — вось тут міжволі ацэніш свяшчэннадзейства беларусак над шкоднымі, па сутнасці, марынадамі ды варэннямі, затое якімі смачнымі!

Мяне здзіўляла, як пры непасрэднасці кубінцаў у сексуальным жыцці — ніякіх там неўрозаў, сублимацый, спароджаных культурай, — яны не бачаць ілжывасці тых форм, у якія заціснута іх грамадскае жыццё, не разумеюць, што злучаюцца яны, як жывёлы ў запарку, пад уважлівым наглядам вартаўніка. Ці, можа, усяму віною колер вачэй? Іхнія карыя — лепшыя святлафільтры, чым мае зялёныя; магчыма, яны створаны прыродай так, што затрымліваюць не толькі лішак сонечных промняў, але і тое, што непажадана бачыць. Урэшце, такім чынам створаны вочы ўва ўсіх людзей.

Цяпер я ведаю, як трэба пісаць дадому: прывязваючы да кожнага сказа маленькі, але важкі сатырычны грузік. Прыкладна так. Давайце, дзеці, паслухаем казку і пасмяёмся з Алесі Прамудрай (а то ж! Пэўна, лічыла сябе такой, ідыётка), якая прэе ў гіпсе пры трыццаці сямі па Цэльсію ў месяцы кастрычніку. Ляжыць, красуня, не ў стане нават узяць з лядоўні шклянку вады. А дзе ж яе каралевіч? Ды ў войску, змагаецца з Кашчэем Бессмяротным, у сэнсе — імперыялізмам амерыканскім. Адно шчасце: наведваюць

небараку сяброўкі — Ліда, Ірына ды Вольга, то лустачку хлеба, то пачак цыгарак прыцягнуць. Але што да вас, сваякі мае ў Беларусі, дык праўду пра тое вы мусіце зведаць няхутка, у свой час, ніяк не раней. Не трэба, вох, дзеці, не трэба кідаць у агонь жабчыну скуру раней прызначанага тэрміну, бо заканчваецца тое вельмі блага. Хаця куды ўжо, куды горш...

...А як там мой родны горад, агорнуты пурпуровым плашчом восені? Тут дрэвы не скідваюць лісце: у іх, як і ў жыхароў тутэйшых месцаў, перманентнае свята жыцця і лета. І больш за ўсё мне не хапае менавіта восеньскіх дрэў, дрэў-паломнікаў, што выправіліся пакланіцца святыням, — улегцы, без лісця, ім зручней і маліцца, і плакаць; не хапае азяблага, у гусінай скуры драбнютках зорак, неба над Беразіной, сюррэалістычнай акварэлі бледна-ліловых прыцемкаў і цішыні, што спее ў ствалах да вясны, як павольная кроў. Памяць з хітрасцю наёмнага забойцы ўсюды змайстравала для мяне пасткі, уцягнуўшы ў змову нявінныя рэчы, вось, прыкладам, гэтую сукенку, у ёй я танцавала на выпускным балі з хлопчыкам і была трохкі закаханая, і потым, потым мы пацалаваліся з ім ля пад'езда; калі я апрану яе *тут*, у гэтай рэчы памрэ яе душа, якую я ў яе ўдыхнула тым пацалункам, як некалі Гасподзь удыхнуў душу ў мяне самую... А ўласна кажучы, дзе яна — мая душа? На вастрэй іголке, іголка ў яйку, яйка ў качцы, качка ў куфры, куфар на дрэве залатым восеньскім пагойдваецца ў трыдзевятым царстве. А дзе яно, тое царства? Вось і ўзгадвай цяпер, Алеся Прамудрая...

Што гэта ты, маці, замест сатыры ў настальгію ўкінулася, ці што? Па сваёй краіне ганаровых донараў? Зрэшты, тваё знаходжанне тут ёсць вынік свабоднага выбару, ці не гэтак?

Але ж. Усе сённяшнія крыжы — гэта ўчарашнія свабодныя выбары.

Ну, а цяпер «о практическом»: уяві, сястрычка, жывём мы на твая грошы, якія выручылі з продажу нейлонавых стужак, што па пяцьдзесят капеек за метр, ды гаспадарчых сетак, якія каштуюць у нас па восемдзесят капеек (загналі па дзесяць рэ, то бо песа, кожную, мала купіла, дурніца). Усяго прадалі больш чым на дзвесце песа — а хто з мяне смяяўся за шэсцьдзесят метраў стужкі? Урэшце, я і сама не магла ўявіць, што стужачкі стануць амаль адзінай крынцай нашага існавання тут. Ах, трэба было фігні гэтай купіць разоў у дваццаць больш! Ты пытаешся, ці ўладкаваўся Рэйнальда нарэшце на працу, так, ён ужо вярнуўся з войска і каля месяца працуе ў лабараторыі атамнай электрастанцыі правінцыі Альгін; я з Карынай застаюся ў Сант'яга: не для таго вывозіла яе з Беларусі, каб пасяліць побач з ядзерным рэактарам. Да таго ж жыць там няма дзе, мужу далі толькі ложка ў інтэрнаце ды талоны на харчаванне адзін раз у дзень у сталойцы ягонага Чарнобыля, якога, у выпадку чаго, хопіць на ўсю Кубу, так я яму і сказала. Пасварыліся, канечне. Але самае галоўнае, што заробак ягоны — смешна сказаць! — складае сто дзевяноста песа. Варта было дзеля гэтага пяць год вучыцца ў Саюзе! Пражыць уцацвярых (улічы Феліпу, якая ніколі не працавала і зараз знаходзіцца на ўтрыманні

малодшага сына) на такія грошы, зразумела, немагчыма. Таму я заклапочана пошукамі працы, бо ўжо скончыла школу мой для іншаземцаў і — павіншуй мяне! — атрымала дыплом. З вязаннем маім таксама скончана: ніткі перавялі на *venta normado*⁵⁶ — па адным матку на рукі і — толькі для цяжарных! Так што ты, сонейка, мне дапамажы. Калі будзеш адпісваць у адказ, пакладзі паміж старонкамі ліста адзін метр стужкі, толькі прыцісні з абодвух бакоў, а канверт потым папрасуй. Зараз у модзе тут жоўтыя і блакітныя. Іншым разам можаш даслаць карункі, што па трыццаць капеек метр, іх ірвуць з рук па восем песа, бо — днём з агнём...

Рэйнальда падлічыў ужо, што ліст ад сястры са стужкай прыйдзе якраз да Новага года: “Вось мы і засмажым кураня на свята!” Дзіўныя людзі! Яны прадавалі метр стужачкі і радаваліся, што сёння не лягуць спаць галоднымі. А заўтра — заўтра іх не цікавіла. Як хутка мой каханы пагадзіўся жыць “за кошт СССР” — у дадзеным выпадку гэта значыла за кошт маёй маці, залежаць ад якой мне менш за ўсё хацелася. Таму ўпарта хадзіла па канторах, каб усюды пачуць аднолькавае: “*Compañera, no hay nada para usted.*”⁵⁷ Нашыя сустрэчы з мужам — а прыязджаў ён цяпер раз у месяц, Альгін — няблізкі свет, білет сёе-тое каштуе, — звычайна заканчваліся спрэчкамі (“Якое дзікунства — дзве асобныя чаргі ў краме: *para los hombres i para las mujeres.*”⁵⁸ — “Мужчыны працуюць, іхні час трэба берагчы!” — “Але твая сястра таксама працуе, чым яна горш за мужчын?” — “Справа жанчыны не

працаваць, а нараджаць салдат для Рэвалюцыі!” — ах, *amigo*, калі б ты толькі ведаў, што амаль слова ў слова паўтараеш “фашыста” Ніцшэ!), — урэшце, не толькі нашыя: неяк да мяне прыбегла са слязамі на вачах Лідка:

— Зноў з Арманда тыдзень не размаўляем. Паказала яму заметку

ў “Известиях”, ну, тую, “Аресты в Гаване”. Ты ведаеш, што ён сказаў? “Правільна. Усіх трэба расстраляць”. Як жьць далей, га?

Ліда глядзіць на мяне так, быццам я зараз пакажу ёй выйсце — гэткую трыумфальную арку, якая не ператворыцца ў новую пастку. Ейны Арманда неяк падвозіў мяне ў мікрараён з прыгожай назвай Барка-дэ-Ора, што значыць Залаты Карабель, дзе жыве Ірына, з якой мы, нягледзячы на розніцу ва ўзросце, пасябравалі. Якраз грукатаў трапічны лівень, на аўтобусным прыпынку безнадзейна стаяла сям’я з маленькай дзяўчынкай, — Арманда давёз іх да самога дома, не узяў ні песа: “Каб дзяўчо не захварэла!” А тых, у Гаване, — расстраляць...

— Ён думае, — усхліпвае Лідка, — што на тыя восемдзсят песа, якія

выдае мне штомесяц, можна пражыць! Ён і не ўяўляе, што ўсе прадукты ў ягонай лядоўні — з савецкіх суднаў. Ён лічыць, дурненькі, што ўсе на Кубе жывуць так, як мы! Вох, наспеў час зрабіць яму “асобы перыяд”: тархету ў рукі — і марш у краму па мандада! Будзе яму тады “socialismo o muerte...”

Я ўявіла сабе паважнага Арманда Лопеса ў той чарзе за дзіцячым абуткам (па тархеце — дзве пары ў год), з-за якой не спала мінулую ноч. Крама “*La Habanera*”, што значыць “Гаванка”, якраз па суседству з намі. З вечара натоўп запоўніў вуліцу, жанчыны сядзелі проста на тратуары, у дзве гадзіны ночы была першая пераклічка, а шостай раніцы — другая, да адкрыцця падаспелі дзве паліцэйскія машыны, але шкло ў вітрыне ўсё роўна высадзілі. Час ад часу да нас у дом заносілі непрытомных жанчын, звычайна цяжарных. Суткі без вады, ежы і сну, на спякоце — якім адважным камуністам трэба для гэтага быць, таварыш Лопес!

Прыйшоў, нарэшце, доўгачаканы ліст ад сястры. Канверт быў ускрыты і груба заклеены, зразумела, ніякіх стужак у ім не выявілася. Так што Новы год мы сустрэлі досыць сціпла: некалькі апельсінаў, бутэлька “*Habana Club*”. Рэйнальда чухаў патыліцу, а на мяне напаў істэрычны рогат: якраз тыдзень таму ў мяне скралі расчоску, — расчоскі ў Сант’яга не купіць! — і я вырашыла не расчэсвацца год, да паездкі на Беларусь, а табе, каханы, для поўнага камплекту — яшчэ адна цытата з Ніцшэ: “Толькі там, дзе канчаецца дзяржава, пачынаецца чалавек”.

...Корань усіх войнаў і непаразуменняў у свеце — толькі ў розніцы перагорнутых адбіткаў на сятчатцы вока, бо кожны — кожны! — бачыць свет па-свойму, стварае свой ўласны фільм на экране камунальнага кінатэатра. Для аднаго гэта — трылер з жахамі, для другога — камедыя пра бананавы рай, для трэцяга — антычная трагедыя року, для чацвёртага — сентыментальная “мыльная” опера і г.д. Розніца культур і

індывідуальнага досведу змяншаюць нашыя шанцы на ўзаемаразуменне. Але я ўсё ж такі хацела выратаваць нашае каханне, *amigo mio*, няхай яно ўсяго толькі лісцік, намаляваны на цаглянай сцяне, што ўзвышаецца насупраць закратаванага акенца. Нават калі ты, не паслухаўшыся мяне, занёс нашыя заручальныя пярсцёнкі ў краму *venta libre* — на дваццаць шэсць даляраў заважылі тыя вузенькія абадкі, якраз хапіла табе на вентылятар, бо ў тым тваім Чарнобылі, зразумела, без яго не абысціся; нават калі ты паказаў мне на вуліцы маладую негрыцянку, якая ішла той вульгарна-зазыўнай хадой, моцна віхляючы сцёгнамі, як большасць тутэйшых жанчын: “Яна ходзіць як каралева! Нельга параўнаць з табой!”; нават калі твая маці пасля чарговай нашай з ёю спрэчкі (“Я хацела навучыцца ў цябе камунізму...” — “Не хапала мне яшчэ быць настаўніцай дурноты!”) ледзь не кінулася да мяне з кулакамі, і толькі крык Карыны: “¡Abuela! ¡Mama no se tocan!”⁵⁹ ацверазіў яе, — я ўсё яшчэ спадзявалася на нешта, я шукала спосабу падмануцца, хаця ўсё было зразумелым *desde el principio*.⁶⁰

Каханне — проста скрылёк апельсіна пад нагамі маршыруючага натоўпу.

Апельсінавае дрэўца раскашуе. Шчаслівае сваёй прыгажосцю, яно расце проста пасярэдзіне пакоя, у *паціа* — адпаведнага паняцця ў нас няма, гэта жылая частка дома пад адкрытым небам, нешта накшталт унутранага дворыка.

— Як жа ж можна — без даху над галавой! А што калі маньяк які

залезе!?

— Супакойся, ты не ў “Саўку”, — Ірына пражыць на патэльні

зеленаватыя кававыя зярняты. — Зараз вячэраць будзем, дыў заначуеш у мяне — бач, які дождж.

Кафляная падлога ідзе пад ухіл, і ў доме суха. Што за раскоша, Госпадзі, пасля майго ластаўчынага гнязда — спаць пад апельсінавым дрэўцам! Пад зоркамі!

— Злачыннасці ў нашым разуменні, таго дзікунства і бессэнсоўнай

жорсткасці вычварэнцаў тут няма, — працягвае гаспадыня. — Крадзяжоў, вядома, шмат. Але гуляць па Сант’яга можна хоць да раніцы абсалютна спакойна.

— Шчаслівая ты, Ірка. Дом у цябе вялікі, машына, муж добры...

— Ты мяркуеш? — усміхаецца Ірына.

Гісторыя Ірыны, расказаная пад апельсінавым дрэўцам у паціа

Маці ад мяне адмовілася ў Мінскай радзільні, бацька ж у такіх выпадках звычайна не знаходзіцца. Вырасла ў дзіцячым доме. Калі мне споўнілася дванаццаць, мяне згвалтавалі чацвёра старэйшых хлопцаў. Расціснулі сківіцы, улілі ў горла гарэлкі, звязалі рукі маімі ж майткамі. Дырэкцыя інтэрната хуценька інцыдэнт замяла, мяне ж яшчэ ўва ўсім і абвінавацілі: маўляў, п’яная была, распусніца, сама падставілася. З таго дня ў маім горле быццам жалезная

сцятая спружына засела і пры найменшым дотыку з боку хлопцаў пагражала вырвацца слязьмі, крыкам. Таму і сяброў ніколі не мела — ні ў вучылішчы, ні ў інстытуце. Вучылася апантана: гэта дапамагала трываць. Пасля заняткаў падзарабляла санітаркай у лякарнях, мыла самалёты ў мінскім аэрапорце. Прыгожая была, але варта каму-небудзь з хлопцаў выказаць цікавасць, як мая спружына выскоквала з пазоў — праўда, ужо не ў істэрыку, а ў панічны страх: сэрцабіццё, халодны пот, унутраная дрыготка — словам, усе класічныя прыкметы фобіі. Адноўчы пад Новы год я моцна прастудзілася і ляжала з тэмпературай пад сорок у інтэрнаце. Мае суседкі па пакоі раз'ехаліся па хатах. У той час я вучылася ўжо ў аспірантуры, кандыдацкую пісала. Раптам — стук у дзверы. “*Воіе*, сеньёра, прасціце паджалста!” Альберта памыліўся дзвярамі. Пэўна, невыпадкова з памылкі ўсё і пачалося... Не, яго я не баялася: кубінцаў успрымала як дзяцей — добрых, найўных. “*Воіе*, сеньёры зусім блага!” Сам прыбраў у пакоі, згатаваў вячэру, нават ёлачку ўпрыгожаную адкульсьці прыцягнуў. Упершыню ў жыцці хтосьці паклапаціўся пра мяне, зрабіў для мяне свята! Хварэла я тады доўга, аказалася запаленне лёгкіх, Альберта бегаў па аптэках, варыў мне булёны, а галоўнае, не прымушаў класціся з ім у ложак: “Не гэта, Ірычка, галоўнае”. Праз два гады мы ўзялі шлюб. На каленях стаяў, маліў мяне паехаць на ягоны востраў Свабоды. Ласкавымі словамі называў, якіх ў дзяцінстве чуць не давялося. Пагадзілася, бо каму я там, у Саюзе, была патрэбная? Спачатку ўсё было добра. Муж кахаў мяне да вар'яцтва і брудна лаяўся, калі адна мясцовая прыгажуня

ўпарта заляцалася да яго: “Сёння зноў на вуліцы тая мулатка — *¡que puta!* — прапанавала пайсці з ёю ў дом сустрэчаў, дык я ёй, Ірычка, ведаеш што адказаў? *¡Vete al coño de tu madre singada y no me resinges mas!*”⁶¹ Тут, у Сант’яга, ён паступіў ва унівесітэт: я настаяла. Пяць год працавала як клятая, ужо Дзімка нарадзіўся, потым — Пецька. Альберта толькі вучыўся. І вось вывучыўся... на маю галаву. Стаў дырэктарам інстытута Сонечнай Энергіі. Сакратаркі, лабаранткі, навуковыя супрацоўніцы... і ўсе клічуць то на пляж, то ў дом сустрэчаў. У Сант’яга ёсць цэлыя кварталы такіх дамоў, дзе каханкам на дзве-тры гадзіны выдаюць ключы ад нумара, дакументамі, зразумела, не цікавяцца, ды і навошта: у пашпарце кубінца ты не знойдзеш адзнакі аб шлюбе. Не верыш? Паглядзі ў свайго. Раней, ідучы па вуліцы разам з кубінкай, я здзіўлялася бесклапотна кінутай ёю фразе: “Вось у гэтым доме расце дзіцёнак ад майго мужа”. А зараз сама магу такі дом паказаць. Дзявулі ледзь споўнілася шаснаццаць, а яе ўжо клічуць “*tortillera’ü*”. Ведаеш, што такое “*tortilla*”? Засмажаная з абодвух бакоў яечня з кавалачкамі мяса ўнутры. А калі казаць пра жанчыну, дык гэта аматарка атрымліваць асалоду ў ложку з двума мужчынамі адразу... Пытаешся, ці кахае яна Альберта? Ты мяне здзіўляеш. Жанчыны на Кубе не разумеюць тых рамантычных пачуццяў, якія псуюць кроў экзальтаваным славянкам. Для большасці з іх каханне гэта перш за ўсё секс. Кубінка не пасаромеецца ў цябе на вачах заляцацца да твайго мужа. Легчы ў ложак яна без комплексаў прапаноўвае першая, і калі мужчына адмаўляецца, назаўтра ўвесь квартал будзе называць яго

підарасам, марыконам, бо тая “пакрыўджаная” ў чарзе за прадуктамі ўсё раскажа суседкам. “Я не хачу здраджваць табе, — кажа цяпер Альберта, — але што зробіш, калі жанчына запрашае! Як-ніяк, мы жывём на востраве Свабоды, хе-хе!” Вяртацца мне няма куды, бацькоўскага дома ў Беларусі ў мяне ніколі не было, хіба што той інтэрнат... Да таго ж сыны мае выраслі тут. І цяпер, калі муж, як іншыя кубінскія мужчыны, свістам “пс-с-с” падзвае да сябе на вуліцы ўпадабаную жанчыну (як кошку!), жалезная спружына зноў раздзірае мне горла, я нават адчуваю прысмак металу ў роце. Магчыма, калі-небудзь яна парве мне скуру і выскачыць вонкі, як са зламанай цацкі...

Я гляджу, як лівень тармосіць і матлашыць апельсінавае дрэўца, і ўзгадваю іншае дрэва, — маладзенькую чаромху, што расла ў пыльным двары пяціпавярхоўкі, адкуль я дзесяць год штورانку выпраўлялася з велічэзным партфелем выдатніцы ў школу, — аднойчы я выйшла з пад’езда і жахнулася: з танюткага яе ствала звісалі ашмёткі садранае кары, а сам ствол быў увесь парэзаны сцізорыкамі: няйнакш, тыя вылюдкі-падлеткі, з-за якіх страшна ў нашым горадзе выйсці на вуліцу пасля дзесяці, не знайшлі сабе іншай ахвяры. І мне тады раптам здалося, што гэта зусім не дрэўца, а дзяўчына знявечаная. Па чарзе гвалтавалі, увечары. З апаганеным целам і вуснамі ці не ты стаіш, Беларусь мая? Просіць погляд спатольнага дожджыка... Толькі гвалт той — бясконца доўжыцца.

Савецкі консул у Сант'яга-дэ-Куба Вячаслаў Іванавіч Лінькоў (родам, між іншым, з Чэрвеня, братка-беларус) стучыць па мікрафоне:

— Я рад, что вижу всех вас вместе. Перестройка открыла и для вас

наши двери. Михаил Сергеевич Горбачев считает, что мы должны сблизаться с соотечественниками, которые проживают за границей постоянно, а Генконсульство предлагает в качестве формы этого сближения общее собрание.

Лідка нахіляецца да мяне:

— Гэты ж Лінькоў год таму, калі нашы дзяўчаткі прапанавалі

святкаваць Восьмае сакавіка ўсім разам, выказаўся так: не забывайцеся, маўляў, яны — савецкія жанчыны, а вы толькі фармальна савецкія грамадзянкі.

І сапраўды: хто мы такія? Гляджу на дзяўчат, што сядзяць у “актовом зале” консульства. Праваруч ад мяне — Ліда, яна ўжо зноў квітнее, як ружа, няйнакш, памочнік капітана Сярожа прыязджаў суцяшаць; леваруч — мая зямлячка Вольга, рыжы вожык ваяўніча тапырыцца; побач з ёю Ірына, я цяпер ведаю прычыну затоенага болю, што заўсёды прыхаваны на дне яе аквамарынавых вачэй; вунь, з краю, Саша, яна тут носіць арыстакратычнае прозвішча Гуціерэс-дэль-Касцільё, а сама родам з глухой украінскай вёсачкі, увішная, яна і ў Саюзе везла б на сваім карку, як тут вязе, лайдака-мужа, дваіх дзетак, свякруху-змяю, кажуць, за стужачкі дом пабудавала, гэта ж колькі трэба было, Божа мой,

тых стужачак перацягаць; побач з Сашай — віцеблянка Таня, цяжарная трэцім дзіцём, ціхенька выцірае слёзы: муж яе два месяцы таму на гумавай лодцы рушыў цераз Фларыдскі праліў у Злучаныя Штаты, звестак пакуль няма, можа, патануў, а можа, свае ж выцягнулі (невядома, што горш); з-за спіны адчуваю пах часнаку, ну, вядома, гэта таўстуха Зінка, яна і тут, як раней у аршанскім прадмагу, аблічвае і абважвае пакупніц, — дома нарадзіла дзіцёнка ад афрыканца, а потым, бач, ачмурыла кубінскага хлопца, уладкавалася; у першым радзе — ветэран кубіна-савецкіх шлюбна-ложкавых адносін масквічка Данілеўская, ёй бы з Калумбам плаваць, — першыя саўспецы вярнуліся з Кубы мільянерамі: выменьвалі на прадукты, махровыя ручнікі ў непісьменных сялян брыльянты ды золата, і Данілеўская таксама часу не губляла, дзіва што ў васьмідзесятым “пагарэла” на мытні (канфіскацыя, ходка ў савецкую турму, амністыя, вяртанне на Кубу), зараз прыдумала найвыгаднейшы бізнес — возіць у Савецкі Саюз на продаж мелагенін, лякарства ад віціліга, якое ўва ўсім свеце адна толькі Куба і вырабляе, дзіўна, але мясцовая *aduaná*⁶² яе не кранае; а вунь тая чарнавокая — новенькая, родам з Каўказа, кажуць, апантаная ідэяй адпомсціць мужу-кубінцу за ягоныя секс-прыгоды ў Саюзе, ну, у чым-чым, а ў гэтым дасягне поспеху, можна не сумнявацца.

Дык хто ж мы? “Саўкубінкі” — для консульскіх, “савецкія прынцэсы” — для прадаўшчыц “*Cubalse*”. Ластаўкі, якія лепяць свае гняздзечкі і выводзяць дзетак і ў гарах Сьера-Маэстра, і побач з амерыканскай вайсковай базай у Гуантанама, і пад пальмавымі дахамі закануркаў у Баяма. На

Кубе нас каля пяці тысяч (палова — дзеці), у адным толькі Сант’яга — трыста шэсцьдзсят душ, з іх, па маіх падліках, беларусак каля сотні, ах, дзяўчаткі мае родненькія, і куды нас з вамі д’ябал занёс, за якім-такім шчасцем алмазным? І дзе нашыя з вамі хлопцы-бульбашы — у Афгане паляглі? Гарэлка спаліла? А былі ж яны Госпадам прызначаныя менавіта для нас — дык чаму ж не сустрэлі, не знайшлі? Крыўдна, дзяўчаткі. Крыўдна да слёз.

Нарэшце, праграма “меропрыятія” вычарпаная: выкладчык-кантрактнік з універсітэта Арыенце прачытаў лекцыю пра Барыса Пастэрнака (“Гэта той, што на Кубе жыў, во, “Старик из моря” яшчэ напісаў, га?” — дэманструе эрудыцыю Зінка); старшыня суда Сант’яга з прыязнай ўсмішкаю пацвердзіла, што нашыя дзеці — кубінцы, так-так, кубінцы, а таму будуць службыць у войску і, калі спатрэбіцца, абараняць рэвалюцыю са зброяй у руках; потым ўзышла старажытная, як Анцільская града, “праблема каўбасы”, тут, на жаль, пазбаўленая іранічнага падтэксту: дзяўчаты наляталі на Лінькова, як раз’юшаныя квахтухі на лісіцу, патрабуючы сабе права на рэшткі прадуктаў, якія “не даядаюць” саўспецы:

— Жонкі спецыялістаў і блізка не падпускаюць нас да крамы, што на

тэрыторыі савецкага пасёлка, справа даходзіць да пікетаў!

— А ўсё для таго, каб потым нам жа гэтую жратву ўтрая даражэй прадаць!

— Вы ж самі казалі: мы таксама савецкія грамадзянкі,
нашы дзеці есці
хочуць!

— Вы зусім забылі пра Баяма, Гуантанама, а нас там
сорак жанчын.

Чаму б вам калі-небудзь не прыехаць пацікавіцца, як мы
маемся?

Дарэмна, дзяўчаткі, крычыце: Масква слязам не верыць.
Лінькоў нервова паглядае на гадзіннік: ці не перайшоў ён
незнарок меру збліжэння з “пастаянна пражываючымі”,
вызначаную Генконсульствам?

Напрыканцы ўзнялася з месца маладзенькая расіянка,
зусім яшчэ дзяўчынка, і распавяла звычайную гісторыю пра
мужа, які завёз на Кубу і кінуў, свякроўка адабрала тархету,
грошай няма, удваіх з дзіцём жывуць практычна на вуліцы,
вярнуцца на радзіму няма за што.

— Мой муж — вайсковец, я хадзіла да генерала
Эспіноса, камандзіра
арміі Арыенце, дык ён толькі плячамі паціснуў...

Консульскія таксама паціскалі плячамі, а мы, саўкубінкі,
моўчкі пусцілі па крузе мяшэчак, куды клалі, хто колькі мог
ахвяраваць: па пяць, дзесяць песа. Прынамсі, пад’ясі сёння,
гаротнічка. А білет на самалёт у Саюз на дваіх каштуе вельмі
дарага... Атрымаўшы ў рукі поўны мяшэчак грошай,
дзяўчына голасна зарыдала.

— Бягі адсюль, — гаворыць мне на вуліцы Таня,
папраўляючы сукенку

на досыць вялікім жываце. — Ты яшчэ маладая, пачнеш
жыццё спачатку.

Нашая беларуская “дыяспара” збілася ў гурт на
аўтобусным прыпынку.

— Ды каму мы ў Саюзе патрэбныя? — віскоча Зінка
прафесійна

пастаўленым голасам гандляркі. — Замуж хто вас там
возьме, бабы?

— Дзяўчаты, дзе знайсці якую працу?..

Усе разам паварочваюцца да мяне.

— Зараз усё ўскладнілася, Алесечка, — Ірына зрывае
квітнеючую

галінку і ўколвае ў сваю пышную каштанавую “карону.” —
З тае пары, як у СССР пачалася перабудова, адносіны
кубінцаў да нас змяніліся. Яны лічаць, што мы здрадзілі
“ідэалам сацыялізму”, пра тое кажа ўвесь час Камандантэ.
Мы, з іх пункту гледжання, дрэнна ўплываем на думкі
мясцовага насельніцтва. Таму і на працу нас не бяруць.

Дык вось яно што! Цяпер мне зразумелыя апушчаныя
вочы, крываватыя ўсмішкі ў тых канторах, дзе я пабывала.
Толькі дарэмна чаравікі збівала, ідыётка, іх тут не
адрамантуеш.

Няўжо і сапраўды няма іншага выйсця, як вяртацца
дадому?

— Ці будзе ў нас з Рэйнальда сын?

Празорца доўга маўчыць, лёгенька пагойдваючыся.
Здалёк даносіцца шум мора. Вентылятара ў хаціне няма, да

таго ж стары пастаянна курыць люльку з нейкай пахучай сумессю, у мяне пачынае кружыцца галава... з густакіпячага, як варыва, паветра ўсплываюць нейкія вобразы: чорны ігольчаты шар марскога вожыка, сухая крабавая ключня... хлопчык, што гуляе з залацістым марскім пяском... Насланнё? Трызненне? Проста я надта доўга марыла пра сына, нашага з Рэйнальда сына, вось мне і мроіцца бераг мора, густавалосы анёл на пяску...

Па твары ведуна раптам прабягае сутарга. Ён узнімае абедзве рукі і робіць жэст, быццам бы баронячыся ад нечага. Што гэта значыць? Перапытваць нельга, Вольга папярэдзіла, але я і так выдатна разумею: мары маёй не суджана ажыццявіцца.

Пытаюся, нарэшце, пра тое, дзеля чаго прыйшла:

— Ці варта мне вяртацца на радзіму?

На гэты раз стары адказвае хутка. Ён бярэ ў кожную руку па гліняным

гаршку і пераварочвае дном дагары. Гаршкі пустыя, толькі з аднаго выкацілася рысавае зярнятка.

— Тут — пуста, там — таксама пуста.

сястрычка доўга табе не пісала прабач нешта дрэннае робіцца з маёй нервовай сістэмай зусім не магу спаць таблеткі што ты мне ўкладаеш ў канверты вымаюць як і тыя стужкі а цыгарэты скончыліся ўсю ноч сяджу ды ўзгадваю чаго ў свеце ніколі не было і ўжо не будзе сыночак мой анёл густавалосы марскі пясочак бач перасыпае са жмені ў жменю кроны дрэў спляліся нібы шацёр над галавой дзіцячай

*і пазалотай лісце адлівае святло вяртае сонцу ападае анёл
мой вельмі хутка адляціць і зноў я сон самотны сон пабачу
ўвесь час адзін і той жа кубак кавы і моташны спякотны
брудны горад дзе гіпсавы балван на месцы Божым стаіць
глядзіць вачніцамі пустымі крывавай патрабуючы ахвяры дзе
блазны носяць каўпакі і маскі і зняць не могуць твары іх
даўно ўжо спарохнелі ды ў вачніцах пуста дзе мушу я
прыкідвацца жывой як выбухоўку на дваіное дно сятчатак
скаргі мерцвякоў хаваю і толькі ўночы я магу прагнуцца калі
усё навокал засынае і ангела свайго ізноў пабачыць вось ён
стаіць нібы падрыхтаваны ахвярай стаць праклятаму
куміру о выкупляючая моц крыві а ён жа мог смяцца і
гуляцца на беразе дзе жоўценькі пясочак ах сыплюцца з
нябёсаў аскялёпкі святла бяссонцавага прыгадала я дзень
якога не было ніколі і ўжо не будзе*

Калі, у які момант рэчаіснасць быццам бы паплыла
перада мной, паверхневы яе пласт пачаў адклеівацца, як
пераводная карцінка, і за ім выявіліся краты вязніцы?
Перадусім гэта адбылося яшчэ ў Беларусі са светам
узаконеных штампаў і фальшывых вобразаў, падрыхтаваных
на патрэбу натоўпу, да якіх я мела непасрэднае дачыненне.
Дурненькая, я спадзявалася, што здолею **выскачыць** праз
каханне да мужчыны. Кыханне бароніць ад жаху і голай
абсурднасці існавання, яно бароніць нават ад хвароб, перад
ім адступаюць вірусы і пухліны (сама ўпэўнілася!), — гэта
таму, што кыханне дае нам веру ў тое, што мы бессмяротныя,
як багі. Закаханы не захварэе ў зачумленым горадзе, ён можа

прайсці па вяроўцы, нацягнутаі над пляцам, і не ўпасці. Дык што ж гэта за магутная сіла, пад апекаваннем якой ён знаходзіцца? Без сумневу — Боская сіла ісціны, так можа дзе

йнічаць толькі Той-Хто-Абуджае-Нас. Але чаму, чаму тады ісціна прымае такі недасканалы выгляд: мужчыны з вартай жалю смяротнай гліны, які да таго ж яшчэ і безнадзейна дурны, бо дазваляе розным міфатворцам сабе ашукваць? Але па-іншаму, па-іншаму, унушала я сабе, ісціна проста не можа прабіцца ў тваю паўцемру (прасцей было б, калі б у табе жыла поўная цямрэча!), менавіта з-за тваёй недасканаласці Бог не можа з'явіцца перад табой у іншым выглядзе, — угадай лёс небаракі Семелы, дачкі фіванскага цара Кадма, якая прасіла магутнага Зеўса — і дапрасілася-такі! — паказацца ёй ува ўсім бляску ягонай славы. (Між іншым, хіба не сімвалічна, што менавіта ў Семелы, якую ў літаральным сэнсе спаліў агонь ісціны, нарадзіўся найвялікшы падманшчык і дарыцель ілюзій Дыянiс?). Што ж, няхай будзе так, Бог наўмысна хавае свой вобраз і вымушае задавальняцца зярняткам ісціны. Але чаму ж гэтая “ісціна” напрыканцы ўцягвае нас у пастку? А потым, потым, калі мы, прыціснутыя цяжарам лёсу, павольна пачынаем **цверазець**, — няўжо гэта яна, “ісціна”, здзекліва хіхікае ў нас над галавой, як малпа, што разгойдваецца на прутах клеткі?

Усё так: закаханы, як лунацік, як п'яны, можа прайсці па вярвачцы, нацягнутаі над пляцам; але варта яму **прачнуцца**, як адразу ж з'яўляецца блазен, каб цераз яго пераскочыць. Дык што ж гэта за д'ябальская сіла, зацікаўленая ва ўсеагульным і поўным падмане? І ці можна

назваць яе ісцінай? Калі я, адурманеная каханнем, гуляла з маім *amigo* па вуліцах Мінска, увесь свет здаваўся мне цудоўным і поўным шчасця. Зараз я таксама кахаю, але — інакш: я бачу, як нашыя жывыя сэрцы паступова скурчваюцца, пакрываюцца зморшчынамі, сохнуць ад спрэчак і крыўд, і ўрэшце рэшт становяцца падобнымі да тых драцяных каркасаў у форме сэрцаў, якія вісяць у вітрынах крамаў на Энрамада ў Дзень Святога Валянціна, з прыклеенай да кожнага стралой з фольгі. Не, я не хацела б станавіцца цвярозай! Мая ранейшая слепата захінала мяне, яна была коканам, у якім ўтульна спала, быццам зародак у мацярынскіх водах, мая душа. На жаль, вярнуцца назад у матчына лона яшчэ нікому не ўдалося.

...Штодзень на працы я бачу праз акно кабінета адну і тую ж п'янюжку, апранутую ў нязменныя спартовыя штаны і вязаную шапачку, з нязменным пластыкавым пакетам ў руцэ, куды яна збірае бутэлькі. Колькі ёй год? Трыццаць? Пяцьдзсят? Тут — ейная “тэрыторыя”, у закуточку паміж сценамі трох металічных гаражоў увесь час збіраюцца жадаючыя “падлячыцца”, і ёй звычайна перападае па некалькі глыткоў з кожнае бутэлькі. Потым яна сядзіць на лаўцы ля аўтавакзала, і я, ідучы міма, бачу яе вочы, зацягнутыя ружовай плеўкай, як у нованароджанага, дый тварык у яе такі ж барвовы і зморшчаны. Я ніводнага разу не заўважыла ў гэтых вачах і ценю трывогі. Яна блажэнная, як немаўля. Вось я і думаю, ці ж не ёсць самое ап'яненне — неўсвядомленае вяртанне ва ўзрост немаўляці да вечнай абароненасці ля матчыных грудзей? Я часцяком бачу, як яна

экстатычна смокча з гарла: задзёрты дагары твар, прыжмураныя вочы — ну як тое дзіця ў радзільні! І калі дадумаць да канца, дык ці не ёсць ўсё гэта — прыхаванае жаданне вярнуцца ў асалоду небыцця? Вырвацца — хаця б часова! — з жыцця, якое ёсць — не-жыццё?

Маё ап'яненне каханнем мусіла хутка скончыцца. *Es tan corto el amor y tan largo el olvido*,⁶³ кажуць кубінцы. Паўднёвыя сузор'і ваяўніча глядзелі на мяне скрозь папярочныя прарэзы бананавага ліста, як скрозь забрала; дый самі зоркі здаваліся прымацаванымі спехам, як папала, і з-пад гэтага тэатральнага рэквізіту пацягнула злавесным скразняком. Куды было бегчы ад той сілы, якая раней захінала мяне, а цяпер душыць і плюшчыць маё жыццё, бы какосавы арэх? Усё правільна: той, хто пакінуў агульнае для ўсіх лона маці-прыроды і адважыўся **нарадзіцца**, той пазбаўлены абароны, ён сам-насам з холадам і цямрэчай Сусвету. Выйсце, вядома ж, было: канчаткова звар'яцеўшы ад страху, проста разбіць сабе галаву аб жалезнае днішча клеткі, але я не магла сабе тое дазволіць: за маю руку трымалася дзяўчынка, яна яшчэ знаходзілася ў палоне маскараднага дыму і блішчынкі, прыклееныя да мантыі факіра, прымала за зоркі, яна крапа ў мяне пудру і памаду, каб уключыцца ў агульную гульню прытворства, — не, страшэнным грахам было б кінуць яе ці выхапіць раней належнага тэрміну з выратавальнага сну дзяцінства.

І чым даўжэй працягнецца яе чароўны сон, тым лепш.

Так, жыццё без кахання — не-жыццё. Без яго ўвесь свет адно вязніца. Бо гэта не Бог, не д'ябал, а сіла самога жыцця

ўздзейнічае на нас, то захінаючы і баронячы, то бязлітасна ўтоптваючы ў зямлю. Жыццё, зразумела, зацікаўлена ў сваім працягу. І, калі хочаце, каханне *de verdad*⁶⁴ — гэта біялагічна ўбудаваны ў падкорку механізм адурманьвання сябе, які мае на мэце адно працяг чалавечага роду.

Але калі мы ўхіляемся ад любві да жыцця, мы пачынаем любіць смерць.

Вольга пакуе дзве пухлятыя валізкі: сярэдніх памераў і вельмі вялікую (раз у два гады саўкубінкам дазваляецца наведаць радзіму; тыя месяцы, што мая сяброўка правядзе дома, у нашым родным горадзе, буду вартаўніцай яе кватэры на другім паверсе сучаснага будынка ў Абель-Сантамарыя — вось і знайшла сабе “працу”, гаротніца!). У першай валізцы — адзенне-шчоткі-ручнікі, мая гаспадыня плюхаецца на яе з размаху сваімі сарака пяццю кагэ (гэта ў трыццаць восем год!), — уф, ледзь зачынілася! Я збіраюся выканаць той жа трук і з другой валізкай, агромністай, але дзікі, нейкі нечалавечы віскат Вольгі апярэджвае мяне:

— Не садзі-і-іся!

Цьфу, цьфу, цьфу, ну хіба ж так можна? Што ў цябе там — выбухоўка? Лістоўкі кубінскага Супраціўлення? Вольга адкідвае накрыўку: валізка даверху запоўненая яркачырвонымі каробачкамі — сотні каробачак! Асцярожна (чорт яго ведае, што там) бяру адну ў рукі; немудрагелісты надпіс гуліва паведамляе: “*CONDOM*”.

— Ну, што яшчэ з гэтай доўбанай краіны на продаж павязеш?

Вольга ахайна зачыняе валізку, зацягвае рамяні.

— Раніцай была ва універсітэце, за заробкам ездзіла, дык у нас на

падрыхтоўчым факультэце, уяўляеш, забастоўка, — паведамляе яна. — Студэнты выкідваюць з вокнаў сумкі, падручнікі, бо падфак, дзе яны ўжо год праходзяць узмоцнены курс рускай мовы, — за-чы-ня-ецца! Так! Кубінцы больш не будуць вучыцца ў СССР.

Вось гэта навіна! Значыць, мы — апошнія ластаўкі, якія заляцелі ў гэты спякотны край! Больш яркія мулаты не стануць вывозіць з Беларусі дурнічак-нявест!

— Няўжо Кубе больш не патрэбны спецыялісты?

— Патрэбны, вядома. Але тутэйшае кіраўніцтва баіцца “прамыўкі

мазгоў”, і не без падстаў: тыя, хто пабываў у Саюзе, пачынаюць думаць па-іншаму. На падфак прыехала дама з Міністэрства адукацыі: у СССР, маўляў, вам пагражае небяспека, там бастуць, страляюць. Тады ўзняўся адзін з хлопцаў-інтэрнацыяналістаў: “А калі вы нас у Анголу пасылалі, вы не думалі пра небяспеку? Я нічога не баюся, бо спаў пад кулямі, трупы сяброў знявечаныя ў Гавану адпраўляў.”

...Адшумеў, адшаргатаў лівень, і святло ў Абель-Сантамарыя раптам пагасла: яшчэ адна “таямніца” рэвалюцыі. Горы на гарызонце здаюцца імпрэсіяністычна размытым пейзажам, праваруч у смуге мільгацяць аддаленыя агні Сант’яга. Бронзавы Дон-Кіхот тымае на вастрыі кап’я ўжо цэлы стэарынавы сталактыт, а Вольга паліць цыгарку за цыгаркай і ўсё расказвае, расказвае...

**Гісторыя Вольгі, расказаная,
калі ў Абель-Сантамарыя пагасла святло**

Слушна пісаў адзін заезджы журналіст з “Камсамолкі”: нашы дзяўчаты бягуць сюды ад шэрай будзённасці. Так, горш за ўсё была менавіта шэрасць. Маці ўсё жыццё працавала за капейкі на дрэваапрацоўчым камбінаце; бацка памёр рана — ад гарэлкі. Брат таксама спіўся, сеў у турму. Пасля гэтага і маці стала заглядваць у шклянку. Жылі мы ў бараку, клазет на вуліцы, суседзі — такія ж пралетарскія сем’і: мат-перамат, бойкі, ваніты. Ты ж ведаеш наш Залінейны раён — рабочую ўскраіну. Дарэчы, ты трапна заўважыла тады ў кнігарні: у нас на радзіме нават неба амаль заўсёды аднаго колеру: шэрае, азыслае, здаецца, вось зараз харкне табе ў твар сухотнай макротай, як амністыраваны зэк.

Паступіла ў педінстытут. Узрадавалася, дурніца: ну, вырвалася, нарэшце! Але ж у інтэрнаце тое самае: гарэлка, безграшоўе і — шэрасць. Дый ад думкі, што цераз пяць год у родную залінейную школу вяртацца, дзе з кожным годам за парты садзіцца ўсё больш нападэбільных дзяцей алкаголікаў, моташна рабілася. Песня, памятаеш, была ў твая гады папулярная: “Куба далека — Куба рядом...” Яна і аказалася побач, хе-хе, бліжэй няма куды: у маім ложку. Хорхе быў найлепшы дыск-жакей у інстытуце; слухалі з ім рок, джаз — “балдзелі”. Ну, а што быў ён чорным ажно да сінечы... дык хоць зялёным у крапінкі, толькі б не тая класічная трыяда беларускай жанчыны з рабочай ускраіны, якая была мне з дзяцінства наканавана: гарэлка, пабоі, мацярышчына. Калі

спахапілася, што зацяжарала, пераваліла ўжо месяцы за тры. Пазычыла грошай, сунула ўрачысе “на лапу”, тая паабяцала зрабіць аборт, а сама ў той дзень на працу не выйшла. Мяне ўжо ў аперацыйную ўзялі, маску далі, “паплыла” я, і раптам чую роў урача: “А гэтая, халера яе вазьмі, як тут апынулася?!” Пакінулі мяне да раніцы на ложку ў калідоры — раздыхацца пасля наркозу. Ляжу, плачу. Той урач, што аборт мне рабіць адмовіўся, якраз уночы дзяжурыў. Паслухаў, як я скуголю. “Супакойцеся, жанчына. Калі ўжо гэтае дзіця такое непажаданае на свеце, я зраблю вам. Заўтра знойдзеце мяне”. Усю ноч над тымі словамі думала, а раніцай знайшла-такі таго ўрача, каб сказаць: не трэба.

У радзільні адразу ж шэпты папаўзлі: нарадзілася мая Кацюха з цёмнай плямай на попцы. Адна студэнтка, што разам са мной ляжала, ад дзіцёнкі свайго адмаўлялася — звычайнага, беларускага; юрыстка ад ейнага ложка проста да мяне пашыбавала: “Пішы, што адмаўляешся, каб мне сюды двойчы не бегаць”. Я тую юрыстку на тры літары паслала. Тады ў нашым педінстытуце якраз чэпэ адбылося: студэнткубінец кінуўся пад цягнік, бо бацькі дзяўчыны не дазвалялі сустракацца; рэктар сам адвозіў труп у Гавану. Таму нам адразу ж далі асобны пакой у “абшчазе”, жывіце, маўляў, радуіцеся. Толькі радасці не атрымлівалася: на вуліцах Мінска кідалі мне ўслед камяні, камякі бруду, калі я з каляскай на шпацыр выходзіла. Якіх толькі матаў у свой адрас не наслухалася!

На Кубе сустрэлі досыць прахалодна. Маці і сястра Хорхе лезлі біцца, кралі ежу ў Кацюхі. Хорхе зблытаўся з

негрыщанкай. “Выбіла” ў мясцовага кіраўніцтва кватэру, ды вось памылку зрабіла, што Хорхе да сябе пусціла: сем гадоў выжываў мяне адтуль, дванаццаць судовых працэсаў вытрывала! З-за Кацькі адступілася, плюнула на тую кватэру, бо ў дзіцёнка неўроз пачаўся. Галадала, працавала ўдзень і ўночы, каб зарабіць грошай. Урэшце, сабрала на нейкае жытло, дык тыя тры тысячы песа ў мяне мясцовая аферыстка выдрапала, падсунуўшы “ліпавыя” дакументы на дом. Чаму не з’ехала? А куды было ехаць? Да маці-алкагалічкі? Брата-рэцыдывіста? Вось гэтую кватэру я ў мэра Сант’яга ведаеш як выманіла? Гарбачоў на Кубу з сяброўскім візітам прыехаў, дык прыгразіла мясцовым, што паскарджуся яму асабіста. Тады яшчэ кубінцы перад Саўдэпіяй запабягалі, прынамсі, ордэр мне выдалі адразу ж. Абклеіла я ў хаце апошні куток шпалерамі, села ў гэтым куточку... і ўпершыню задумалася пра сваё жыццё, бо раней не дазваляла сабе шмат задумвацца. Атрымоўваецца, ад чаго я ў маладосці так ўтрапёна бегла — тое і атрымала: пабоі, прыніжэнне, безвыходнасць. Пэўна, са сваёй каляіны не выскачыш, вось так. І дзеля чаго было краіну мяняць? Хіба што...

Вось зараз я прыеду дамоў, у барак свой на вуліцы Залінейнай, ён пры Брэжневе стаяў, пры Гарбачове і пры новых уладах, колькі б іх ні было, стаяць будзе (маеш, Волечка, рацыю! Ехала заўчора на аўтобусе міма таго барака — стаіць, родненькі, стаіць!). Шмоткі на мне з *Cubalse*, у вушах брыльянты — зразумела, фальшывыя, але хто пра тое ведае. Суседкі ажно пазелянеюць ад зайздасці: “Бач, Волька з “загранкі” прыкаціла! Вось шчаслівая, га! Пашанцавала

дзеўцы. А мы тут боўтаемся, як дзярмо ў палонцы...” — “Вядома! — адкажу з годнасцю. — Яшчэ як пашанцавала!”

У школе яе лічаць дзівачкай. Завуць яе Андрыя Ніевес, “*nieve*” па-тутэйшаму — снег. Беласнежка. Чорнакучаравая Снягурка з вачамі, падобнымі да спелых вішань. Андрыя ніколі не бачыла снегу. Ёй шаснаццаць, а яна не ўдзельнічае ў групавых секс-прыгодах на пляжы і нават не мае *novio*⁶⁵ (перадача для моладзі па *Cuba TV* — вядучая гутарыць з дзяўчынкай: “Колькі табе год?” — “Дванаццаць”. — “У цябе ёсць *novio*?” — “Быў, мы развіталіся”. — “Чаму?” — “З-за бацькоў. Яны лічаць мяне маленькай, а я ўжо дарослая!” — “Што ты будзеш рабіць, калі сустрэнеш іншага *novio*?” — “Будзем кахацца на пляжы!” Урэшце, у гэтым, з папраўкай на сярэднеўрапейскі тэмперамент, мы ўжо “дагналі і перагналі”, так што ты, Андрыя, баюся, нідзе не адшукаеш снегу той чысціні, якую маюць табе твае дзявочыя сны, і калі-небудзь згодзіцца задаволіцца тымі папяровымі мяшэчкамі з ільдом, падфарбаваным танным сіропам, якія прадаюцца тут за пяць сентава). “Скажы, людзі ж не маглі пайсці ад малпаў, праўда?” Вялізныя вільготныя вішні ўмольна глядзяць на мяне з-за рашоткі суседняга балкона. “А як ты лічыш, Андрыя?” — “Не, не маглі, хаця ў маім падручніку па марксізме так напісана. Я думаю... — яна спалохана азіраецца і пераходзіць на шэпт, — што людзей стварыў Бог! Я кожны вечар маюся Святой Марыі. Гэтаму мяне навучыла бабуля.”

Андрыі я дазваляю парушаць маю адзіноту, яна ж ажыццяўляе маю сувязь са знешнім светам: ездзіць у Сант’яга

па малако для Карыны, водзіць дзяўчынку на агляды ў белы двухпавярховы домік *médico de la familia*⁶⁶. Зараз на Кубе лютуе эпідэмія гнойнага кан'юнктывіту, і Карыне штосьці там закапваюць у вочкі для прафілактыкі. Сямейны ўрач Рауль, класічнага іспанскага тыпу “тарэадор” з тонкім, бы лязо, профілем асабіста наведваў мяне (“Як — сеньёра жыве зусім адна? Без мужчыны?!”), шчыра гатовы прапанаваць свае паслугі, і не толькі медыцынскія, але давялося па магчымасці ветліва выставіць прыгажуну за дзверы. Другі ўжо месяц я не пакідаю кватэры ў Абель-Сантамарыя. Ірына з Лідай лічаць, што маё анахарэцтва звязана з жаданнем **не бачыць і не чуць**, але гэта не зусім так. Ісціна ж заключаецца ў тым, што мой занятак, лепш сказаць, не-занятак, патрабуе пустэльніцтва і цноты. Я мушу атрымаць адказ на вельмі важнае пытанне, менавіта атрымаць у гатовым выглядзе, бо адказы на ўсе пытанні ўжо існуюць, больш таго — яны даўно адпраўлены нам, вось толькі розум па пэўных прычынах спазняецца з прыняццем паведамлення. Адзінае, што мне неабходна зрабіць, каб даведацца, — гэта ачысціць **экран** ад тых вобразаў, якія праецыруе на яго мая свядомасць, адступіць у Нішто, каб на прасціне экрана змог праступіць *тэкст*, — зашыфраваны, зразумела, але інтэрпрэтацыя сноў і іншых дарожных паказальнікаў, іх пераклад на рабочую мову не ўяўляе асаблівай цяжкасці: мне застанецца толькі вытлумачыць сэнс сігналаў, якія падаюцца *адтуль* (мною ж самой і падаюцца, маім тамтэйшым двойніком, а кім жа ж яшчэ?), каб, нарэшце, атрымаць адказ на сподачку з блакітнай аблямовачкай. Вось якой я займалася работай-не-

работай, — калі б у той час я была знаёмая з адпаведнымі тэкстамі, я б ведала таму дакладную назву: *не-дзеянне*, але тэксты тыя я прачытаю і *знайду ўжо знаёмымі* шмат гадоў пазней і буду яшчэ здзіўляцца нечаканаму дэжа-вю. Сама таго не ведаючы, у Абель-Сантамарыя я практыкавала падыход да вырашэння праблем, які прымяняецца ў дзэнскіх манастырах: *заставайся адзін, проста будзь у сваім целе, расслабся, ад цябе нічога не чакаюць, еш, спі, ні аб чым не хвалюйся*, — імітацыя мацярынскага ўлоння, няйкакш, — о, там мы ведалі адказы на ўсе пытанні, і зноў будзем іх ведаць — **ПОТЫМ**, а тут, тут усё, што мне трэба ведаць, будзе адкрыта ў належны час — але не раней! І гэты час, я тое дакладна адчувала, захінаючы на ноч драўляныя дошчачкі жалюзі з нацягнутай паверх іх *moscitero*⁶⁷, — гэты час ўжо блізка. Таму, бесклапотная, але ўнутрана гатовая **бачыць і чуць**, — проста глядзі, як рэчы самі сабой адбываюцца, — я спала да паўдня, потым запарвала сабе чай, — між іншым, чай, калі верыць усходняй легендзе, упершыню вырас на гары Та, дзе медытыраваў на працягу дзевяці год, адварнуўшыся тварам да сцяны, нейкі вялікі дзэнскі манах, дык каб не засынаць, ён адрэзаў сабе павекі і кінуў цераз плячо, з іх потым і выраслі парасткі чаю, — але той манах, пэўна, як і іншыя самазабойцы плоці, ставіў перад сабой задачу **выскачыць з клеткі праз адтуліну ў столі**, я ж не замахвалася так высока, ды і хто з нас гатовы заплаціць **такую** цану нават за поўнае і канчатковае вызваленне? І таму я запарвала чай, каб піць яго, атрымліваючы вялікую асалоду, з грузінскім варэннем з грэцкіх арэхаў, улюбёным ласункам І.В.Сталіна, як

запэўніла мяне Дзінора, разлічваючыся за апошняе маё вязанне пяццю слоікамі таго варэння, якія і складалі ўсю маю ежу ў Абель-Сантамарыя. Амаль што акрыды ды дзікі мёд.

...Я трохі займаюся з Карынай роднай мовай. Дачушка мая значна змянілася за той час, што я правяла з ёй на Кубе, — яна больш не *terremoto*, не гітана з распушчанымі па плячах пасмамі, тварык яе набыў месяцовую славянскую акругласць, рухі — плаўнасць. Пластычная дзіцячая душа, трапіўшы ў іншыя рукі, узяла новы напрамак росту і змяніла формы цела. Я рада, што Карына не выхоўваецца ў “дзіцячым калектыве”, там альбо тут гэта значыць адно і тое ж — схему, у якую з маленства заганяецца чалавек. Усякі раз, пакідаючы яе за агароджай дзіцячага садка ў родным райцэнтры, я здзіўлялася вялікай колькасці рашотак, якія вычварная фантазія нейкага садамазахіста размясціла на дзіцячых пляцоўках у якасці прыстасаванняў для гульні: круглыя і прастакутныя, вертыкальныя і гарызантальныя “снарады” з металічных прудоў, за якімі, як за кратамі, самотна бязе тварык маленькага зняволенага, і толькі арэлі — заўсёды занятыя, заўсёды жаданыя! — пакідаюць прастору для дазволенай мары. А потым, праз дваццаць год, позна будзе бегаць па псіхіятрах і хапацца за Берна і Адлера, рабіць узроставую рэгрэсію па Джанет Рэйнуотэр ды вызначаць тып псіхapatыі па Леангарду — часцей за ўсё яна аказваецца, між іншым, субдэпрэсійнай, а якой ёй яшчэ быць, скажыце, калі ласка? Мы самі носім у сабе свой ГУЛАГ і Асвенцым (так-так, дзяўчаткі мае, Волечка, Ірына — вы пра тое ўжо здагадаліся?), і ўсё тое, што ствараем вакол сябе, ёсць толькі іх праекцыі на

экране камунальнага кінатэатра. Мы самі, застаючыся — пажыццёва! — тым Пецей альбо Кацяй з дзіцячага садка, лепім на борціку пясочніцы аднолькава брыдкія серыйныя “піражкі”, а формачку, з якой лепім, нам калісьці гвалтам уклалі ў руку: “Гуляй тут! Нікуды не адыходзь!” — вось мы і лепім, лепім, усю зямлю сваімі пачварнымі вырабамі ўжо запаланілі і не падазраём, што можна гуляць зусім па-іншаму: выкінуўшы прэч абрыдлую ідыёцкую формачку, свабодна і радасна.

Пакуль Андрыя водзіць Карыну на вячэрнюю прагулку і распавядае ёй пра Святую Марыю, я паціху пішу свой дзённік.

3 мая 1990 года.

Толькі што прыбегла ўсхваляваная Андрыя. Сёння на сходзе *CDR* усім жыхарам квартала загадана падрыхтаваць эвакасумкі (вада, кансервы, дакументы). На амерыканскую вайсковую базу ў Гуантанама сцягнута вялікая колькасць узброеных салдат. “Ну дык і што? Гэта іх тэрыторыя, яны праводзяць там вучэнні”, — спрабую супакоіць дзяўчыну. “Ах, Алеся, не, — усхліпвае яна. — У *CDR* сказалі — у любы момант можа пачацца вайна. Па трывозе мы ўсе мусім сесці ў грузавік, які павязе нас у горы Сьера-Маэстра — хавацца ад бомб *porteamericanos*”⁶⁸. Бязглуздзіца нейкая. Учора па тэлевізары паказвалі прыбыццё на Кубу дзяцей з чарнобыльскай зоны, тут ёсць спецыяльныя лагеры, дзе яны адпачываюць і падлечваюцца. Няўжо там, у Саўдэпіі, зусім з

глузду з'ехалі — адпраўляюць дзетак туды, дзе становішча настолькі напружанае?

Пасля сыходу Андрэі ўсё-ж-такі пачала збіраць “эвакасумку”. Карына дапамагала мне, страшэнна задаволеная: “Мамі, мы збіраемся на пляж?” Спахапілася: Маці Божая, савецкія дакументы нашы засталіся на Агілера, маю толькі *carnet*, мой мясцовы пашпарт, і *tarjet'y de menor* — пасведчанне асобы Карыны! Мы з ног да галавы — кубінцы!

4 мая.

8.00. Прыходзілі з *CDR* — падбіраць мне памер процівагаза. Праверылі змесціва “эвакасумкі”: “*Бьен, бьен, кампаньера*.”⁶⁹ Медыкаменты абавязкова пакладзіце”. Нічога сабе жартачкі. Можна, Ірына што-небудзь растлумачыць? “Не здзіўляйся, я жыву тут пятнаццаць год, і ўвесь час у мяне ў калідоры стаіць сабраны рюкзак, — голас Ірыны ў слухаўцы абсалютна спакойны, ажно ад сэрца адлягло. — Тутэйшае кіраўніцтва пастаянна трымае людзей у напружанні, унушае ім, што не сёння — заўтра на іх нападуць. Запалоханым натоўпам лягчэй кіраваць, ты ж разумееш. Ды і ад унутраных праблем гэта адцягвае ўвагу. Але, урэшце, хто іх ведае, тых амерыканцаў. Слухай Маскву”. Не разумею, што можна казаць Масква, калі сама яна лічыць Кубу месцам, больш бяспечным для знаходжання сваіх хворых дзяцей, чым СССР?!

9.30. Тэлефанавала Лідка. Яна мяне расчаравала: калі пачнецца вайна, нас не адправяць дамоў на першых жа савецкіх суднах. У Саюзе сваіх бежанцаў багата, па ўсіх

вакзалах Масквы сядзяць. Мы — грамадзянскае кубінскае насельніцтва.

13.45. Выйшла на балкон. Суцэльнай сцяной стаіць спякота, спякота. Трыццаць пяць па Цэльсію, жах! Адразу стала млосна. А тут яшчэ грузавікі носяцца па шашы, поўныя вайскоўцаў у маскіровачнай форме. Да пальмы прымацаваны кардонны плакат з намаляваным на ім ашчэраным кракадзілам-Кубай і надпісам: “¡Yanki — fuera!”⁷⁰

16.00. Паклала ў “эвакасумку” кніжкі, па якім вучу Карыну чытаць, Вольчына пляжнае пакрывала... Загараць я там збіраюся, ці што?

17.20. Прынеслі свежы нумар “Гранмы”. Першая і другая палосы газеты — у духе *no pasaran*, на трэцяй і чацвёртай — “святцы”: Камільо, Марці, Масае, Чэ Гевара. Уключыла “яшчык” у надзеі пачуць Маскву. Але дзе там! Паказваюць вайсковыя манеўры — нашы, гэта значыць кубінскія. Мы, высвятляецца, у адказ на вучэнні амерыканцаў вырашылі распачаць свае “вучэнні”. Вох, небяспечныя гульні! Паказваюць актыўную падрыхтоўку мірнага насельніцтва “да абароны рэвалюцыі.” Дык вось што азначаюць прымацаваньня на кожным мясцовым доме шыльдачкі з надпісам “*Listo para la Defensa*” (“Гатовыя да абароны”) і малюнкам рыдлёўкі ці вядра ці яшчэ якога прадмета: менавіта гэтую рэч мусяць гаспадары дома па трывозе ахвяраваць на абарону сацыялізму, і, адпаведна, пачаць рыць акопы, насіць ваду і г.д.

19.15. Псіхоз працягваецца. Жыхарам нашага дома загадалі сабрацца на *reunión*⁷¹. Сказалася хворай. Але балкон

адкрыты, цудоўна чутна, што там адбываецца ўнізе. Усе выступоўцы запэўніваюць “Фідэля і партыю” ў сваёй гатоўнасці “памерці свабоднымі”. “¡Socialismo...” — заклікае прамоўца. — “... o muerte!” — хорам падхоплівае натоўп. Цікава, а мяне — штыком мусіце закалоць, ці што? Дайце, прынамсі, памерці за тое, за што я сама жадаю! Кожны раз, калі прамоўца вымаўляе імя Фідэля, астатнія крычаць: “¡Comandante, ordene!”⁷² Быццам той хор у царкве, але там гэта гучыць узнёсла. Шум падаючага цела, віскат. Выходжу на балкон. Расіта, маці гаротнічкі Андрыі, б’ецца ў істэрычным прыпадку: “Камандантэ, дазволь мне памерці за цябе!”

20.55. Зноў тэлефанавала Лідка. Яна толькі што прыехала з пляжа, дзе забаўлялася з нейкім Педра (а можа, не Педра). Увесь пляж застаўлены гарматамі. Новапрыбыўшых адразу ж уключылі ў “план”. Калі б нападзенне “янкi” заспела нас там, распавядала незадаволеная Лідка (яшчэ б! адпачынак сарваўся!), мы мусілі б выконваць функцыі прадатрада: лавіць рыбу і перадаваць яе ў горы. Што-што, а *la defensa* у кубінцаў арганізавана бліскуча. На гэта траціцца ўвесь іхні запал. Дзе ж тут народнай гаспадаркай займацца...

5 мая.

Андрыя моўчкі вядзе нас з Карынай па крывой вулачцы. З дахаў лаюць сабакі, у пяску бавяцца чорныя, бы жукі, дзеці з распухлымі жыватамі. А вось і маленькая каплічка. Унутры зусім няшмат людзей (не тое што на сходах ды маршах!). Андрыя пакрывае плечы чорнай карункавай *мантыльей*, пэўна, таксама бабулінай. Яе вішнёвыя вочы поўныя слёз. “Ты

ведаеш, калі паўночныя амерыканцы нападучь на нас, я памру сеньярытай. Я яшчэ ніколі не была з мужчынам.” Ну, я дык памру *ўзаранай глебай*, але ад гэтага, далібог, не лягчэй. Хаця б Рэйнальда патэлефанаваў са свайго Чарнобыля, маць яго за нагу.

6 мая.

16.45. Быццам бы пачуў мяне — прыехаў Рэй з Альгіна. Упершыню за два месяцы выбралася ў наш дом на Агілера, і каля паўдня зазбіралася назад. Гаварыць няма пра што. Глухая сцяна. Няўжо, каханы, у нас не засталася адно для аднаго іншых слоў, акрамя абраз? Дайшла ўжо да аўтобуснага прыпынку, але рух перакрыты: ідуць дэманстранты. Прышлося вытрываць яшчэ і гэта. Ад Парке-дэ-Сэспедес да плошчы Мартес прадэфіліраваў натоўп чалавек у паўтысячы. Марш, як я разумею, быў закліканы прадэманстраваць гатоўнасць мас абараняць заваёвы сацыялізму. *Тархету!* Змясціць на транспарант *тархету* і даць ў рукі той, з пафарбаванымі валасамі, што ідзе наперадзе і выкрыквае рыфмаваныя лозунгі:

— *¡Arriba, abajo...—*

— *...los yanqui son guanajos!* — хорам заканчвае натоўп.

— *¡Se oye, se siente...—*

— *...Fidel esta presente!*”⁷³

Фальклор мясцовы, пэўна. *Вой-е*, а народ час марна не губляе: дзяўчаткі-школьніцы ў натоўпе вабна круцяць задкамі, далонькамі адбіваюць рытм конга, ззаду да іх

прылабуньваюцца вяртлявыя маладзёны, кладуць рукі на плечы, а потым і ніжэй пасоўваюць, дзяўчаткі рагочуць, робяць танцавальныя быццам бы рухі ўперад-назад.

— *¡Para que sea Fidel, para que sea!*⁷⁴

У рытме конга — малайцы! Палітыка пад сексуальным соусам альбо секс, прыпраўлены палітыкай. Нацыянальная, так бы мовіць, страва. Толькі мяне ад яе ўжо з душы верне.

— *¡Tenemos a Fidel! Amamos a Fidel!*⁷⁵

Хлапкі стрэлаў. Барабанны пошчак. Шчоўканне затвораў. Ляскат металічных талерак.

— *¡Fidel! ¡Puedes contar con nosotros! ¡Cuba represente hoy un ejemplo del socialismo!*⁷⁶

Хто, як кажуць, сумняваўся. А што гэта там, на будынку школы? Побач з класікай — “¡SOCIALISMO O MUERTE!” — вісіць новая “нятленка”: “¡PREFERIMOS DEJARNOS DE VIVIR ANTES QUE SE FALLE FIDEL!”⁷⁷ Ну, Феліпа, як казаў рускі казачны стары, — чай теперь твая душенька довольна?

00.10. Няхай мяне правільна зразумеюць тыя кампаньёрас, якія знойдуць на стале мой дзённічак, разгорнуты на гэтай вась старонцы, калі раптам праз некалькі хвілін павеатраная трывога прымусіць нас сесці ў іхні грузавік і з’ехаць д’ябал ведае куды. Абавязкова перакладзі ім, Рэйнальда. Шаноўныя, звяртаю вашу ўвагу на тое, што я асабіста нічога не маю супраць Камандантэ, як не маю нічога супраць, да прыкладу, Людовіка XIV. Больш таго, калі карыстацца мовай газет, я мушу прызнаць, што Фідэль Кастра, безумоўна, адна з выбітнейшых фігур дваццатага

стагоддзя, жывая легенда, надзвычайная харызма і г.д. За адно тое, што на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў яму ўдаецца трымаць паўгалодны народ з досыць выбухованебяспечным тэмпераментам у абсалютным паслушэнстве на адной толькі голай ідэі свабоды гэтага паўгалоднага народа ад другога, багатага і сытага, — за адно толькі гэта перад ім можна зняць капялюш. Але, шаноўныя кампаньёрас, зразумейце мяне: я прыехала з краіны, досыць красамоўная гісторыя якой прымушае адносіцца з падазронасцю да кожнага, хто следам за французскім манархам паўтарае: “Дзяржава — гэта я”. Сеньёры! Я прыехала з краіны, дзе чалавека дастаткова доўга пазбаўлялі права на прыняцце рашэння аб тым, як яму пражыць ягонае ўласнае жыццё; дзе ўмела падагрэтае на вогнішчы ілюзорных жаданняў-фантазій калектыўнае ўзбуджэнне часцяком пераходзіла ў калектыўнае вар’яцтва. І калі інтарэсы дзяржавы ўзводзяцца ў ранг веры, а партыйны правадыр ператвараецца ў паўбога; калі жудасных памераў маршы набываюць сэнс хрэсных хадоў, якімі адпужваюць уяўных дэманаў; калі існуе толькі адна ісціна, а кожны, хто думае інакш, ператвараецца ў ерэтыка, — то непазбежна наступае момант, паважаныя таварышы, калі на самога паўбога — а таксама на ягоных жрацоў, што куды больш небяспечна, — перастаюць распаўсюджвацца паняцці добра і зла.

Norteamericanos не стануць нападаць на вас, сеньёры. Ні сёння, ні заўтра, ні праз дзесяць год. Яны не настолькі дурныя, каб уступіць у бойку з арміяй фанатыкаў, гатовых здзейсніць калектыўнае самазабойства. Не, час вашага

Камандантэ скончыцца сам, у сілу, так бы мовіць, натуральнага развіцця падзей. І тады... Не забывайце, шаноўныя кампаньєрас, што маятнік, які даў занадта вялікую адмашку ў адзін бок, абавязкова качнецца ў супрацьлеглы роўна на столькі ж. Ні на міліметр менш.

7 мая.

*“Las tropas se están retirando”*⁷⁸. Вучэнні ў Гуантанама скончаны без аніякіх эксцэсаў. Надыйшоў час і мне выводзіць свае войскі з гэтай нястомленай сонцам краіны. **Адказ**, які я чакала, — адказ на пытанне “як жыць далей?” — нарэшце, прыйшоў — не ў сне альбо медытацыі, а ў выглядзе вось гэтай газетнай фразы. Мяне быццам апякло: вось яно! *Las tropas se están retirando*. Не спатрэбілася інтэрпрэтацый ні па Юнгу, ні па Фрэйду. Нейкі старажытны філосаф сцвярджаў, што абставіны, у якіх мы ў дадзены момант знаходзімся, ёсць тое, чаго мы вартыя і чаго самі сабе жадаем. Ці то нешта змянілася ў маіх неўсвядомленых жаданнях, ці то статус мой у Госпада Бога павысіўся, але я раптам адчула, што ні года, ні месяца не ў стане больш заставацца тут.

*Está bueno ya.*⁷⁹

Апошнім маім ранкам у Санцьяга я прачнуся а пятай гадзіне. Вось тады я і ўбачу лозунг. Ён будзе прымацаваны паверх старога плаката на будынку школы:

*“¡ABAJO FIDEL!”*⁸⁰

Не, гэтага проста не можа быць. Я заплюшчу вочы, ушчыкну сябе за мочку вуха. Лозунг застанеца вісець на ранейшым месцы. Першы парыў: пабудзіць мужа, свякроўку — вось, глядзіце! не ўся Куба думае так, як вы! — хутка згасне: а што, калі ён яшчэ не паспеў схавацца? Рэйнальда і Феліпа кінуцца ў CDR, паліцыянты пачнуць прачэсваць квартал за кварталам... Не! Я буду маўчаць. Бяжы адсюль, дружа, хутчэй бяжы, а ў мяне сёння багата іншых спраў: у дзевяць трыццаць адыходзіць мой цягнік да Гаваны, а там — аэрапорт Хасе Марці, а там... урэшце, далей лепш не заглядваць; мы з табой, дружа, магчыма, адзіныя ў рэвалюцыйным Сант'яга не ведаем, чым скончыцца каменданцкі час ў нашым жыцці. Да болю ў скронях, да сардэчнай млосці мы няўпэўненыя ў сваім будучым. Бяжы адсюль, хутчэй бяжы...

Вэрхал усчыніцца каля шасці. Будзе мітусня, крыкі. Да нас пачнуць заскокваць паліцыянты, я буду красамоўна паціскаць плячамі, урэшце рэшт, усё быццам бы супакоіцца. А восьмай гадзіне я пачую грукат у дзверы — чужы, нядобры грукат: сваякі Феліпы звычайна не грукочуць, а гучна крычаць. Няўжо CDR-аўцаў д'ябал прынёс? Хуценька схаваю падрыхтаваныя валізкі за шырму (“Ты спекулююеш,— заўважыла тыдзень таму Феліпа: каб купіць білеты на самалёт сабе і Карыне, мне давалося, са згоды Рэйнальда, прадаць сёе-тое з рэчаў, якія мы прывезлі з сабой, — я абавязана заявіць пра гэта ў CDR”). Але госць, прыгажун з аперэтакнымі вусікамі нітачкай, акажацца прадстаўніком зусім іншай установы. Ён разгорне перада мной “ксіву”: *Seguridad*

*Estatal.*⁸¹ Маці Божая, толькі гэтага мне яшчэ не хапала! “Я б хацеў пагутарыць з сеньёрай сам-насам.” Цягнік — праз паўтары гадзіны. Да вакзала — каля паўгадзіны. Візу афармляла гасцявую, на тры месяцы, ніхто, нават муж, не ведае, што маю намер застацца дома. Пэўна, мясцовыя могуць мяне затрымаць. Але службовец наўрад ці мае інфармацыю пра мой хуткі ад’езд, зранку не было часу пацікавіцца. Толькі не паказваць выгляду, што спяшаюся. Ну што ж, сеньёр, давайце пагутарым. Папярэджаю: я дрэнна ведаць мова, ну вось проста зусім дрэнна. Што вы казаць? Быў час падвучыцца? У школе моў? Ах, вы і пра гэта ведаць. Але, бачыце, я быць дрэнны слухачка. Шмат прапускаць. Зламаць нагу, два месяцы ў гіпсе. Да таго ж, мець вельмі дрэнная здольнасць да моў. Зусім дрэнная. Я нават родны мова часам забываць, кампаньера, так-так, у краіне, дзе я нарадзілася, гэта, так бы мовіць, нацыянальная рыса. Як вы казалі? (Толькі не глядзець на гадзіннік!) Сёння ўночы нічога не бачыць, не чуць. Сін дуда устэд тіене разон:⁸² контрэвалюцыйныя элементы не спяць. Але я, у адрозненне ад іх, эстой дурміенда.⁸³ Мае — што? Кан-так-тас? А, гэта ў сэнсе — з кім я тут маю зносіны? З кубінцамі: муж, свякроўка. Мой муж? О, ён аддадзены рэвалюцыі больш, чым жонцы! Гэта дакладна. Што? Кантакты сярод — каго? Вой, мусьё, я не разумею, сэр, пра што гэта вы. Руса? Савеціка? З кім я мець зносіны сярод савецкіх? Асабіста ні з кім. Надзіе.⁸⁴ (Божачкі, колькі ж гэта часу?) Шчыльны амістад⁸⁵ ні з кім не маю. Я наогул не быць аматарка кантактас. Абсалютны інтраверт. Што значыць — інтраверт? Ах, далібог, вам гэта мала цікава.

Не, гэта не сексуальная меншасць, супакойцеся. Што-што? Паўтарыце, калі ласка, містэр. Цяпер — па складах. Ах, не, не разумею. І мне таксама шкада. (Без дваццаці дзевяць!) Што вы кажаце? Іншым разам запросіце перакладчыка? О, сі, сі, муй бьен. Мучас грасіас. Аста луэга. Аста ла віста, кампаньера,⁸⁶ — вось толькі я мяркую, што “ла віста” ўжо не будзе, хіба толькі ў прыёмнай у д’ябла. Таксі! Таксі! Сюды! Карына, дачушка, хутчэй! Бяжы адсюль, дружа, бяжы...

Эпілог

Нікога з родненькіх маіх дзяўчатак-беларусак няма на сённяяшній Кубе, дзе “як грыбы растуць чатырох- і пяцізоркавыя гатэлі, — цытую рэкламны праспект, — пабудаваныя фірмамі з сусветным імем — іспанскімі *Horizontes i Guitart*, нямецкай *LTI*.” Ну, рэклама яна і ёсць рэклама, тут дарэчы будзе прыгадаць адзін анекдот: нейкі жыхар рая папрасіўся ў турыстычнае падарожжа ў пекла. Прыехаў, а навокал — спяваюць, танцуюць, жанчыны вабныя. Спадабалася. Вяртаецца, значыць, ён да Бога і просіць: адпусці мяне, маўляў, у пекла на ПМЖ. Вельмі весела там! Не паспеў прыехаць, як чэрці яго падпахі і — на патэльнію. Мужык той да Бога лямантаваць: як так, я ж зусім іншае бачыў! А Гасподзь яму ў адказ: турыстычнае пажарожжа, даражэнькі, гэта адна справа, а эміграцыя — зусім іншая. Цалкам магчыма, што сённяя на Кубе сапраўды “незвычайны рай для турыстаў” (гэта зноў з той жа рэкламы),

але вось жыццё Феліпы і Рэйнальда мала змянілася, гэта я дакладна ведаю. І ў тых гатэлях не яны адпачываюць. Так што, пэўна, не памылілася Лідка, з'ехаўшы-такі, як і збіралася, на Канары, ды і мужа, палымянага камуніста Арманда, ўмудрылася разам з сабой выцягнуць; а за ёй, за ёй паляцелі прэч з таго “выраю” і іншыя ластаўкі. Віцеблянка Таня цяпер у Маямі: муж яе паспяхова дасягнуў паўночнаамерыканскага кантынента і забраў яе з двума дзецьмі (трэцяе, немаўля, памёрла) у тамтэйшую кубінскую дыяспару. Ірына і Вольга, прадаўшы ўсё, што мелі, разам з дарослымі дзецьмі купілі білеты на самалёт да Масквы і выйшлі ў Ірландыі, у аэрапорце Шаннон падчас перасадкі: кубінскіх бежанцаў прымалі, здаецца, у многіх краінах, прынамсі, так пісала Лідка. Як склаўся іх лёс, мне невядома. Нічога не ведаю і пра Андрэю Невес, мяркую, і яна не адпачывае ў тых пяцізоркавых, хіба што знайшла сабе багатага паўночнаамерыканскага спонсара, у чым я асабіста сумняваюся. Але чаго на свеце не бывае...

Дзяўчаткі мае, птушачкі пералётныя! Апошнім песа, апошняй жменнай гароху, апошняй лыжкай цукру, якім разводзілася шклянка проставай вады — часам гэта быў сняданак на цэлы дзень! — дзяліліся мы адна з адной, і нашае сяброўства, аб якім нездарма распытваў тады той прыгажун з сегурыдад, — сяброўства нашае якраз-такі і было **сапраўднай** каштоўнасцю, непадробленай, гэта я толькі цяпер зразумела, за пісьмовым сталом, у доме, падобным не да ластаўчынага гнязда, а да бетоннага калумбарыю, дзе вецер, раз'юшаны вецер ускраіны, бесперашкодна круціць за вокнамі смерчы ржавага пяску, дзе ёсць хлеб, куплены не па картках, і

адзіноты колькі заўгодна, — у роднай Беларусі, куды вярнулася з усіх вас — я адзіная.

Шмат часу пасля вяртання я ўсхоплівалася пасярод ночы ў ложку, піла, задыхаючыся, карвалол, — мне ўпарта сніўся адзін і той жа сон: я ў Сант’яга, у доме на Агілера, і мне ўжо ніколі не выскачыць з гэтае пасткі, я нават чула ў сне бразгатанне колцаў вазка *cartero*. Потым гэта прайшло, але... але *выскачыць* я ўсё-ткі не здолела. Вось яна, мая **клетка**, не апавітая больш ружамі, і нават драпежны плюшч падзавяў (а навошта, скажы, калі ласка, жыццю цябе *цяпер* вабіць, падманваць?), — і толькі дзесьці наверху, разгойдваючыся на прутах, здзекліва хіхікае малпа.

“Тут — пуста, там — таксама пуста.” Не памыліўся тады празорца. О, *цяпер* ты не збіраешся больш уцякаць; як стары зацкаваны звер, поўсць у падпалінах, лапа перабітая, — ты зразумела, што збягаць табе, менавіта табе, якраз-такі і няма куды. Гэта ў іншых ёсць яшчэ шанцы: змяніць (у каторы раз?) краіну пражывання, вывучыць (якую па колькасці?) мову, — урэшце, усё гэта і ты цудоўна магла б зрабіць, бо здольнасць да моў маеш не такую ўжо і дрэнную, як распавядала тады таму прыгажуну, а якраз наадварот — дай Божа ўсякаму, — але ў цябе такога шанцу няма, бо ты з самага нараджэння — не, раней! — *асуджаная на паразу*.

Нарадзіцца ў свет жанчынай; нарадзіцца ў беларускай глыбінцы і адтуль вынесці свой жыццёвы сцэнар; але да таго, да таго — быццам бы памянёнага мала! — нарадзіцца жанчынай з так званай іскрай Божай і, адпаведна, нежаданнем ісці звычайнай жаночай каляінай, — у любых

шыротах, на любым паўшар’і гэтая трыяда сімптомаў здольная хіба што ўмацаваць сцены тваёй вязніцы. І гэта ты, дзякуй Богу, добра ўжо усвядоміла.

Ты будзеш біцца грудзьмі аб пруты клеткі, грызці, як ваўчанё, жалеза пасткі, выць і разгойдваць сцены сваёй турмы. У дрэнныя хвіліны ты нават падумаеш пра тое, што калісьці, шаснаццаць год таму, здзейсніла злачынства, няхай па неасцярожнасці, як пішуць ў канстатуючай частцы прысудаў, бо ты была маладзенькай дурнічкай, якая шукала кахання і шчасця, і таму асудзіла *яшчэ адну душу на жыццё* (хіба не злачынства — нараджаць дзяцей у гэты свет, які ён цяпер ёсць? якім ён заўсёды быў?!), — але тут жа і абвергнеш сама сябе: не, тое было не злачынства, а — *ахвяра*, якую ты заўсёды прагла знайсці ў каханні да мужчыны, а зведала ў мацярынстве. На тую ахвяру ты асуджана самой сваёй жаночай сутнасцю; і тая душа, якую ты прывяла ў гэты свет, асуджана на яе гэтаксама, і, можа, тая нашая ўнутраная неабходнасць нараджаць і гадаваць, ахвяруючы сабой, у тым ліку і сваім прызначэннем, “дарам Божым”, калі такі маецца, — яна і ёсць той падмурак, на якім стаіць жыццё.

Быць жанчынай — гэта адначасова і пастка, і найвялікшае шчасце, бо толькі жанчына мае карані ў Сусвеце, толькі яна здольная перажыць пачуццё абсалютнага зліцця з іншай істотай — знітаванасці, дасягальнай адно ў цяжарнасці, — і толькі яна здольная нарадзіць. Не яе віна, што яна нараджае ў свет, створаны мужчынамі. Мужчына пазбаўлены каранёў, ён адасоблены ад сусветнай Еднасці і вымушаны ўсталёўваць свае панаванне праз такія брыдкія

рэчы, як штурм Бастыліі, казармаў Манкада альбо Зімовага Палаца. Але — з іншага боку: менавіта таму, што ён няздольны нарадзіць, мужчына стварае вялікае мастацтва. Дык як жа вытлумачыць амаль непераможную цягу да пісьмовага стала, унутранае ўсведамленне *абавязку* — перад кім, дарэчы? перад Богам? перад будучымі пакаленнямі? лухта, лухта! — калі тое адчувае жанчына?

Як памылку прыроды, няйнакш.

Пасля нараджэння дачкі я забараніла сабе запісваць вершы: усё, з гэтым скончана! — бо затрачаны на вершы час у літаральным сэнсе, а не ў метафарычным, адбіраў у дзіцяці кавалак хлеба — і да Кубы, і на Кубе, і пасля, але яны ўсё роўна нараджаліся, сніліся калі-нікалі гатовымі строфамі (а потым раніцай не магла ўспомніць ні радка! вось была пакута!), мармыталіся на бягу, калі неслася на грашовую службу, якая дарэшты высмоктвала мазгі, а калі нешта з таго трызнення ўсё ж трапляла ў сшытак, то непадзеленым на радкі і строфы, каб не было спакусы назваць яго вершам. Я гадамі жыла бы замураваная ў сцяну. О, у сэнсе беларускамоўнага “культурнага асяроддзя” нашая правінцыя — амаль тое самае, што Сант’яга-дэ-Куба, нават горш, бо там мая асаблівасць лёгка тлумачылася: маўляў, чужаніца, што з яе возьмеш! Ці ўяўляеце вы, што такое быць чужаніцай у месцы, дзе нарадзілася, бо тут жанчына-паэт (вымаўляю гэта як дыягназ, як клінічны сіндром, бо на большае ніколі не прэтэндавала) — нешта вартае смеху альбо жалю, нешта больш жахлівае і няўключнае, чым сьлінны слон у пасуднай лаўцы: выпадковыя сябры паціскаюць плячыма і хутка

знікаюць, сябры сапраўдныя даўно з'ехалі ў замежжа, а родная маці з непадробленым трагічным пафасам заклікае зарабляць грошы, прынамсі, нейкім менш старажытным спосабам, чым робіць гэта большая частка жанчын. І мусіш зарабляць. Вось толькі пасля гэтага пачуваешся так, бы адкаркоўвала піўныя бутэльні алмазным разцом.

О, зразумела, не ўсё так змрочна. І тут, і тут магчымы варыянты: адразу і назаўсёды скамянець, ператварыцца ў бессэнсоўны кавалак плоці, які носіцца па коле фізіялагічных патрэб, як матацыкліст па вертыкальнай сцяне балагана, і гэта лічыць звычайнай доляй чалавека; альбо навучыцца досыць камфортнаму “двайному жыццю”, гэтай свядомай шызафрэнні нашага стагоддзя, бач ты, і тэрмін адпаведны ёсць: восем гадзін у дзень рабіць не тое, што хочаш, гаварыць не тое, што думаеш, а вечарам і па выхадных дазваляць сабе раскошу “быць сабой”, як рабіў тое аўтар згаданага тэрміну, вытанчаны паэт (для сябе) і афіцэр вермахта (для грамады) Готфрыд Бен. Толькі ж ўсё тое не для цябе, і ты гэта добра ведаеш. Ты ніколі не аднімеш у дзіцёнка кавалак хлеба, які зарабіла, гандлюючы сваёй згвалтаванай душой (вось яна, сапраўдная ахвяра!); ніколі не сашлеш яе ў другі раз на невядомы востраў; па вечарах і выхадных ты будзеш прыносіць ёй, як ластаўка ў дзюбе, хлеб *іншы*: Цветаеву, Багдановіча, Заратустру — ты будзеш спяшацца з гэтым, быццам за табой па пятах гоніцца забойца з нажом. Ты будзеш раздзірацца напалам паміж Божым і жаночым у табе, паміж дарам і абавязкам, як князь, прывязаны янычарамі за ногі да вершалін дрэваў; творца ў табе будзе вымушаны

заглушаць вобразы, гатовыя эякуліраваць, і толькі, калі зусім ужо нельга стрываць, калі... так пануры самотнік анануе на сваім ложку, — і ўсё-ткі, і ўсё-ткі кожны твой незапісаны, не падзелены на строфы верш будзе як удар рыдлёўкай па кучы пароды, што абрынулася і заваліла цябе, быццам шахцёра ў забоі, удар чым больш безнадзейны, тым больш адчайна-настойлівы. Бо, выдатна ўсведамляючы сваю асуджанасць на паразу, ты ўсё-ткі не здашся, ты будзеш — насуперак усяму! — процістаяць той сіле, якая метадычна намагаецца прыціснуць цябе да зямлі. Ты ўжо ведаеш пра абсалютную свядомасць і мэтанакіраванасць гэтай сілы, — але аднойчы ты зразумееш, што яна нейкім чынам роўная той сіле, якую ты здольная выставіць на супраціўленне. Імя тваёй сілы — любоў. І яна настолькі вялікая, што можа змяніць напрамак ветру, разбурыць Карфаген і зноў узвесці яго з руін. Гэта любоў дае табе сілы для барацьбы: адплёўваючыся крывёю, ты будзеш паўзці наперад, пакуль пазногці не сатруцца да мяса і не парвуцца жылы. О, ноччу ты можаш выць у сваіх сценах колькі заўгодна — ніхто не пачуе (і ў гэтым — твая адзіная свабода!), а днём, закусіўшы ў кроў губы, ты павалачэшся, **цягнучы за сабой сваю клетку**, як ваўчанё скрываўленую пастку, і кожны крок будзе перамогай над тваім асабістым каменданцкім часам, над той сілай, мэта якой — ударыць, нібы ў звон, у тваё цела, падвешанае да столі, як яна ўжо зрабіла з многімі да цябе. Уперад руш, ды з круга не сыходзь. Круціся ў дзён бясконцым калаўроце. І не чакай, нябога, што Гасподзь, паспачуваўшы, тэрмін твой скароціць. Бы ваўкалак — ні чалавек, ні воўк — ён вобраз свой хавае, не іначай. Ён

ёсць любоў, адначасова — доўг. Рашы-ка гэту дзэнскую задачу. Дык як жа жыць? Любіць. Даўгі плаціць. У турме тваёй амністыі не бывае. Той свет, магчыма, трэба заслужыць. Нас толькі ў гэты проста так пускаюць...

Так, ты будзеш рухацца наперад, бо за табой, след у след, ідзе дзяўчынка, якую ты любіш. Яна спяшаецца расці, яна пазычае ў цябе ўжо не пудру, а томікі Юнга, каб зразумець свае ўласныя сны. І, можа, калі-небудзь яна народзіць дзяўчынку — чорнакучаравую, ручкі-ножкі ў “перавязачках” — і ты пакладзеш яе на вялікі махровы ручнік, які захоўваеш у шафе, а потым, потым гэтая дзяўчынка вырасце і, магчыма, здолее зламаць тую пракалятую клетку, каб стаць, нарэшце, свабоднай, як ластаўка.

Магчыма.

Дзеся гэтага — ¡adelante!⁸⁷

Студзень — красавік 2002 года.

-
- 1 ¡Que niña mas linda! (icn.) — Якая прыгожая дзяўчынка!
 - 2 Comunidad Artística (icn.) — Мастацкае аб’яднанне.
 - 3 ¡Esa cosa bella — para muchacha hermosa! (icn.) — Гэтая прыгожая рэч — для вабнай дзяўчыны!
 - 4 Mi vida, mi corazón (icn.) — маё жыццё, маё сэрца.
 - 5 ¡Viva! (icn.) — Жыве!
 - 6 ¿Que mas? (icn.) — Што яшчэ?
 - 7 Venta libre (icn.) — свабодны гандаль.
 - 8 Гуайявера — лацінаамерыканская даўгая мужчынская кашуля, якуюносяць навыпуск.
 - 9 ¡Alésia, abre! (icn.) — Алеся, адчыні!
 - 10 La vida es la lucha (icn.) — Жыццё гэта барацьба.

- 11 29 de Julio Año 30 de la Revolución (*icn.*) — 29 ліпеня года 30-га ад Рэвалюцыі.
- 12 CDR (Comité de la Defensa de la Revolución) (*icn.*) — Камітэт Абароны Рэвалюцыі, кубінская грамадская арганізацыя.
- 13 Oso (*icn.*) — мядзведзь.
- 14 ¡Viva Fidel! (*icn.*) — Жыве Фідэль!
- 15 Echo en la URSS (*icn.*) — зроблена ў СССР.
- 16 Viejo (*icn.*) — стары.
- 17 Руса? Савеціка? (*icn.* — ¿Rusa? ¿Sovietica?) — Руская? Савецкая?
- 18 Басурэра (*icn.* — *basurera*) — смеццяўборачная машына.
- 19 Funcionario partido (*icn.*) — партыйны функцыянер.
- 20 Рэфінерыя (*icn.* — *refinería*) — нафтаачышчальны завод.
- 21 Кампрэндэн (*icn.* — *comprenden*) — разумеюць.
- 22 Día de la agua (*icn.*) — дзень вады.
- 23 “Café del Campo” (*icn.*) — “Вясковая кавярня.”
- 24 ¡Felipa, hija mía! (*icn.*) — Феліпа, дачка мая!
- 25 Куньяда (*icn.* — *cuñada*) — залоўка.
- 26 Бьен (*icn.* — *bien*) — добра.
- 27 Камандантэ (*icn.* — *Comandante*) — Камандзір; на Кубе так называюць Фідэля Кастра.
- 28 ¡SOCIALISMO O MUERTE! (*icn.*) — САЦЫЯЛІЗМ АБО СМЕРЦЬ!
- 29 ¡MARXISMO-LENINISMO O MUERTE! (*icn.*) — МАРКСІЗМ-ЛЕНІНІЗМ АБО СМЕРЦЬ!
- 30 ¡Nuestro decisión — socialismo o muerte! (*icn.*) — Нашае рашэнне — сацыялізм або смерць!
- 31 ¡Enseña! (*icn.*) — Пакажы!
- 32 ¿Como se llama? (*icn.*) — Як гэта называецца?
- 33 Acuéstate (*icn.*) — кладзіся (спаць).
- 34 Vamos a llamar eso...(*icn.*) — Давай называць гэта...
- 35 Yo soy cubana-cubanita-cubanona (*icn.*) — Я кубінка-кубіначка-кубінішча.
- 36 ¡Mira, mira! ¡Eso es Fidel! ¡Patria o muerte! (*icn.*) — Глядзі, глядзі! Гэта Фідэль! Радзіма або смерць!
- 37 Abuelo...(*icn.*) — Дзядуля...
- 38 ¡Mami, toca! (*icn.*) — Мама, грай!
- 39 Пістола, ¡mami, mira que grande! (*icn.* — *pistola*) — пісталет, мама, глядзі, які вялікі!

- 40 Muchos pesos (*icn.*) — шмат песа.
- 41 ¿Belarusía? ¿Donde está eso? Ah, Unión Soviética...(*icn.*) — Беларусь? Дзе гэта? А, Савецкі Саюз...
- 42 Puede ser, tú te quedas con nosotros, Carina...(*icn.*) — Магчыма, ты застанешся з намі, Карына...
- 43 Кампаньерас (*icn.* — *compañeros*) — таварышы.
- 44 Agua mala (*icn.*) — дасл. — дрэнная вада.
- 45 Hasta la muerte (*icn.*) — да скону.
- 46 Соño (*icn.*) — д'ябал.
- 47 Chica (*icn.*) — дзяўчынка.
- 48 ¡Vamos a bailar! (*icn.*) — хадзем танцаваць!
- 49 Cuba TV (*icn.*) — кубінскае тэлебачанне.
- 50 Luchar es bueno, fusil es bueno, cada cubano tiene que saber fusilar (*icn.*) — Змагацца — гэта добра, стрэльба — гэта добра, кожны кубінец павінен умець страляць.
- 51 El Castellano (*icn.*) — класічная іспанская мова (кастыльская)
- 52 Amiga, perdone si hoy me meto en tu vida.
Pero te estoy sintiendo tan perdida...(*icn.*) —
Сяброўка, прабач, што сёння я ўмешваюся ў тваё жыццё.
Але я адчуваю, што ты такая разгубленая...
- 53 Are you need help? — No, thank you (*англ.*) — Вам патрэбна дапамога? — Не, дзякуй.
- 54 Amigo, yo te agradezco por sufrir conmigo.
Intento ver me libre y no contigo...(*icn.*) —
Сябар, я ўдзячная табе за тое, што пакутуеш са мной.
Я спрабавала ўбачыць сябе свабоднай і не з табой...
- 55 Síndrome climático (*icn.*) — кліматычны сіндром.
- 56 Venta normada (*icn.*) — нармаваны гандаль.
- 57 Compañera, no hay nada para usted (*icn.*) — Таварыш, для вас нічога няма.
- 58 Para los hombres; para las mujeres (*icn.*) — для мужчын; для жанчын.
- 59 ¡Abuela! ¡Mama no se tocan! (*icn.*) — Бабуля! Маму нельга чапаць!
- 60 Desde el principio (*icn.*) — з самага пачатку.
- 61 ¡Que puta! ¡Vete al coño de tu madre singada y no me resinges mas! (*icn.*) —
Якая шлюха! Ідзі да д'ябла тваёй траханай маці і не даймай мяне больш!
- 62 Aduana (*icn.*) — мытня.

- 63 Es tan corto el amor y tan largo el olvido (*icn.*) — Каханне такое кароткае, а забыццё такое працяглае.
- 64 De verdad (*icn.*) — насапрэч.
- 65 Novio (*icn.*) — тут: бой-френд.
- 66 Médico de la familia (*icn.*) — сямейны ўрач.
- 67 Moscitero (*icn.*) — супрацьмаскітная сетка.
- 68 Norteamericanos (*icn.*) — паўночныя амерыканцы.
- 69 Бьен, бьен, кампаньера. (*icn.* — *Bien, bien, compañera*) — Добра, добра, таварыш.
- 70 ¡Yanki — fuera! (*icn.*) — Янкi — прэч!
- 71 Reunión (*icn.*) — сход.
- 72 ¡Comandante, ordenel! (*icn.*) — Камандзір, загадвай!
- 73 ¡Arriba, abajo...
...Los yanki son guanajos!
¡Se oye, se siente...
...Fidel esta presente! (*icn.*) —
Уверх, уніз...
...Янкi — дурні!
Чутна, бачна...
Фідэль прысутнічае!
- 74 ¡Para que sea Fidel, para que sea! (*icn.*) — Няхай будзе Фідэль, няхай будзе!
- 75 ¡Tenemos a Fidel! ¡Amamos a Fidel! (*icn.*) — Маем Фідэля! Любiм Фідэля!
- 76 ¡Fidel! ¡Puedes contar con nosotros! Cuba representa hoy un ejemplo del socialismo! (*icn.*) — Фідэль! Ты можаш пагутарыць з намі! Куба ўяўляе сёння ўзор сацыялізму!
- 77 ¡PREFERIMOS DEJARNOS DE VIVIR ANTES QUE SE FALLE FIDEL! (*icn.*) — АДДАЕМ ПЕРАВАГУ ПАЙСЦІ З ЖЫЦЦЯ ПЕРШ, ЧЫМ ПАДЗЕ ФІДЭЛЬ!
- 78 Las tropas se están retirando (*icn.*) — Войскi вьыводзяцца.
- 79 Está bueno ya (*icn.*) — Тут: з мяне досыць.
- 80 ¡ABAJO FIDEL! (*icn.*) — ДАЛОЎ ФІДЭЛЯ!
- 81 Seguridad Estatal (*icn.*) — Дзяржаўная Бяспека.
- 82 Сiн дуда устед тiене разон (*icn.* — *Sin duda usted tiene razon*) — Бясспрэчна, вы маеце рацыю.
- 83 Эстой дурмiенда. (*icn.* — *estoy durmienda*) — я спала.
- 84 Надзiе (*icn.* — *nadie*) — нiхто.
- 85 Амiстад (*icn.* — *amistad*) — сяброўства.

⁸⁶ О, сі, сі, муй бѣен. Мучас грасіас. Аста луга. Аста ла віста, кампаньера. (*исп.*
— *O,si,si, muy bien. Muchas gracias. Hasta luego. Hasta la vista, compañero.*) —
О, так, так, вельмі добра. Вялікі дзякуй. Да пабачэння. Да сустрэчы,
таварыш.
¡Adelante! (*исп.*) — наперад!

КАМУНІКАТ.ОРГ